MÜÜRILEHT

NÜÜDISKULTUURI HÄÄLEKANDJA ÜHEKSAKÜMNE KAHEKSAS NUMBER : JUULI-AUGUST 2020

HIND 2€

9 772346 662013

JUHTKIRI

HIRM JÕUDEELU EES

Foto: Patrik Tamm

YouTube'is on kogunud miljoneid jälgijaid mees, kes ehitab oma kanalil ilma igasuguste kättesaadavate tehnoloogiliste leiutisteta onne, tulekoldeid ning algelisi jahi- ja tööriistu. ASMRi (ASMR ehk *autonomous sensory meridian response* on naudingu ja lõdvestumise eesmärgil sooritatav tegevus, millele keskendumine kutsub mõnes inimeses esile kerget kõditunnet või stimuleerivat surinat.) *vibe*'iga videod, milles on peamiselt kuulda kividega toksimist, oksade murdmist, tule praksumist ja saviga mäkerdamist, taustaks lindude siristamine, kestavad küll enamasti kümme minutit, kuid ajaliselt kulub näiteks savitelliste valmistamiseks primitiivseid vahendeid kasutades päevi. Ja selleks et savitellisteni jõuda, tuleb teha läbi eelnevad tehnoloogilised etapid. Ülks järeldus, mis sellist vabatahtlikku paleoeksiili jälgides tekib, osutab asjaolule, kuivõrd aeganõudev igasuguste olmetoimingute tegemine kunagi oli. Elamine oligi töö. Me ei tea, kas kiviaja inimeste mõttemaailmas eksisteeris puhkuse kontseptsioon ajaaukudega, mis polnud täidetud utilitaarse tegevusega.

Peadpööritav tehnoloogiline areng, mis on toonud inimese pimedast koopast kosmose- ja infoajastusse, on sisaldanud enamasti ka lubadust, et elu läheb lihtsamaks. Tehnoloogia teeb osa tööst meie eest ära ja inimestel jääb järjest enam aega jõudeeluks. Juba ammu ei pea iga inimene ise endale toitu küttima või jalavarje valmistama. Viimase sajandi jooksul on innovatsioon koduelektroonika valdkonnas vabastanud naissoo tüütust kodutööde kohustusest. Mitmed veebiplatvormid on ehitanud oma tooteturunduse üles ajasäästu lubadusele: tänu Woltile pääsed kokkamisest, Amazon säästab poodlemisest, Slack pidevatest kohtumistest.

Ometi on pea saja aasta tagused unistused neljapäevasest töönädalast jäänud endiselt suurema osa jaoks elanikkonnast kättesaamatuks. Selle asemel võimaldab innovatsioon teadmustöötajatel edukalt tööd teha ka vahetult enne õhtust uinumist või õndsal pühapäeval. Parkinsoni reegel – töö täidab selleks planeeritud aja – kõlab praegu veenvamalt kui kunagi varem. Isegi kui kasutada kõige efektiivsemaid optimeerimisstrateegiaid, ei too see endaga enamasti kaasa reaalsete töötundide vähenemist, sest optimeerimise eesmärk on ikka olnud produktiivsuse suurendamine. Kui mingi töölõik võtab ühtäkki vähem aega, saab sinna alati külge pookida uusi ülesandeid. Kui igale e-kirjale kohe vastata, toob see kaasa uute päringute ja küsimuste laviini. Asjata ei räägi sotsioloogid kiirenevast ajast.

Kirjeldatud probleemile on loomulikult otsitud lahendusi. Tänapäeval on igaühe taskus vidin vähemalt ühe rakendusega tööviljakuse tõstmiseks, paljud on puutunud ajaplaneerimise koolituste kaudu kokku Pomodoro tehnika või Eisenhoweri meetodiga, meie päeva struktureerivad lõputud *to do list*'id, kuhu teadjamad inimesed planeerivad tulevaste produktiivsuspuhangute ootuses pause (lugemiseks, päevikupidamiseks, mediteerimiseks), kuid ometi leiame end kummastavast olukorrast, kus pooled Eestis küsitletutest on kogenud tööstressi, tuues ühe peamise põhjusena välja just töötempo.

Ehk on probleem vähemalt osaliselt ka selles, kuidas tõhusast ajaplaneerimisest saadavat kasu raamistatakse. Kas arvukad eneseabiraamatud sellest, kuidas paremini magada, saavad menukiteks seepärast, et head und nähakse väärtusena iseeneses? Või kasvab huvi vastava kirjanduse vastu välja artiklitest, mis korrutavad produktiivsuse püramiidi alussammastena tervislikku toitumist, liikuvat elustiili ja kaheksatunnist unetsüklit? Kuigi tulemuseks võib olla mõlema lugejatüübi puhul füsioloogiline heaolu, viib see efektiivsusihas isiku uute tööalaste väljakutseteni, mille saavutamiseks tuleks veel rohkem optimeerida, veel tõhusamalt magada! Magamine ise muutub nõnda utilitaarseks ja eesmärgipäraseks tegevuseks.

Puhkamise kontseptsiooni ilmestab samasugune olemuslik vastuolu. Seistes silmitsi ajaga, millel pole mingisugust produktiivset väärtust, leidub hulk inimesi, kes hakkavad kannatamatusest esimesel võimalusel muru niitma, korterit renoveerima või reisides elamusi kollektsioneerima. Täielik jõudeolek tundub hirmutav ja tekitab protestantliku tööeetika kummardajas ärevust. Aega tuleb kuidagi sisustada, sest muidu on see raisus. Hilismodernsusele omast molutamisärevust ilmestab kõige paremini Lõuna-Koreas toimuv mittemillegi tegemise võistlus, mille võitmiseks tuleb püsida võimalikult kaua „*chill*'is olekus", eirates ümberringi toimuvat hektilisust. Selleks et sundida inimesi täielikku puhkeseisundisse, tuleb anda sellele seisundile esmalt võistluse kaudu mingisugune väline väärtus.

Minu jaoks on puhkuse kõige puhtam vorm unistamine. See on see, kui sa loed juba kümnendat korda sama lõiku uuesti, kuna su mõte on juba lootusetult teistele radadele rännanud. Või kui sa avastad ennast jalutades kohast, kuhu sa ei plaaninud välja jõuda. Unistamine vabastab aju mentaalsest koormast, mis pingsalt mingisugusele ülesandele mõeldes paratamatult tekib. Samas on ajuteadlased kindlaks teinud, et kui lasta mõtetel iseseisvalt mälestuste, teadmiste ja kogemuste varasalves uidata, tekivad närvirakkude vahel ootamatud sünapsid, millest võivad sündida loomingulised lahendused. Loomulikult võib ka selle teadmise produktiivsuse teenistusse rakendada ning oma päeva unistamisega sisustatud puhkepause planeerida, kuid veelgi parem oleks õppida puhkama vähimagi südametunnistuspiina ja tagamõtteta. Raisata mõnuga aega!

Henri Kõiv, tegev- ja sotsiaaliatoimetaja

Müürileht on keskkonnasõbralik trükis, mille tootmisprotsessis on kulutatud vähe energiat, kasutatud minimaalselt keskkonda saastavaid kemikaale ning arvestatud maailma metsade keskkonnasõbraliku, sotsiaalselt õiglase ja majanduslikult elujõulise majandamisega.

NORDIC SWAN ECOLABEL
Trükitoode
4041 0820

TOIMETUS

Helen Tammemäe	peatoimetaja	helen@muurileht.ee
Henri Kõiv	tegev- ja sotsiaaliatoimetaja	henri@muurileht.ee
Mariliis Mõttus	elustiili- ja muusikatoimetaja	mariliis@muurileht.ee
Maia Tammjärv	kirjandus- ja teadustoimetaja	maia@muurileht.ee
Aleksander Tsapov	kultuuritoimetaja	aleksander@muurileht.ee
Pille Sepp	keeletoimetaja	pille@muurileht.ee
Tanel Mütt	müügi- ja reklaamijuht	tanel@muurileht.ee

Makett/kujundus: **Madis Katz**
Illustraatorid: **Andrei Kedrin, Ann Pajuväli, Jaan Rõõmus, Liisa Kruusmägi, Lilian Hiob, Stella Salumaa, Vahram Muradyan, Villem Roosa**
Fotograafid: **Aleksander Kelpman, Janis Kokk, Ken Mürk, Priit Mürk, Renee Altrov, Tõnu Tunnel**

KOLLEEGIUM: GUSTAV KALM, PIRET KARRO, MARGUS KIIS, KEITI KLJAVIN, AHTO KÜLVET, ELLEN MACKAY, SILLE PIHLAK, BERK VAHER, KEIU VIRRO

VÄLJAANDJA: SA KULTUURILEHT

TOETAB KULTUURIMINISTEERIUM

TRÜKK: PRINTALL · **TIRAAŽ:** 4500

JÄLGI MEID
@Muurileht

SAADA MEILE

Uudiseid ja pressiteateid: *uudised@muurileht.ee*

Kirju, heliplaate, raamatuid ja muid väljaandeid Müürilehe aadressile Voorimehe 9, 10146 Tallinn

Müürilehele pakke saates palume märkida adressaadiks kindlasti „Müürileht".

KAASAUTORLUSEST

Müürileht ootab kaastöid, milles on ajakohased ideed ja nende veenvad põhjendused; mis on kirjutatud loetavas eesti, vene või inglise keeles; milles ei leidu arutut idiootsust, vaid troonib silmapaistev mõtteselgus. Palavalt oodatud on artiklid ühiskonna, kultuuri, teaduse ja laiemalt elu kohta. Toimetus jätab endale – iseenesest mõista – õiguse valida, millised tekstid avaldatakse. Aga kuna määrav ei ole ainult tekst, on tervitatud ka illustratsioonid, fotod, koomiksid, plakatid ja muud ajaleheformaati sobivad väljendusvormid! Kaastööga seoses võta ühendust mõne meie toimetajaga.

TOETA MÜÜRILEHE VÄLJAANDMIST

Telli Müürileht püsilepinguga 1.80 € eest kuus: *tellimine.ee/muurileht*

Reklaami Müürilehes: *muurileht.ee/reklaam*

INFO TELLIJATELE

Müürilehe levi korraldab Express Post. Kui värske leht õigel ajal kohale ei jõua, siis võta ühendust Express Posti klienditeeninduskeskusega telefonil (+372) 617 7717 või kirjuta aadressil *tellimine@expresspost.ee*.

SISUKORD

PUHKUS

SOTSIAALIA
Eesti turisti reisiunelmad – *Aleksander Tsapov* [6–8]

ARHITEKTUUR
Nõukogude suvitamiskultuurist – *Epp Lankost ja Triin Ojari* [9–11]

ZEN
Igatsusest – *Tiit Pruuli* [12–13]
Uinakutest – *Aleksander Tsapov ja Mart Juur* [17]
Tagasitõmbumisest – *Janar Ala* [18–19]

KÜBERILM
Reisifotograafiast – *Mari Laaniste* [14–15]

TÖÖ
Giiditööst – *Katrin Alekand* [16]

AJALUGU
Spaakultuuri lätetest – *David Vseviov* [20–21]

MAAILM
Talitajana koeratemplis – *Anne Vetik* [22]

PÄEVAKAJA

KESKKOND
Sundpuhkus saastavast reaalsusest – *Helen Puistaja* [23]

ARVAMUS
Riik näitab välistudengitele ust – *Marleen Allemann* [24–25]
Noorte psüühikahäirete ravist – *Liisa Rajamets* [25]

KULTUUR

KUNST
Mehekeha Tommy Cashi visuaalses loomingus – *Mikk Oja* [26–27]

MUUSIKA
Imeline elektroonika 2020 – *Valner Valme* [28–30]

SUVE ERILEHT

ARVAMUS
Suvejuhtkiri – *Mudlum* [2]

KIRJANDUS
Suur suve raamatuhoroskoop [3–5]

MUUSIKA
Intervjuu Lexsoul Dancemachine'iga – *Mariliis Mõttus* [6–9]

SUBKULTUUR
Alastikultuurist – *Kärt Kelder* [11]

Piret Põldver

Foto: Gabriela Liivamägi

Piret Põldver tegeleb valdavalt erinevat laadi tekstide kirjutamise, lugemise ja toimetamisega.

Nokin lahti seoseid, mida aastakümneid osavalt kinni mätsind.
Ma olen nagu mõtlemise masin.
Olen loogiline ja koolitatud.
Kui ütlen lause, võib kindel olla, et järgneb sidus mõte.
Ma seon maailma mõtestatud tervikuks,
olen mõtlemise masin
ja ma ei tea, mida tegelikult tahan.
Ma olen loogiline ja ma ei tea, mida ma tegelikult tahan.

Ma olen mõtlemise masin.
Ma tahan mõistlikke asju.
Näiteks tunda end hästi ja olla õnnelik.
Aga ma olen masin ja masin ei tunne,
masin ainult teab, mis talle hea on,
kust läheb piir ja milleks.
Ma olen mõtlemise masin
ja masin tahab mõelda end vabaks.
Masin tahab lennata,
aga ta teab, et tal pole tiibu.
Masin tahab puhata,
aga pole nuppu, mis lülitaks välja.
Masin ei oska ennast välja lülitada.
Masin ei oska mängida.

Ma ei ole ju puhkamise ja mängimise masin.
Olen mõtlemise masin.
Ma mõtlen.
Mõtlen, kuidas olla rõõmus ja puhata.
Sest olen koolitatud mõtlemise masin.

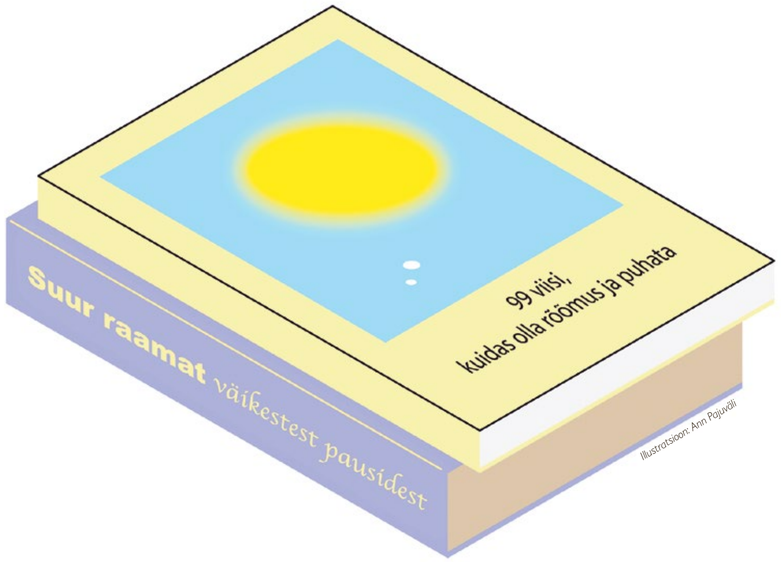

Illustratsioon: Ann Pajuväli

72

Nii mitu protsenti on kasvanud talude ja suvilate ruutmeetri hind viimase kahe kuu jooksul Jõgevamaal. Enam kui poole võrra on elamuhinnad tõusnud ka Valga- ja Võrumaal. Vastulinnastumine käib täie hooga!

PISIASI

Tänavune aasta lööb maailmas taas kuumarekordeid. Meteoroloogide globaalsete mõõtmiste 141-aastases ajaloos pole nii sooja jaanuari- ja maikuud kunagi esinenud. Kui kuumalainest saab Eesti suvede uus reaalsus, siis tasub juba varakult mõelda, kuidas vältida konditsioneeri kasutamist ja sellega kliima soojenemisele veelgi õli tulle valamist. Näiteks saab investeerida valgust peegeldavatesse kardinatesse, juua jahutavaid jooke või vältida palavatel päevadel pliidi ja ahju kasutamist.

Foto: Kim Quintano / Wikimedia Commons (CC BY 2.0)

15 SEKUNDIT KUULSUST

Paljud lootsid, et Edgar Savisaare taandumise järel juuritakse Keskerakonnast välja ka korruptsioonipisik ja partei majandusaasta aruanded on ka päriselt puhtad nagu prillikivi. Siiski leidis 50 000 eurot kahtlase päritoluga raha tee parteikassasse, ilma et keegi oleks küsimusi esitanud. Kuigi tänu meedia paljastustele kanti raha Ratase palvel tagasi annetajale, näitavad valitsuse katsed senist erakondade rahastamise järelevalve süsteemi lammutada, et kilekotid ja ämma kapid on tegemas jõulist *comeback*'i.

SEAPÕIS

Eesti ühiskonna üks juurprobleem on kahtlemata noorte meeste allakäik, mis algab juba lasteaias nokulauludega, jätkub suutmatusega tuba koristada ning päädib kokkuvõttes sotsiaalse kollapsiga. Noortele meestele suunatud Konservatiivne Suveakadeemia on just seepärast tänuväärne üritus. Paraku on olnud siit-sealt kuulda kurtmist, et sarnast konservatiivsete sugemetega ümberkasvatuslaagrit oleks tarvis ka noortele naistele. Seepärast on Müürilehe prohvetid koostanud naissoost isenditele sisutiheda programmiga seminari, mille keskmes on loengud kuuletumise ideaalist, kokanduse alustest ja teise põse ette keeramise oskusest. Osaleda saab voorusevöö õpitoas ning meie kogenud tegevusjuhendajad õpetavad, kuidas lugemisoskust unustada. Kandideerimiseks palume saata meessoost sugulase allkirjastatud kirjaliku tahteavalduse koos sündsa fotoga. Alaealistelt osalejatelt eeldame diskreetsust.

KUU TEGIJA: AIVAR MÄE

Kümmekond Estonia teatri töötajat võtsid julguse kokku ja jagasid Eesti Ekspressi ajakirjanikuga, kuidas teatri direktor Aivar Mäe on teinud eesriide taga juba aastaid naiskolleegide aadressil seksuaalse alatooniga kohatuid märkusi ja neid omavoliliselt käperdanud. Seejärel pandi meedias peale tavapärane ahistamissüüdistustele järgnev plaat. „Anonüümseid vihjeid ei saa tõsiselt võtta!" „Laske meestel olla mehed!" „Miks ei otsitud abi organisatsiooni seest!?" „Te teete nalja! Mina pole küll mitte midagi sellist oma silmaga näinud." „Mina olen solvunud hoopis ajakirjanike peale!" „Miks keegi ei maini Aivari suurepäraseid juhiomadusi?" Need reaktsioonid on segu ohvri süüdistamisest ja juhikultusest, kuid ennekõike annavad need tunnistust suutmatusest mõista ahistamiskaasuste olemust. Seksistlikke kommentaare ja füüsilisi lähenemiskatseid saavad töökeskkonnas endale lubada need, kellel on võim peatada sisejuurdlusi, mõjutada karjääre, survestada kollektiivi või panna paika menetlusprotseduure. Neile annab selleks voli nende võimupositsioon, mida kasutatakse seda innukamalt, mida rohkem kostub avalikkuses hääli, mis kannatanute sõnavõtte pisendavad, naeruvääristavad või automaatselt laimuks tembeldavad. Kokkuvõttes: kui süüdistused tõele vastavad, siis ei saa olla nii, et kellegi „loomuomane joviaalsus" ja saavutuste nimekiri kaaluvad üle paljude jaoks põhjendamatult ebamugava töökultuuri või purunenud karjääri.

Foto: Mihkel Maripuu / Postimees / Scanpix

UUS MUST: ROHELINE LINN

Alles möödunud kuul saime siin rubriigis tunnustada hobiaednikest linnavurlesid, kes on asunud aktiivselt kogukondlikke peenramaid rajama. Nüüd on aeg kiita munitsipaalpoliitikuid, kelle vahel on justkui lahti läinud võistlus kõige rohelisema linna tiitli peale. Kui Tallinn alles planeerib Telliskivist Pelguranda suurejoonelist rohekoridori tühermaade ja putukaväilaga, siis ülikoolilinnas on võimalik juba pildistada elurikkuse oaase, kus rohi kõrgub rinnuni.

Foto: Margus Ansu / Postimees / Scanpix

VÄÄRIB JÄLGIMIST: *„Fortnite"*

Olukorras, kus festivalisuvi 2020 lükkub põhimõtteliselt täies mahus aastasse 2021, pakub *live*'i kogemiseks alternatiive „Fortnite" – arvutimäng elik moodsa aja kaubanduskeskus, kus käiakse peaasjalikult sõpradega mõnusat aega veetmas. Just seetõttu on avastanud „Fortnite'i" kui esinemisplatvormi potentsiaali ka artistid eesotsas Travis Scotti, Diplo ja Marshmelloga. Kuulduste järgi lisandub sellesse nimekirja peagi ka Drake. Ja nagu festivalidega ikka, kui sulle Intsikurmu ei meeldi, siis mine Võnkele. Kui „Fortnite" tundub juba liiga *mainstream*, siis mine ja koge hoopis „Minecrafti" *live*'i.

Kaader Diplo esinemisest arvutimängus „Fortnite"

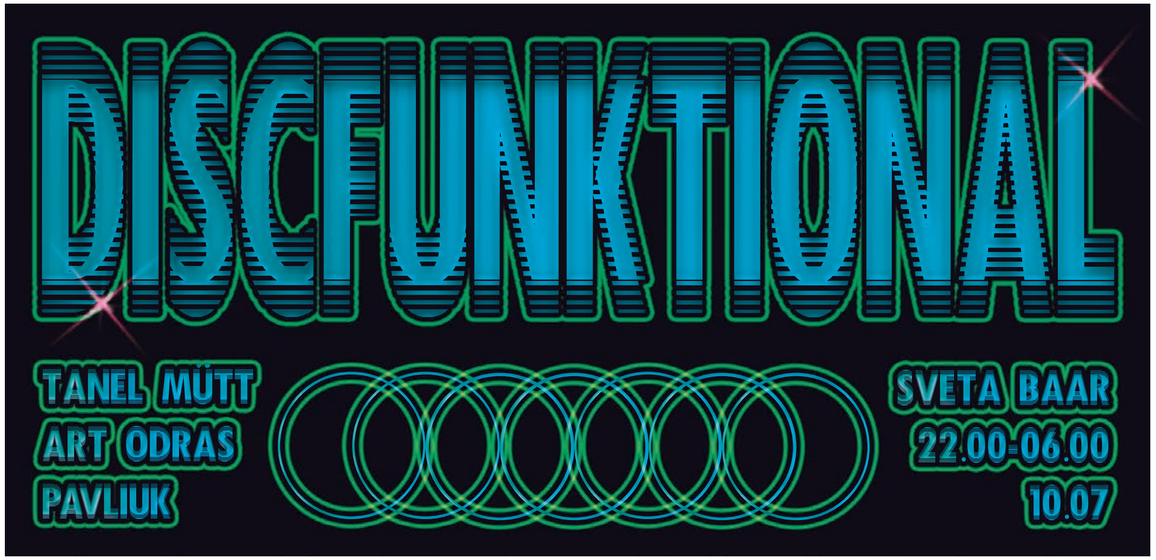

IKARUSIGA KOSMOSESSE JA UNISTUS VÄLJAS-POOLSUSEST

Eesti turist on turisti kui puhkamist harrastava isiku alaliik. Tema unistused väljaspoolsusest on kujunenud globaalse unistustejõe postsovetlikus deltas.

Kirjutas **Aleksander Tsapov**, illustreeris **Vahram Muradyan**

Take time to see the wonders of the world
To see the things you've only ever heard of
Dream life the way you think it ought to be
See things you thought you'd never ever see

Need on lauluread The Human League'i 1981. aasta süntpopi loost „The Things That Dreams Are Made Of". See on bänd, mis tegeles nagu mitmed teised vasakule kaldu briti uue laine grupid oma kaasaegse ühiskonna ihade ja unistuste muusikasse tõlkimisega. Samas laulus jätkavad nad veel, et kõigil on vaja armastust ja seiklust, kõigil on vaja raha, mida kulutada. Sõita autoga üle Golden Gate'i silla ja marssida Punasel väljakul.

UUDE MAAILMA MINEK

Taasiseseisvunud Eesti unistas samuti seiklusest ja rahast, mida kulutada, ning maailmaimedest, millest oldi seni vaid kuuldud. Kombatavaks muutus imetabane raudse eesriide tagune maailm, mida oldi nuusutatud läbi ekraani ja raamatute. **Lauri Leesi** kirjeldused Lafayette'i kaubamajast ja Vendôme'i väljakust muutusid müütilisest reaalseks. Kättesaamatu kosmiline kaugus muutus bussisõidukauguseks.

Eks ole märgiline, et 1990. aastate üks esimesi hittsaateid oli **Maire Aunaste** juhitud „Reisile sinuga", mis ühendas eneses justkui romantika ja seikluse. Lihtsad inimesed vaatasid värisedes teleekraani ees, kuidas peamiselt noori paari pandi ja reisile saadeti. Hoiti põialt, et kokku läheks televaatajatele kõige sümpaatsemad ja et õnnejumal saadaks nad kaugele, mitte nädalavahetuseks Otepääle. Vahel kutsuti mõne kaugema reisi saanud paar ka saatesse tagasi, kus nood siis demonstreerisid, kuidas Šveitsi reisilt sai endale läbi raskuste käookell ostetud. Käookell! Kui pühapäevaõhtune annus armastust ja seiklust oli läbi saanud, mindi esmasäeval kollase Ikarusiga jälle läbi hali postsovetliku maastiku tööle, kes vabrikusse, kes poodi, kes uude kaubahoovi, et saaks ikka talveks mõnelt suuremalt turult krõpsuga saapad ja tummisema sulejope osta. Sealjuures ei unistatud tingimata veel Pariisist, vaid pigem Soomest ja Rootsist.

Taasiseseisvunud Eesti unistas seiklusest ja rahast, mida kulutada, ning maailmaimedest, millest oldi seni vaid kuuldud. Imetabane raudse eesriide tagune maailm muutus kombatavaks.

Tollased algklassilapsed rääkisid omavahel müütilisest Georg Otsast, kuidas seal olevat vähemalt kolm basseini, kino ja mida kõike veel. Keegi Georg Otsaga sõitnud polnud, aga kõik teadsid rääkida, milline on Georg Otsa nimeline laevuke. Mõni julgem laps ütles sekka, et tunneb isiklikult **Freddie Mercuryt** ja mis see Georg Ots ka ära pole. Fantaasiakarussell pandi noorukeses riigis kohe maksimumkiirusel käima ja sellest ei jäänud pea keegi puutumata, ei ätid ega lasteaialapsed. Rovaniemi, Euro Disneyland, Serena veepark, Stockholmi kuningapalee ja Suurest Õunast raporteeriv **Neeme Raud** lükkasid kõrvale Nevski prospekti, puhkuse Jaltas ja mägise Gruusia. Must meri asendus ajapikku Punasega, Lenini mäetipp Mont Blanciga. Uuteks kvaliteedistandarditeks olid korraga nii Viini poistekoor kui ka Adibass.

Rovaniemi, Euro Disneyland, Serena veepark, Stockholmi kuningapalee ja Suurest Õunast raporteeriv Neeme Raud lükkasid kõrvale Nevski prospekti, puhkuse Jaltas ja mägise Gruusia.

Igas alguses on midagi naiivset, mis tagasi vaadates suisa armsana paistab, algustes on õhinat ja elektrit, mida tuleb hiljem mingil määral ratsionaliseerima hakata. Nii on ka 1990. aastate alguse reisiv eestlane omamoodi nunnu, silmad uudishimust pärani, lalisev *homo turisticus*, kes õpib uues avanenud maailmas esimesi samme tegema. Tema esialgsed unistused sõltuvad ühelt poolt nende kättesaadavusest ja teisalt juhuslikkusest, mis parasjagu ihaldusväärsuse poodiumil seisab. Hiljutisel külaskäigul maal elava sugulase juurde nägin tema WCs Gran Canaria pildiga seebialust. Sugulane ise Gran Canarial käinud ei ole, järelikult on see kas kink või kusagilt kohalikust kaubandusvõrgust ostetud. Ühelt poolt piisavalt eksootiline, et seda eksponeerida, teisalt mitte enam pühalik, sest kõlbab osaks olmetaristust. 20 aastat tagasi oleks seesama Gran Canaria pildiga alus sektsioonkappi pandud ja pidupäeval välja võetud. Pühalikult eksootiline koht on muutunud pisut tavalisemaks.

Eesti turisti reisiunelmad pole enam nii homogeensed, kui need olid paarkümmend aastat tagasi, kui taheti näha põhilisi vaatamisväärsusi ja osta väljamaalt üks suveniir. Kuigi statistika järgi reisitakse kõige enam endiselt lähipiirkonda ja suurim segment väljapoole liikujatest eelistab turvalist kureeritud puhkust, mille alla kuuluvad tšarterlend, kuurort ja kolmetärnihotell, siis elustiilivalikud peegelduvad ka reisimise nišistumises. Lumelauaturistid puutumata lumega Montenegro mägedesse, *techno*-turistid Berliini, joogaturistid Taisse ja Indiasse, rallituristid sinna, kuhu iganes sõidab **Ott Tänak**, tenniseturistid Mallorca spordilaagrisse, jahituristid Aafrika safarile, idufirmaturistid Räniorgu jne.

HOMO TURISTICUS ESTICUS'E UNISTUSTE APARAAT

Eestlastele meeldib fantaseerida endist kui rändduritest. **Hemingway** kirjutas ju teadagi, et igas sadamas… Keegi autoriteetne isik väljastpoolt on öelnud, et oleme alati seal pildis, meid on märgatud. Ja kui enam ei ole, siis tuleb teha iga paari aasta tagant ümbermaailmareis või vähemalt midagi võimsat, mida saadab pikk ja põhjalik meediakampaania. Purjekas Lennuk, Rolling Estonians, Uhhuduur, **Alar Sikk** Džomolungmal, Admiral Bellingshausen Antarktikas või „Meie aasta Iraanis" jne on vaid mõned ette võetud „vägiteod". Uhkus ja uudishimu saavad rahuldatud kõige laiemas mõttes. Eks seda vaimsust kannab ka nullindatel alguse saanud Petrone Prindi edukas „Minu…" sari, kus kaasteelisi viiakse kollektiivsele ekskursioonile ühte spetsiifilisse geograafilisse punkti. „Minu…" sarja võib võtta ka kui reisikirjanduslikku ülemineku-perioodi, kus **Lennart Meri** „Hõbevalge" muundub tasapisi **Juhani Särglepa** droonivideoks Kagu-Aasia *secret beach*'ist. See on isegi suur edasiminek möödunud sajandi alguse reisikirjadest *à la* **Karl August Hindrey**, kelle kirjeldused Pariisist raamatus „Kirjad noortele" (2016) kuuluvad ikka kohaliku *camp*-kirjanduse kullafondi. Hindrey hilisemad ülestähendused Belgia Kongost reisikirjas „Kongosõit" (1929) panevad nüüdseks muidugi juba pead vangutama oma valge eurooplase nägemusega „metsikust mustast inimesest". Aeg oli ka omajagu mustvalgem.

Turisti või rändduri pilk on üldse oluline komponent tema kirjeldamisel: mida ta näha tahab, kuidas ta seda vaatab ja mismoodi ta vaadatust aru saab. Mismoodi ta vaadeldavat oma pilguga internaliseerib. Turist ei saa midagi kogetust omada, ainuke omandus tekib jäädvustuse kaudu. Instagram on teinud inimeste reisialbumid n-ö avalikuks, kõik tahavad jagada, mida nad praegu seal kaugel väljaspoolsuses nägid ja sümboolselt omastasid: Angkor Wati varemed, märtsikuine õitsev Hyde Park, Hollywoodi bulvari sihvakad palmid. Minu individuaalne vaade ülereprodutseeritud vaatamisväärsustest, millest suuremat osa saaks kirjeldada pigem kui autentseid mittekohti. Kui auto, kinnisvara ja aktsiad saavad mulle kuuluda, siis reisist jäävad peale isikliku kogemuse alles pildid ja jutt. Reisimine on efemeerne varaklass, mida saab seltskonnas teatud laadi sümboolseks kapitaliks konverteerida. Nii nagu mu sõbral on õigus unistada samasugusest majast kui mul ja vastupidi, on tal õigus unistada sellest, mida on näinud minu silmad. Sellele on kogu reisija unistustetööstus üles ehitatud – selliste elamuste omandamisele, mida pole kogetud ja mida saaks võrrelda oma kaaskondsetega, nagu õnneliku lõpuga massaaž niiskes troopikas, värske *croissant*'i ja espresso lõhn Les Deux Magots' kohvikulauas, Iguaçu jugade kõrvulukustav müra, Giza püramiidide kosmiline monumentaalsus, Benidormi ranna päevitunud inimtorso.

Nii nagu vaatame fiktsioone, vaatame ka väärsusi, keegi on midagi välja kadreerinud ja osutanud, et see osa maailmast väärib vaatamist. Selles kohas siin on põhjust seisatada, lugeda, mõelda, jäädvustada. **Dean MacCannell** on arutlenud oma turismiuuringute klassikaks saanud raamatus „The Tourist: A New Theory of the Leisure Class" (1976) pikalt selle üle, mis muudab millegi vaatamisväärsuseks. Ta jaotab vaatamisväärsuste (sealhulgas ka museaalide) sakraliseerimise mitmesse faasi: nimetamine ja eraldamine, raamimine ja esiletõstmine, pühitsemine, mehaaniline ja sotsiaalne reprodutseerimine.[1] Sellest protsessist võib mõelda ka kui tootestamisest ehk miski pakitakse ära, selgitatakse, miks seda oleks oluline või vajalik tarbida, kuidas seda tarbida ja – sõltuvalt hinnaklassist – kes saab seda tarbida. Sinna juurde kuuluvad ka tarbimise eri tasandid: a) käisin Gran Canarial puhkamas, vesi oli soe, mereannid olid maitsvad; b) sain Gran Canaria taldriku, seda on hea vaadata, kui ma vetsus käsi pesen, reisin ka korra mõtetes.

1990. aastate alguse reisiv eestlane on omamoodi nunnu, silmad uudishimust pärani, lalisev *homo turisticus*, kes õpib uues avanenud maailmas esimesi samme tegema.

Eestlastele mõeldud tooted olid iseseisvumisjärgselt üsna lihtsad ega vajanud suuremat peamurdmist, kuid need on muutunud üha intensiivsemas elamusmajanduses komplitseeritumaks – füüsilisele lisandub metafüüsiline. Sa ei lähe näiteks punkti A tegema konkreetset asja X (suuskadega mäest alla laskma), vaid sa lähed punkti A, sest seal on veel mingi müstiline jõud, energia või seletamatu eimiski. Bali saar Indoneesias on küll motorolleritesse ja prügisse uppunud turistide koloniseeritud maa-ala, aga seda turundatakse väljapoole võimestava spirituaalmüstilise kohana. Airbnb's saab ju praegusel ajal otsida lisaks peatuskohale ka kogemusi või puhtalt veebikogemusi.

KUI KUJUTLUSVÕIME JÕGI OTSIB UUT SÄNGI

Suure rändamisega tekib ka ebameeldiv rammestus ja varasemad fantaasiad hakkavad janunema uute kogemusmaardlate järele, juba rahuldatud iha ajab sügelema. 2016. aastal olin ma paarikümnepealisele eestlaste grupile reisijuhiks ja tõlgiks Bordeaux' piirkonnas. Külastasime Saint-Émilioni veinilinnakest, Pilat' düüni Atlandi ookeani ääres, austrikasvandusi ja viimaks ka mõistagi Bordeaux' linna ennast. Kõndides ühel Bordeaux' peatänavatest, ütles keegi seltskonnast, et see meenutab talle identselt üht teist Lõuna-Euroopa linnatänavat. Tema hääles oli pettumust, see, mida ta nägi, ei olnudki unikaalne. Ikka mingid vanad majad, jalakäijate tänav, poed ja kohvikud, tänavaakrobaadid jne. Siin polnud midagi, mis annaks *kick*'i. Massiturismi kõiki kohti ükseteise sarnaseks muutev käsi sai meie reisiselli kratist kinni ja analoogid ühe teise kohaga joonistusid liiga tugevalt välja. Reisi lõpus sain ma grupijuhina ka väärilise kingi **Raimond Valgre** lauludega plaadi kujul.

Sarnane probleem on tabanud ka mind ennast üha suureneva intensiivsusega igal järgmisel reisil. Mu esimene reis Soome oli erutavam kui näiteks mõte teoreetilisest tulevikupuhkusest Koh Phangani saarel. Olen sõitnud Ameerika mägedel Pariisi Disneylandis, kõndinud läbi Brandenburgi väravate Berliinis, pildistanud **Napoleoni** voodit Ajaccios, seisnud „Trooniде mängust" tuntud Tarragona treppidel, limpsinud jäätist Santa Monica kail, higistanud Buckinghami palee ees, söönud autentset veiseliha Buenos Aireses, isegi mõõtnud kiirgust Tšornobõlis ja katsunud liiva Põhja-Brasiilia rannas, kuhu maabus esimene portugali „maadeavastajate" laev. Olen püüdnud tunduda võimalikult kohalik ja väljapaistvalt välismaine, pildistanud päikeseloojanguid ja mõnumente, seletanud, mis on Eesti, ja vältinud tüdinult Eestist rääkimist. Kui eesti turist on osa suuremast turistist, siis minu kogemus on osa eesti turisti kogemusest.

jätkub >

< eelneb

KES OLED, EESTI TURIST?

Iga inimese piir on erinev, mõnel ei saa kunagi isu täis ja teine on nagu **Kafka**, kes kunagi Ameerikas ei käinud, aga kirjutas sellest meeliülendava jutustuse. Optimeeritud ja efektiivsed inimesi liigutavad tarneahelad on teinud piiriülese reisimise kättesaadavaks väga paljudele ja reklaamloosung „naudi oma puhkust" võiks paista kas või kosmosest.

Ja iga uue kogemusega on tekkinud juurde uus kahtlus, mis see siis täpselt on, millega ma tegelen, kas see kõik on seda aega ja raha väärt, mida ma seda kõike nähes peaks tundma, mida see n-ö annab, kui jõuan kord koju, ärme üldse räägi sellest, mida tähendab minu tulek siia (Airbnb, turistilõksud, ökoloogiline jalajälg, taskuvargad jne) lokaalselt ja globaalselt. Süütut vaimustust Helsingi toomkiriku treppide nägemisest on hakanud ajapikku varjutama eetilised ja eksistentsiaalsed küsimused. Kui reisimise banaalseks muutumise kompenseerimiseks peab tõusma kujutlusvõime intensiivsus, siis miks mitte teha nagu Kafka ja lihtsalt kujutadagi ette, oma kodus, oma laua taga. Interaktiivseid giide saaks vaadata ja mõne paiga või muistise kohta lisainfot lugeda ka toast lahkumata, teha liigivahetus *homo turisticus virtualis*'eks. Kui reisimine on narkootikum, siis esimene kruiis Helsingisse või Stockholmi on *gateway drug* varisemisohtlikesse katakombidesse, radioaktiivsesse linna ning sees- ja väljaspoolsust ühendava peruu *ayahuasca*-šamaani juurde. Kui naiivsest turistist saab väsinud turist, siis tema isikliku reisikatarsise võiks päästa intellektualiseerimine, sügav kohalolu ja tegevuse mõtestamine, aga siis võiks suunatagi oma kujutlusvõime vahendatud kogemuse sängi.

Esimene kruiis Helsingisse või Stockholmi on *gateway drug* varisemisohtlikesse katakombidesse, radioaktiivsesse linna ning sees- ja väljaspoolsust ühendava peruu *ayahuasca*-šamaani juurde.

MEID OOTAB KOSMODROOM

„This is a local shop, for local people," ütleb inglise komöödiasarja „The League of Gentlemen" fiktiivse linna Royston Vasey poepidaja alati, enne kui ta poodi sisse astunud võõra vangistab või ära tapab. Surmahirm käis aastatuhandeid reisimise juurde ja kui oleks valida saanud, küllap oleks rändajad eelistanud turvalist teekonda. Tänapäeval ei pea reisides enamjaolt surmahirmu tundma, aga end mentaalselt täis õginud *homo turisticus* vajab kerge surmavarjundiga horisonti, endisest doosist enam ei piisa. Nullindate keskel tegutses ka Eestis ekstreemturismi vahendav reisifirma, mis pakkus reise ebastabiilsetesse riikidesse, nagu Afganistan ja Somaalia. Kui üksluine kultuuriturism vanalinnas, mille UNESCO on autentseks tunnistanud, koos kohalike kommete ja kulinaariaga enam naha alla ei poe, siis on vaja adrenaliini. Aga see peab olema kalkuleeritud adrenaliin, mitte mõni *force majeure*, nagu 2004. aasta tsunami, terrorirünnak või Ebola viirus. Turumajanduse pluss see ju ongi, et turism ei pea olema eetiline ja moraalne, vaid see peab olema kasumlik rahas ja kogemuses. Kui on ostja, siis on ka müüja ja vastupidi. Turismi hingekaledast amoraalsusest on kirjutanud oma raamatus „Platvorm" (2001, eesti keeles 2016) ka meie aja esipessimist **Michel Houellebecq**, kes ühendab põhjuse ja tagajärje läbi seksiturismi ning islamiterrorismi. Oletame nüüd, et kaob ka viimane maine horisont kollases Ikarusis Georg Otsast, Slovakkia suusareisist, Tais seksimisest ja Somaalia sõjasafarist unistanud ja aastakümnetega teoks teinud *homo turisticus esticus*'e elust. Mis edasi, kuhu nüüd?

Eks ikka edasi suuremasse ja tundmatusse ilmaruumi. Tulevik on ebamäärane ja suuresti kujutluse disainida. 2014. aastal reisisin ma Põhja-Brasiilias Maranhão osariigis ja nägin seal afrofuturistlikku konstellatsiooni. Selles osariigis asub Brasiilia kosmoseagentuuri kosmodroom ja selle kõrval mitmed *quilombo*'d. *Quilombo*'d on Brasiiliasse toodud orjade põgenemistrajektooridele alates 16.–17. sajandist tekkinud asulad, mis püüdsid end orjanduslikust feodaalsüsteemist lahti ühendada. Kuna maa oli suur ja lai ning selle valitsemine kaootiline, oli võimalik *quilombo*'de teke koos nende juurde kuuluva spetsiifilise maailmatajuga (portugali keeles *cosmovisão*). Mõned *quilombo*'d on aja jooksul assimileerunud ja mõned elavad oma elu suhteliselt eraklikult ja pea eranditult äärmises vaesuses edasi. Nende kõrval lastakse aga kosmosesse satelliite, et n-ö vaadelda neid *quilombo*'sid ja muud maist siis kosmosest kui turist tehissilmadega.

Kosmoseturism pole küll veel formaadina tavaline või ka meie oma ühele protsendile kättesaadav, aga äkki kunagi on. Võib-olla saame kõikvõimaliku tehnoloogia piisava arengu korral oma Rail Cosmica ja tuleviku Hemingway kirjutab, kuidas igal planeedil on vähemalt üks eestlane. Nii nagu Maa orbiidil tiirleb kohalike tehiskaaslane ESTCube, tiirlevad seal ükskord ka tädi Merike ja onu Volli. Või kui pandeemiline reisitakistus jääb püsima, hakkavad tädi Merike ja onu Volli hoopis oma paneelmajakorteris seeni sööma ja tungivad imaginaarses süstikus sisekosmosesse. See oleks ju täitsa kena etnofuturistlik alternatiiv tuhandeaastasele riigile – „Seenene Äratus".

[1] *MacCannell, D. 1976. The Tourist: A New Theory of the Leisure Class, lk 43–47.*

Eestlased on olnud teadagi ikka rännurahvas ning järgivad reisisihtpunkti valikul hoolikalt ka trende. Olulised argumendid on teatavasti ikka olnud päike („Päikese järel käies tulin ma „sealt ülevalt Põhjast"," nagu kirjutas juba 1993. aastal **Emil Tode**) ja mõnele ka lumi. Ehkki sel aastal rakendavad ringirändamisel teatavad piirangud, leiavad õiged reisisellid küllap ikka võimalusi kodust pääsemiseks. Müürilehe erakorraline reisitoimetus on fikseerinud, mida näitab inimese kohta tema meelissihtpaik.

BALI – pärast „Eat, Pray, Love'i" pole jõudnud uut raamatut avada (kuigi lugemislaual ootavad oma järge ka **Jesper Parve** „Mees 1–3" ning „Minu Bali"). Otsib armastust ja sisemist valgustust. Kannab linaseid pükse. Väikestviisi *influencer*. Päikeseloojangul tavatseb võtta välja nutitelefoni, et instagrammida end ainsas joogapoosis, mida ta enam-vähem valdab.

KANAARI SAARED – nahk hakkab omandama oranžikat varjundit. Küllap meeldib talle ka saunas käia, talve ei kannata, sügist ei kannata, kevadet ei kannata, aastaringi haliseb Eesti kehva kliima üle. Kodus külmikul on magnetid Tenerifelt ja Gran Canarialt, väiksemad saared jätavad külmaks.

SHARM EL SHEIKH – konservatiiv. Igatseb üheksakümnendaid.

KUUBA – kannatab nõukanostalgia all, fotografeerib kirglikult Kuuba kaupluseriiulite esteetilist defitsiiti. Endise vaese idaeurooplasena saab end palmi all peeneid rummikokteile limpsides rikkana tunda.

PARIIS – kas rõhutatult *nunnu* inimene (väikeste kohvitasside ja „Amélie" fänn, veini ei joo) või keegi, kes luges noorena **Baudelaire'i** ja eriti midagi muud hiljem lugenud polegi (kirub igal sammul *turiste*, Eiffeli torni silmates kirtsutab nina, joob ainult punast veini).

BERLIIN – tantsib varavalgeni ja tagasi öhe, joob ainult Club-Matet, kannab ainult musta, kibeleb ka ise DJ-pulti või on just ostnud omale esimese trummimasina. Kui oleks tema teha, oleks elu igavene nädalavahetus. Pühendunud narkohuviline.

AMSTERDAM – *wannabe pothead*. Ilmselt külastab Amsterdami igal aastal paar korda, alati reedest pühapäevani. Heal juhul satub korra paari aasta jooksul ka Londonisse, aga rohkem kuhugi naljalt mitte.

ŠOTIMAA – inglise filoloog.

GRUUSIA JM KUNAGISED N-Ö VENNASVABARIIGID – kas a) vana või b) hipster. Ei salli „haput veini".

ODESSA – sama, ainult et veidi 1) vanem ja 2) peenem klass. Veini asemel joob viina.

ISLAND – vastand Kanaari saarte entusiastidele, põlgab palavust. Facebookis ja Instagramis domineerivad fotod mägedest. Mina ja mägi, sõbranna ja mägi, mina *ja* sõbranna ja mägi, juhuslik mööduja ja mägi, lihtsalt mägi jne.

ITAALIA – veini- ja/või suusapede, igal juhul Y-generatsiooni hipster.

HORVAATIA – sama, ainult et noorem. Raha saab vanematelt, kes ise suvitavad Sharm El Sheikhis. Juba *ca* viis aastat on pidanud plaani varsti n-ö oma elu peale minna ning asutada OÜ.

TÜRGI – bussiekskursioonifänn, iga paari kilomeetri tagant laseb endale pähe määrida vaiba (120 x 170 cm) ja paar salli. Suveniiriks toodud vaipu hoiab hiljem rullikeeratuna garaažis, kuna äärelinnaeramu ning suvilagi on neid juba pilgeni täis. Reisifotod laseb ilmutada ja paneb albumeisse, mida kannab muidugi kaasas igal suguvõsa kokkutulekul.

LÄTI – tegelikult pole ta turist, vaid alkoholisõber. Või siis põhimõtteline sotside vihkaja. Ilmselt hiilib rinda kummi ajades ka teistest maksudest kõrvale. Sõidab Volkswagen Passatiga.

STOCKHOLM – tõenäoliselt alaealine. Eredaimateks mälestusteks Stockholmi kruiisilt jäävad tühjadest longeropurkidest kajutisse ehitatud torn, karaokebaarist leitud esinemisjulgus (mis on pöördvõrdelises suhtes lauluoskusega), flirt kaasreisijatega, kelle vanuse paljastavad sõbrad alles järgmisel päeval, ning udune kaader Stockholmist, mis on tehtud kajuti aknast, sest jalga maale ei tõstetudki… juba kolmandat korda.

JURMALA – lapsevanem, kel pole enam ammu elus mingeid erilisi valikuid, ikka tuleb autole (pea eranditult seitsmekohaline Chrysler Voyager) hääled sisse panna, see elevil väikelapsi (paari aasta pärast aga juba tüdinud varateismelisi) täis laadida ja veeparki sõita.

SANTIAGO DE COMPOSTELA – eksinud, otsib oma ellu mingit sihti või eesmärki. Tunneb mõnu kannatamisest, mida meenutavad talle villid varvastel ja kandadel. Compostela-välise aja elust praktiseerib lausete alustamist sõnadega „kui ma Santiago de Compostela läbisin…" või „meil Compostelal…".

SIBER – etnoloog, teeb seitsmendat aastat bakat, juhendaja on **Art Leete**.

Tartu Õlletehase puhkebaas Võrtsjärve ääres. Arhitekt Raul-Levroit Kivi, 1960–1969. Foto: Eesti Arhitektuurimuuseum

PUHKUS JA ARHITEKTUUR. KUS PUHKAS TÖÖTAV KODANIK NÕUKOGUDE EESTIS?

Nõukogude ajal arenes Eestis hoogsalt välja suvila- ja puhkebaasikultuur, kus kergelt läänelik ja rõhutatult sotsialistlik ristusid iselaadi puhkusearhitektuuriks.

Kirjutasid **Epp Lankots** ja **Triin Ojari**

Tööstusajastu algusest saati on inimeste elulaadi ja ajakasutust mõjutanud enim töö muutunud sisu. Tööaja reguleerimine, töövaba aja tekkimine ja puhkus on moderniseeruva ühiskonna tunnused, mis on teisendanud ulatuslikult ka 20. sajandi ruumilist keskkonda. Need muutused on kujundanud meie igapäevast eluruumi väga erinevas mõõtkavas alates korteriplaneeringutest, avalikest linnaparkidest kuni suvilarajoonide ning mastaapsete puhkusemaastike ja -linnadeni (inglise keeles *leisurescapes*), mis ääristavad tänapäeval nn globaalse päikesevööndi rannikualasid.

Massipuhkuse teke on seotud eelkõige teise maailmasõja järgse heaoluühiskonna ülesehitamisega, mil elu- ja töötingimuste paranedes muutus tavapäraseks puhkuse veetmine väljaspool kodu. Eestis tähendas see Nõukogude Liidu tingimustes riiklikult organiseeritud võimalusi vaba aja veetmiseks – puhkus ei olnud tegevusetus, vaid tegevus, mida iseloomustas süsteemne korraldus ja läbimõeldud ruumiline raamistus.

Nõukogude režiimi algusaastatest kuni **Stalini** valitsusperioodi lõpuni seoti puhkust ametlikus propagandas eeskätt töölise tervise turgutamise ja jõuvarude taastamisega – ka puhkeasutused olid esmajoones ravisuunitlusega. Töötajakeskne puhkusesüsteem tähendas ühtlasi, et sanatooriumitesse ja puhkekodudesse eraldati tuusikuid vaid individuaalseks kasutamiseks, mitte peredele. Esimeste nõukogude kümnendite puhkuseideoloogia lähtus seega ennekõike üksiktöötaja väärtusest ühiskonnas ja perekond oli selles mudelis tähtsusetu.

1960. aastatel nihkus puhkuse tähenduse kese terviselt vaba aja veetmise võimaluste mitmekesistamisele ja materiaalsele heaolule. 1960. aastate jooksul

jätkub >

< eelneb

Telksuvila (ingl A-frame) kooperatiivis Romantik Rannamõisas. Arhitekt Hindrek Piiber, 1973. Fota: Enno Raag / Eesti Arhitektuurimuuseum

1960. aastatel nihkus puhkuse tähenduse kese terviselt vaba aja veetmise võimaluste mitmekesistamisele ja materiaalsele heaolule.

Epp Lankots on arhitektuuriajaloolane, Eesti Kunstiakadeemia teadusprorektor ja vanemteadur. Peamised uurimissuunad on moderniseerumisprotsessid ehitatud keskkonnas ja nõukogudeaegne elukeskkond.

Foto: Liis Arnelt

Triin Ojari on arhitektuuriajaloolane, tegelenud 20. sajandi arhitektuuri uurimisega ja kirjutanud arhitektuurikritikat. Viimased kuus aastat töötanud Eesti Arhitektuurimuuseumi direktorina.

kehtestati Nõukogude liiduvabariikides viiepäevane töönädal (Eestis 1966. aastal) ja teaduslik-tehnilise revolutsiooni laines sai puhkusest oluline uurimissuund.

1960.–1970. aastatel koostati Nõukogude Liidus ja Eestis arvukalt teadusuuringuid: analüüsiti elanikkonna struktuuri, liikumisvõimalusi ja puhkuseveetmise eelistusi ning töötati välja mitmekesine puhkeasutuste ja -ruumide nomenklatuur.

Füüsilises ruumis väljendub see muutus mitmeti. Neil kümnenditel teiseneb sadade uute aiandus- ja suvilakooperatiivide ehituse tõttu märgatavalt linnalähedaste alade ilme. Niisamuti jõuavad 1960. aastatel uute hoonetüüpidena Eestisse kämpingud ja motellid ning massilise nähtusena asutuste puhkebaasid, mida ettevõtted rajasid oma töötajatele nii puhkuse veetmiseks kui ka ühisürituste korraldamiseks. Vanade kuurortasulate kõrvale planeeritakse arvukate puhkajate vastuvõtmiseks uusi piirkondi, näiteks Pärnumaal Valgeranna ja rannikuala Pärnust kuni Iklani, põhjarannikul Tallinna ümbrus, sisemaal Peipsi järve põhjakallas ja Võrtsjärve idakallas.

Ehkki sanatooriumipuhkus oli terve nõukogude perioodi vältel ihaldatuim ja ühtlasi kättesaamatuim puhkuseveetmise viis ning kõige sagedamini olid inimesed oma puhkuse ajal kodus või maal sugulaste juures, vaatleme artiklis tolleaegse massipuhkuse nähtusena Eestis asutuse puhkebaasi ja isiklikku suvilat – need on kaks enim ehitatud hoonetüüpi, mis muutsid puhkuse väljaspool kodu suurele osale inimestest kättesaadavaks.

KOLLEKTIIVNE PUHKUS ASUTUSE PUHKEBAASIS

Sanatooriumipuhkuse defitsiidi leevendamiseks julgustati alates 1960. aastate keskpaigast tehaseid, ametkondi ja muid asutusi omavahenditest puhkebaase ehitama. Eestis oli asutuse puhkebaas nõukogude perioodil enim rajatud kollektiivse puhkeasutuse tüüp – 1990. aastaks oli siin 360 asutuste puhkebaasi, samal ajal kui riiklikke puhkekodusid oli kõigest kaks ja sanatooriume üheksa. Asutuse puhkebaasis said töötajad veeta väikese tasu eest nii oma korralist kui ka nädalalõpupuhkust ja valdavalt kasutatigi neid koos perekonnaliikmetega puhkamiseks. Puhkebaasides korraldati veel töökollektiivi ühisüritusi, peeti pulmi ja tähistati muid pidupäevi.

Arhitektuurselt varieerusid asutuste puhkebaasid saun-suvilatest 100- ja enamakohaliste suurte kompleksideni. Suuresti ehitati Eestis siiski väiksemaid, keskmiselt 25-kohalisi puhkebaase, mille arhitektuurne tase oli väga kõikuv. Oli nii vanadest taludest kui ka mõisa abihoonetest ümberehitatud puhkebaase, puitkilpidest tüüpelamuid, ent ehitati ka väljapeetud minimalistliku joonega modernistlikke või jõulise ambitsiooniga uut keskkonda loovaid mängulise arhitektuuriga komplekse. Üldiselt võttes seisnebki Eesti asutuste puhkebaaside eripära tüüpiliste suurte idabloki puhkuselinnakutega võrdluses just väikeses mõõtkavas, privaatsetes oludes ja vahetus kontaktis loodusega.

Polümeeri puhkebaas Paatsalus. Arhitekt Toomas Rein, sisearhitekt Juta Lember, 1976–1979. Fota: Jüri Varus / Eesti Arhitektuurimuuseum

Seitsmekümnendatel lõid arhitektid ka julgeid rekonstrueerimisprojekte, näiteks vanale laudale massiivse juurdeehitusena rajatud Lääne Kaluri puhkemaja Paralepas (arhitekt **Raine Karp**), Paide Piimakombinaadi puhkebaasiks ümberehitatud endine talu Järvamaal Rael (arhitekt **Udo Ivask**, valmis 1981) ja postmodernistlik Tugamanni vesiveskist ümberehitatud Tallinna EPT puhkebaas (arhitekt **Ado Eigi**, sisearhitekt **Niina Eigi**).

1970. aastate teises pooles jõuab peamiselt EKE Projekti arhitektide kavandatud puhkebaasidega rannaäärsetesse asulatesse jõulise vormi ja keerulise ruumistruktuuriga arhitektuur. Üheks selliseks on Eesti arhitektuuriajaloos nõukogude puhkearhitektuuri ikooniks kujunenud **Toomas Reinu** projekteeritud puhkebaas kummitoodete tehasele Polümeer Paatsalus. Ekspressiivse vormi ja mängulise arhitektuuriga puhkebaasid on ka praeguseni hästi säilinud Tallinna Autoremondi Katsetehase spordi- ja puhkebaas Loksa külje all Kuivojal (arhitekt **Andres Alver**), Tapa Autoremonditehase puhkebaas Võsul (arhitekt **Ago Pähn**) ja päris nõukogude aja lõpus valminud Lepanina hotellina tuntuks saanud Pärnu KEKi puhkebaas Kablis (arhitekt **Ülevi Eljand**).

Puhkebaasid pakuvad küllaldaselt materjali ka nõukogudeaegse luksuse analüüsiks. Arhitektuuriliselt põnevamad on omaaegsete „paralleelreaalsuste" näidetena tuntuks saanud Ministrite Nõukogu puhkebaasid Valgerannas (arhitektid **Meeli Truu**, Raine Karp ja sisearhitekt **Taevo Gans**) ja Narva-Jõesuus (arhitekt **Marika Lõoke**, 1976–1980, sisearhitekt Taevo Gans), kus suvitas peamiselt **Karl Vaino**. Ruumilise eristumise kategoorias võib lugeda samaväärseks ka kosmosetehnoloogiat arendanud Moskva Täppismasinaehituse Teadusliku Uurimise Instituudi salastatud puhkebaasi Vzmorje (Rand) Pärnumaal Jaagupi külas. 1976. aastal EKE projektis **Harry Šeini** kavandatud ja nüüdseks laguneva puhkekompleksi ambitsioonikaim detail, mis küll projekti järgi ei valminud, oli hoonestust ümbritsev bassein, nii et kahe- ja kolmetoalistest suvituskorteritest koosnevad ridaelamud oleksid paiknenud sisuliselt tehissaarel.

Kuna paljudes nõukogudeaegsetes asutustes olid kalastus- ja jahisektsioonid, siis sageli ehitati perepuhkusele mõeldud puhkebaasidele lisaks mõnda teise kohta spetsiaalbaase. Kui kalastusonnid olid enamasti askeetlike tingimustega lihtsad puitmajakesed, kus tuli magada ilma kütteta ühisruumis, siis jahibaasid püüdlesid rohkem esinduslikkuse ja ruumilise mõjuvuse poole. Neist representatiivseimad on 1970. aastatel valminud Põllumajanduse Ministeeriumi Ehitus- ja Montaaživalitsuse Tugamanni jahimaja Vääna jõe ääres (arhitekt **Henno Sepmann**, sisearhitekt **Rein Laur**) ja Läänemaa Metsamajandi ehitatud Kullamaa Jäägrikoda, kus argisest erinev õhustik on saavutatud pseudoajaloolist lähenemist modernistliku lamekatusega kombineerides (arhitekt **Rein Weber**, sisearhitekt **Aate-Heli Õun**). Kullamaa jahibaasi püsikülaline oli EKP KK I sekretär **Johannes Käbin** ja seal võõrustati 1970. aastatel mitmeid kõrgeid külalisi.

ENSV Ministrite Nõukogu puhkebaas Narva-Jõesuus. Arhitekt Marika Lõoke, sisearhitekt Taeva Gans, 1976–1980. Fota: Eesti Arhitektuurimuuseum

SUVILA – KOHANDADES KOLLEKTIIVSET ISIKLIKUKS

Lisaks kollektiivsele puhkamisviisile oli ametliku süsteemi osa ka individuaalne puhkus. Suvila oli küll kodanlik staatusesümbol, ent nõukogude ideoloogia „tööliskassistas" selle elitaarse mineviku uue, tervist ja ühiskondlikku kasu kilbile tõstva retoorikaga.

Nõukogude perioodil põimuvad suvila arengus kohustustevaba puhkamine ja produktiivne aiandamine. Suvilakooperatiiv oli looduskaunisse kohta rajatud asum, kuhu oli lubatud ehitada kuni 40 m^2 maja, aga piirdeaedu, peenraid ega iluaeda ei tohtinud rajada. Enamasti püstitati suvilakooperatiivid liivasele männimetsaalusele ja osa neist hoonestas ka omaaegne eliit. Nn bosside suvilarajoone on teada Pärnumaal Kablis, Rannamõisas, Võsul ja Elvas, Lohusalu on tuntud omaaegse kultuuriinimeste ja heiloojate suvituskohana. Erinevalt aiamajadest suvilatele tüüpprojekte ei olnud ja need tuli tellida arhitektidelt individuaaltööna.

Aianduskooperatiive loodi seevastu väheviljakale maale, mida kolhoosid või metsamajandid soostusid kasutada andma ja mis tuli suurte jõupingutustega haritavaks muuta, aiamaja oli (vähemalt alguses) suuruselt väiksem (25 m^2) ning aiapidamine oli seal kohustuslik. Kasutada tuli tüüpprojekte, kuid vastava taotluse põhjal olid lubatud ka eriprojektid – alguses kasutati seda võimalust kehtivate tüüpprojektide vähesuse tõttu palju. Uute tüüpprojektide konkursse korraldati siiski alates 1960. aastate teisest poolest igal kümnendil ja ilmusid ka tüüpprojektide kataloogid. Alates seitsmekümnendatest hoonestati enamik aianduskooperatiive tüüpmajadega, kasutades sageli ühes kooperatiivis paari-kolme varianti neid kujunduslikult grupeerides.

Seitsmekümnendatel kujunes välja ka suvemaja ruumiline programm, mis väljendas moodsat arusaamist puhkamiseks mõeldud ruumist, mugavusest ja jõudeolekust. Aia- ja suvemajades domineerib ühtne, vaid mõttetiliselt osadeks jagatud siseruum ning köök ja magamistuba on pigem nišid, maja südameks on kamin ning eluruum pikeneb terrasside ja rõdude kaudu ümbritsevasse keskkonda, vaateid suunavad avarad aknad või veranda.

Nii individuaal- kui ka tüüpprojektides valitses 1960.–1970. aastate alguses tugev modernistlik esteetika, arusaam lihtsusest ja ökonoomsusest on vormistatud rangeilmelisse arhitektuurikeelde: madalad kald- või lamekatused rammusa karniisiga, lihtsa liigendusega mahud, avarad aknad, napi kujundusega elemendid, nagu välikamin, mõni istumisnurk, terrass või katusealune. Ent samas peegeldus moodne arusaam puhkearhitektuurist suvilate mängulisemas väljanägemises – sellist lõbutsemist rahvusliku arhitektuuri elementidega (rookatus, palksein) või julget vormikeelt (nn telkmajad, erikujulised aknad ja katused) mujal elamuehituses ei näe.

Majade väikese mahu tõttu kujuneski üheks eristuvaimaks jooneks katusekuju – lame, viiluga või erikujuline katus peegeldab vormivabadust olukorras, kus näiteks ehitusmaterjalidega mängida ei saanud. Variatsioonid katusekujuga ehk pööningu eri kaldenurgad andsid ka normeerimata lisaruutmeetreid. Üheks eelkõige suvitusarhitektuuri tunnuseks, mis levis jõudsalt ka mujal Baltikumis, võib pidada maani viiluga ameerikalikku telkmaja (inglise keeles *A-frame*). Rannamõisa kämpingust (1966) ja eriti populaarsest Merepiiga kohvikust (1967) alguse saanud vorm levis Eestis kiirelt ning teravatipulisi telke kas rookatusega või ilma selleta kasutati meelsasti ühe hoonetüübina suuremate suvilaalade planeerimisel näiteks Võsul ja Laitses.

Eesti asutuste puhkebaaside eripära seisneb tüüpiliste suurte idabloki puhkuselinnakutega võrdluses just väikeses mõõtkavas, privaatsetes oludes ja vahetus kontaktis loodusega.

Suvila oli nõukogude süsteemi funktsionaalne element, mille ruumilises kujundamises oli inimestele jäetud võimalus osaleda aktiivsemalt kui muudes ehitusvaldkondades – teatud piirini oli jäetud vabadus valida, teha esteetilisi otsuseid, kujundada oma kätega isiklikku ruumi. Suvilaehitus oli võimalus eneseteostuseks, ent sealjuures olid nii arhitektuursed ja sisekujunduslikud lahendused kui ka iluaiandusvõtted kultuuriliselt enamasti rohkete juhendmaterjalide ja õpetustena valmis kodeeritud.

Suvila oli küll kodanlik staatusesümbol, ent nõukogude ideoloogia „tööliskassistas" selle elitaarse mineviku uue, tervist ja ühiskondlikku kasu kilbile tõstva retoorikaga.

KOKKUVÕTTEKS

Nõukogude aja puhkuseruume on peetud kohtadeks, kus valitsesid informaalsed ühiskondlikud suhted ja isiklik väärtussüsteem, puhkust võidi kogeda võimalusena põgeneda politiseeritud ja monotoonsest elukeskkonnast. Ometi said need põgenemised – teinekord erakordse arhitektuuriga ruumidesse – võimalikuks ametlikus raamistikus, näidates niiviisi hilisnõukogudeaegses ühiskonnas kehtinud ähmaseid piire isiklikku ja avaliku ruumi vahel. Arhitektuuriajalooliselt tähistavad aga tolleaegsed puhkeehitised modernismi levikut tiheasulatest väljapoole jäävatesse küladesse, mis sedavõrd laiaulatuslikuna on võrdlemisi erandlik terves endises idablokis. Rõhutatult ühtse esteetikaga modernistlike suvilakooperatiivide, aga iseäranis populaarsete A-raamiga ameerikalike telkmajade levik näitab ühtlasi, et külma sõja aegne raudne eesriie oli kohati võrdlemisi läbipaistev ja nõukogude puhkus võttis teinekord Lääne keskklassile iseloomulike ruumide kuju.

Põllumajanduse Ministeeriumi Ehitus-Montaaživalitsuse Tugamanni jahimaja Vääna jõe ääres. Arhitekt Henno Sepmann, 1970–1973. Fota: Enno Raag / Eesti Arhitektuurimuuseum

EESTI ARHITEKTUURIMUUSEUMIS ON 14. AUGUSTIST KUNI 29. NOVEMBRINI AVATUD NÄITUS „SUVILA. PUHKUS JA ARHITEKTUUR 20. SAJANDI EESTIS" (KURAATORID EPP LANKOTS JA TRIIN OJARI), MILLEGA KAASNEB KA MAHUKAS KATALOOG.

HELESININE SILMAPIIR, VÄRVILINE VIKERKAAR, EL DORADO, KAOTATUD PARADIIS…

Igatsus ongi Ristikivi „kahte harusse kasvav puu", kummaline nähtus, mis kisub meid ühelt poolt ikka edasi, tundmatusse ja kaugusse, ning siis jälle koduse rahu ja vaikuse poole. Aga mis saab siis, kui enam midagi igatseda polegi?

Kirjutas **Tiit Pruuli**, illustreeris **Villem Roosa**

28. jaanuar 2020, Antarktika avastamise 200. aastapäev Maxwelli lahes

Täna on mul viimane hetk otsustada, kas lendan homme Antarktika poolsaarelt koju tagasi või jään Admiral Bellingshauseni pardale, teen vastupuiklevale meeskonnale selgeks, et meie siht on Lõuna-Georgia saar ja me läheme mu suure rändurieeskuju **Ernest Shackletoni** hauale. See oleks seiklus. See oleks unistuste täitumine. Enne suurele maale tagasi jõudmist kuu aega ja mitu tuhat meremiili täielikku üksindust, maailma tugevaimaid tuuli ning rängimaid laineid. Pistad pea ahtritelgi alt välja ja soolased pritsmed puhuvad mõtted klaariks, jääb vaid üks – ma olen lihtsalt siin, erilises kohas, kus pole midagi. See on mu unistuste tipp.

Erutav ja eriline oleks seal isegi hirm: kas laev peab vastu, kas generaatorid käivituvad, ega peamasin ei streigi, ega veemagesti üles ei ütle, kas meeskond saab iseenda ja üksteisega hakkama.

•••

Ikka meenutan vahel, kuis algab **Tolkieni** „Kääbik": Bagginsid olid elanud Künka ümbruses juba hallidest aegadest peale ja naabrid pidasid neist väga lugu „mitte üksnes seepärast, et nad olid enamasti kõik rikkad, vaid ka sellepärast, et nad ei käinud kunagi seiklemas".

Neist peeti lugu, sest nad ei tegelenud tühja-tähjaga! Nad ei reisinud Keskmaa kaugetesse nurkadesse ega seigelnud Üksildase Mäe juures. Jaa, tõsi, see tundus küll teatud piirini põnev, aga vabatahtlikult kaugetesse kolgastesse siiski ei mindud. Umbes samasugust meeleolu kirjeldab meile ju vana **Kreutzwald** oma teoses „Paar sammukest rändamise teed". Räägib, kuidas järid tõsteti ahjule ligemale tulejala ümber, naisterahvad võtsid vokid ette või sukavardad näpule ja siis hakkas mõni vana soldat või meremees rääkima ammustest aegadest ja kaugetest paikadest. Räägiti uskumatutest ilmaimedest, mida oli põnev kuulata, aga mille külge tark ei puutu. **Suve Jaani** jutustused sellest, „kuda rantsus Moskus keis", või **Peeter Jakobsoni** lugulaul eesti soldati haledast surmast Türgi sõja ajal Balkanimaal olid ühekorraga kurvad, aga ka täis salapära ning kangelaslikkust, mis tekitas tahtmise põnevat lugu kuulda, võib-olla hetkeks teisele poole metsa kiigata, aga ei rohkemat.

See on sama mis **Karl Ristikivi** kahte harusse kasvav puu – kojuigatsus-kauguseigatsus. Või sama mis **Jan Kausi** eemaloleku ja lähedusiha kokkukuuluvus. Me tahame eemale ja siis tahame tagasi. Me tahame ahvatlustele korraks järele anda ja minna sinna, kus on helesinine silmapiir, värviline vikerkaar, El Dorado, kaotatud paradiis. Me igatseme midagi, mis on suurem, parem ja ilusam kui see, mis on parasjagu meie kõrval ja käeulatuses. Kuuskede ja kaskede asemel natuke palme ja seedreid palun.

Aga lõpuni minna me ei julge. Lennata, aga mitte eriti kõrgelt. Seedrit, aga mitte neegrit.

Ja juba teel olles igatsed seda, mis koju maha jäi. See, mis maha jäänud, muutub suuremaks, ilusamaks, paremaks kui mis iganes kookospähklid ja pärlikeed, mis võiksid sind ees oodata.

Ma tean, et kui kallas enam ka binokliga näha ei ole, siis lähen alla kajutisse, viskan end koisse ja hetke pärast hakkan kõige selle stiihia keskel igatsema kodust rahu, Käsmu majaka tagust vaikset veelokset, seda, et kui raadiouudiseid kuulates köögilaua taga istun, tuleb keegi mu selja taha ja teeb pai.

Ma kujutan juba ette, kuidas see sada tonni kaaluv raudlaev hakkab kahe päeva pärast, kui Antarktika poolsaare varjust välja saame, Lõunamere lainetes rappuma ja värisema, kuidas hoian kahe käega roolimaja käsipuudest kinni ja tunnen äkki ahastamapanevat mõttesugulust **Grigori Petšoriniga**, tolle **Bellingshauseni** aja kangelasega, küünilise ja kirgliku mehega, kes tundis pidevalt igavust ja kannatas seletamatu igatsuse käes millegi kaugelasuva, suure, ülla ja kättesaamatu järele. Tema seiklusjanune hing ei lubanud mehel kusagil paikseks jääda ega üheski suhtes sügavat armastust leida. Petšorini täitmatu süda peab kõike tühiseks ja talle on jäänud veel viimane abinõu: niipea kui võimalik, tahab ta taas teele minna – Ameerikasse, Araabiasse, Indiasse.

Kujutan ette, kuidas see mõte mu seal suurel merel hulluks ajab, sest tegelikult ma ei taha ju seda. Enam. Ma olen näinud Pariisi, Kairot, Surnumerd. Need kohad ei eruta mind enam. Kui, siis väga erilised kohad. Nagu Grytvikeni kalmistu oma anglikaani kirikuga Lõuna-Georgial.

•••

Poole aasta eest olime pisikeses Svendborgi sadamas Taanimaal. Oli hädaolukord, üks kronstein, mis purje masti sisse kerib, oli purunenud ja ootasime, kuni kohalik töömees uue treib. Läksin sadamakõrtsi, milleks oli väike sinine lahtine putka, mille seinale oli maalitud suur valaskala, mille all olevast kastist tõstis kõrtsmik pudeleid lauale. See oli selline kõrts, millistes istuvad kahte tüüpi inimesed. Need, kelle elu on persse läinud, ja need, kelle elu on lill. Esimesed istuvad seal sellepärast, et neil pole ei raha ega energiat, et minna kohtadesse, kuhu nad igatseksid minna. Teised istuvad sellepärast, et nad ei pea enam igatsema, kõik oleks neil olemas, kui nad seda vaid tahaks, aga nad ei taha kõike. Tolles kõrtsis oli vaieldamatult õdus olla. Eriti õdus oligi sellepärast, et polnud muidukiibitsejaid ega *wannabe*-meremehi.

Üks pikkade hallide juustega mees, heakodanliku määratluse järgi ilmselgelt paadialune, oli kohale tulnud vanaaegse lapsevankriga, millele oli maalitud erksate värvidega kiri „Furthur". Vankris oli ilmselt suurem osa ta maisest varast, muu hulgas turritas sealt välja paar kanget Carlsberg Elephanti.

„Ma sündisin siis," ütlesin ta kärule osutades.

„Ma olin siis juba täiesti suguvõimeline. Minu noorus!"

„Kihutad ka oma käruga läbi kontinendi?"

„No Roskildesse venitan ikka pea iga aasta temaga välja, tänavu käisin. **Robert Plant** ja **Bob Dylan** olid ju ka, ma pidin minema. See ringikärutamine hoiab mind noorena."

Mees hakkas ennast õõtsutama ja laulu venitama:

„May you stay forever young.

Forever young… Forever young…"

Rögisev suitsumehe kõha lõpetas laulu.

„Ei jää keegi igavesti nooreks," hakkasin targutama, „*Furthur-man* **Kesey** on surnud ja *on-the-road-man* **Kerouac** on surnud, ma ei tea, kas biitnikest üldse keegi enam elab."

„Jah, kõik on ennast surnuks joond või surnuks keppind," noogutas vanamees innukalt peaga. „Aga enne seda oleme me saanud selle, mida oleme igatsenud – saanud vabaks! See on kõige tähtsam," lisas ta ja öngitses kärust õllepudeli. „Me oleme sellest teie keppivast reaalsusest põgenenud ja saanud vabaks," kordas ta veel üle, et ma ikka kindlasti aru saaksin.

Ma ei teadnudki, kuidas reageerida, sest eks põgenemise teema on mindki vaevanud. Ma olen samuti põgenenud, et vabaks saada. Aga võib-olla olen nimetanud selle lihtsa põgenemisvajaduse igatsuseks ning ehtinud ta kellade ja viledega, mida tegelikult sinna juurde poleks vaja.

Me igatseme midagi, mis on suurem, parem ja ilusam kui see, mis on parasjagu meie kõrval ja käeulatuses. Kuuskede ja kaskede asemel natuke palme ja seedreid palun.

„Sina, Stig, ei igatse küll mingit vabadust, sinu ainuke igatsus on silma paista," tuli õllepudeleid jagav kõrtsmik mulle appi. „Ja see on sul õnnestunud, Stig, tubli mees! Õnneks pole see siin väikeses Svendborgis kuigi raske, niikuinii kõik tunnevad kõiki," naeris ta ise oma nalja üle.

•••

Nii ma mõtlen siin, Admiral Bellingshauseni roolikambris, kas anda järele oma igatsustele ja ihadele ning minna homme merele või siis ikkagi lennata tagasi koju. Ja lõpuks taipan, et tegelikult igatsen oma igatsust. See on minu *l'art pour l'art*. Nii nagu puhta reisimise apologeedil **Robert Louis Stevensonil**, reisimaailma **Oscar Wilde'il**, oli olulisim just teelolek. Oma varases töös „Travels with a Donkey" ütleb ta: „Ma ei reisi mitte selleks, et kuhugi jõuda, vaid selleks, et minna." Ja oma elu põdurail aastail võttis Stevenson ette mõttetult kalli purjereisi kahemastilise kuunariga Ameerikast läbi Prantsuse Polüneesia Hawaiile. Lihtsalt seepärast, et ta arvas, et purjetamine kui teelolek on erutav, lihtsalt selleks, et seilata.

Ma olen näinud Pariisi, Kairot, Surnumerd. Need kohad ei eruta mind enam.

Igatsus on minu erutusseisund.

Ma ei saa riskida sellega, et ühel hetkel pole mul enam midagi igatseda. Erilisi unistusi ei pea proovima ellu viia, see vaid rikub nad. Ma lendan homme tagasi Eestisse.

Igaüks, kes nooruses vähegi seigelda tahtis, luges **Jack Londonit** ja igatses kihutada koerterakendil üle lumiste väljade ning laulda kuuma tee kõrvale vanu laule Malemute Kidi osmikus. Igaüks, kes Jack Londonist innustust sai, tahtis olla suureks saades see kuivetunud, sooneline, matkadest karastatud musklite ja päikesest põletatud näoga mehetüüp, kelle südames on segamatu hingerahu, mis peegeldub elurõõmsates silmades.

Mida tegid London ja Hemingway, kui neil enam unistusi ei olnud? Mida tegid nad siis, kui nad enam midagi igatseda ei osanud? Hakkasid jooma.

Igaüks, kes tahab väärikust kaotamata maailma näha, võtab eeskuju **Ernest Hemingwayst**, istub, vintpüss põlvedel ja viskipudel peos, varitsusonnis ja kuulab jahilugusid, kus loomad käituvad nagu inimesed ja inimesed käituvad nagu imelised inimesed.

Mida tegid London ja Hemingway, kui neil enam unistusi ei olnud? Mida tegid nad siis, kui nad enam midagi igatseda ei osanud? Hakkasid jooma. Lõpuks võttis London morfiini ja Hemingway oma lemmikpüssi.

Tiit Pruuli (55) on ettevõtja, projekti Antarktika200 juht.

PILDI SISSE MINEK KUI KERGEMA VASTUPANU TEE

Fotoaparaadita ei kujutaks tänapäeval ette ühtegi turisti. Reisielamuste jäädvustamine muudab kogetu tegelikuks, kuigi tehnoloogia arenedes on järjest vähem põhjust usaldada puhkusekaadrite autentsust. Aga kas inimesele saab panna pahaks soovi elu ilustada?

Kirjutas **Mari Laaniste**, illustreeris **Andrei Kedrin**

Näib loomulik, et pildile jäädvustub meditatiivselt sulnis miljonivaade justkui puhastatud kujul, ilma ümberringi trobikonnas trügivate, higistavate ja lärmavate kaaspildistajateta.

Varaseimates, 19. sajandi väljendustes õhkus reisifotost ühtaegu nii ajastu naiivset teadusoptimismi kui ka võiduka koloniaalse maailmavallutamise kestvat hasarti. Kaugelt koju toodud pilttrofeed pakkusid paiksematele kaasaegsetele heroilise alatooniga vaatemängu eksootilistest maastikest ja kultuuridest, kuid neil oli selgelt ka hariv, teaduse jaoks dokumenteeriv funktsioon (vanad fotojäädvustused mälestistest on siiani hindamatu allikas hilisemale ajalooteadusele).

Tehnoloogia ja huvireisimise laiema kättesaadavusega 20. sajandil säärane elevus pigem vaibus, tehnikaime kodunes, muutus isegi banalaseks, ning reisifotost kujunes üks **Susan Sontagi** – ühe varasema fotograafia üle arutlenud kultuuriteoreetiku – kirjeldatud fotograafiaga seonduvatest sotsiaalsetest riitustest.[1] Ontlikel inimestel tuleb nüüd lihtsalt elu teatud aspekte fotodele jäädvustada ning reisimine kuulub nende sekka koguni sel määral, et reisimine ilma kaamerata tundub Sontagi juba 1977. aastal kirja pandud sõnade kohaselt „täiesti ebaloomulik".

Enese jäädvustamine samas kaadris tuntud turismiobjektiga kinnitab reisimise fakti, joonides ühtlasi alla seda, et selle ettevõtmiseks oli mitmesugust kapitali: raha, aega, maitset jne.

Fotograafia seos tegelikkusega pole küll kunagi päris võrdeline olnudki, ent Instagram kui peamine fotokeskne ühismeedia platvorm pole teinud saladust, et selle mõte on üldjuhul näidata „elu ilusamat poolt".

REISIFOTO KUI SOTSIAALNE KAPITAL

Osa põhjusest peitub selles, et tarbimisühiskondades kasvas reisifoto performatiivne tähtsus, s.t roll omamoodi staatuse kinnitajana. Nagu **Roland Barthes** tõdes teises varases fotograafiat mõtestanud mõjukas teoses „Camera Lucida", on iga foto kohaloleku tunnistus.[2] Enese jäädvustamine samas kaadris tuntud turismiobjektiga kinnitab reisimise fakti, joonides ühtlasi alla seda, et selle ettevõtmiseks oli mitmesugust kapitali: raha, aega, maitset jne. Fotode puudumine on muutunud seetõttu mõeldamatuks: kui sul pole pilte, siis kas või milleks sa üldse reisisid?

Ka Sontag nendib, et foto on kui ümberlükkamatu tõend, et reis toimus, märkides lisaks, et sõltumine kaamerast kui seadmest, mis muudab kogetava „tõeliseks", ei näi hajuvat isegi siis, kui pildistaja reisib sageli, ning oma reisielamustest koguvad fototrofeesid ühtviisi hoolikalt nii ülirikkad kui ka vaesemad. Reisimisest saab sedasi ühelt poolt lausa strateegia fotode varumiseks (et kinnitada nendega oma sotsiaalset kapitali), teisalt filtreerib enda ja kogetava vahele asetatav kaamera uusi ja võõraid kogemusi, pakendab need ohutult suveniirlikuks ning vähendab turistlikku nõutustunnet senitundmatute asjadega kohtumisel.[1]

Mitmed neist tähelepanekutest kehtivad ka 21. sajandil, mil massiturism ja tehnoloogiauuendused tõid valdkonda kvantitatiivse plahvatuse ning ühismeedia platvormid võimendasid reisifotode kaudu teenitava sotsiaalse usaldusväärsuse võimalikku määra üksikisiku vahetust tutvusringkonnast märksa kaugemale, otseselt rahaks konverteerimiseni välja. Ühtlasi on võimendunud kujutatava tehislikkus. Fotograafia seos tegelikkusega pole küll kunagi päris võrdeline olnudki, ent Instagram kui peamine fotokeskne ühismeedia platvorm pole teinud saladust, et selle mõte on üldjuhul näidata „elu ilusamat poolt", kasutades selleks kohendatud ja sätitud materjali. Keskmiste telefoni kaameraga ise ilutegijate kõrval sobib see kallak suurepäraselt elustiilifotograafias ärilise väljundi nägijatele, kes toodavad süsteemselt ambitsioonikamat „sisu", millega tähelepanu tõmmata (ning kelle visuaalesteetikat tavakasutajad omakorda agaralt järele aimavad, ehk selgeid piire pole mõtet otsida). Argipäevast välja astuvad, unistama kutsuvad reisifotod on üks sellistest võimalustest.

SEE VÕIKSID OLLA SINA!

Ühismeedias jälgitava elustiili-reisifotograafia visuaalse retoorika ampluaa on avar. Seikluslikum ots esitleb näiteks valitud vaateid maalilistest, kuid raskesti ligipääsetavatest kohtadest, kus üksik anonüümne inimkuju pakub potentsiaalse avatarina vaatajale võimalust end ürgsesse loodusesse unistada. Hedonistlikum pool panustab külluse, heaolu ja piiramatu vaba aja esilemanamisele, luues kujutisi lõõgastumisest kaunis ja ahvatlevaks peetavas keskkonnas, püüdes tabada tuntud maamärke või objekte eriti fotogeenilise nurga alt või lihtsalt midagi väikest ja toredat, mis kannaks positiivset, elevat laengut. Esteetiliselt meeldivate kujutiste loomise mõte on edastada nende kaudu sõnumit (ühismeedia teoreetik **Nathan Jurgenson** kirjeldab sotsiaalmeedia pilte kui kõneakte, mitte eraldiseisvaid meediaobjekte, nende esmane funktsioon on kommunikatsioon[3]) ehk kujutlust vabadusest, impulsiivsest seiklemisest, aina uute rõõmutoovate muljete avastamisest. Piltide postitajate positsioon, sõltumata sellest, kas neid on pildil näha (kui on, tuleb edu lootjatel ka isiklikult vastata üsna kitsastele esteetilistele parameetritele), on performatiivselt, kaasakutsuvalt nautiv.

Reeglina on nii veetlevate kaadrite üleslaadijad kui ka nende vaatajad teadlikud, et nähtav ei ole „päris", kuid tõetruudus ei olegi eesmärk. Vastupidi, näib loomulik, et pildile jäädvustub meditatiivselt sulnis miljonivaade justkui puhastatud kujul, ilma ümberringi trobikonnas trügivate, higistavate ja lärmavate kaaspildistajateta. Kui vaja, suudab pea igaüks nüüd tulemust järeltöötluses idüllilisemaks kohendada, et vaatajatele vahendatav fiktsioon saaks vajaliku emotsionaalse jõu. Kummalisel kombel ei sega see tihti osutamast kogemuse ehedusele – nii reisiteemaliste teemaviidete kobarates kui ka pilte saatvates tekstides kohtab märksõna „autentne".

Muljed kaugetes kaunites kohtades viibimise vahetusest ja lähedusest, mida Instagrami reisifotod pakuvad, on siiski selgelt vastuolus kujutatava suhtelise kättesaamatusega. Küsimus pole siinkohal pelgalt filosoofiline. Valitud veetlevad ja muretud kaadrid on vaid hoolega toimetatud fragmendid juba kadunud aegruumilisest tegelikkusest. Nähtav on suuresti ka objektiivselt kättesaamatu: enamik ekraane imetlevatest unistajatest ei jõua kahjuks või õnneks kunagi samu kohti oma silmaga nägema. Ehkki Instagrami reisipiltide retoorika sosistab kutsuvalt, et „see võiksid olla sina", ei maksaks ka võimalustega (nagu suhteliselt kõrge sissetuleku tase ja pikad puhkused) hellitatud eurooplastel unustada, et ainuüksi muretult üle piiride kulgemise komponent maailmarännu fantaasiast on teostatav vaid loetud riikide passidega.

BLUFF, MIDA PUBLIK TAHAB USKUDA

Otseselt rõhub luksuse eksklusiivsusele (viietärnikuurordid jne) küll vaid väike osa ühismeedia reisimisteemalisest sisust, kuid samas on teada fakt, et maailma avastamine ei toimu arvestatavate rahasummade kulutamiseta. Valdav osa reisisisu tootjatest näib aga pigem vältivat igasugust rahast rääkimist, kuna säärane reaalsusesse tagasisadamine võiks potentsiaalse publiku tuju rikkuda – halvemal juhul sisendatakse lausa petlikke lootusi soodsalt läbiajamise võimalikkusest. See omakorda on viinud näiteks Kagu-Aasia riike otsima meetmeid nuhtluseks kujunenud läänest tulnud noorte kerjavate seljakotirändurite vastu, kes on ajanud unistuse segamini õigustatud ootusega. Hotelle jt turiste teenindavaid ettevõtteid tüütavad omakorda tasuta majutust, toitu jne manguvad, rohkem või vähem isehakanud suunamudijad, lubades vastutasuks teenusepakkujat reklaamida, kuid ka suurte jälgijanumbrite taga napib paraku reaalseid inimesi või siis on nood ülekaalukalt verinoored ja/või liiga vaesed, et puhkusereisidele kulutamine kõne alla tuleks.

Tagasihoidlikult hinnates on maailmas kümneid tuhandeid reisisisu tootja ambitsiooniga üksikisikuid või tiime, kelle materjal reeglina ei peegelda, et majanduslikult tasuvalt töötab neist vaid väike hulk. Ja kuna „liiga vaene" olla on tabu ning Instagramis paljastatakse alatihti kontoomanikke, kelle hea elujärg on bluff, mille juurde kuulub ka võltsitud „tõendusmaterjal" reisidest, leidub küllap omajagu ka sõna otseses mõttes fantaasiareise kajastavaid postitajaid. Omaette küsimus on, kas seda peaks kellelegi pahaks panema, kui arvestada reisimise kui elustiili eetilisi küsitavusi, nagu keskkonna koormamise ja kohalike elu tõsiselt häirivas ületurismis (*overtourism*) osalemise vastutustundetus.

Ometi ei saa üle žanri vaieldamatust ligitõmbest, olgugi et suure osa materjali tehislikkus on ilmne ning ka publik veebiavarustes kalestunud. Nii lihtne ja hea ning Sontagi parafraseerides täiesti loomulik tundub turgutada oma voogu paari teemaviitega, mis tilgutavad n-ö tavalise jama vahele doose sügavrohelist floorat või selget türkiissinist ookeanivett ja ergavaid liivarandu. Ehk on see seletatav muude fiktsioonil rajanevate meelelahutusvormide puhul kasutatava kahtlemise kõrvalejätmisega (*suspension of disbelief*) protsessiga, kus vastuvõtja nõustub naudingu saamiseks oma skeptilise hoiaku ajutiselt kõrvale jätma. Kui toores emotsioon toimib, siis milleks liigne mõtlemine.

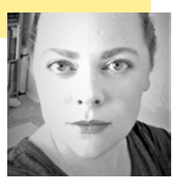

Mari Laaniste on kunstiteadlane, kes tegeleb visuaal- ja popkultuuriga, uurides põhiliselt eesti filmi ja animatsiooni. Mõnikord kirjutab ka kriitikat ja ilukirjandust.

[1] *Sontag, S. 1999. On Photography. – Communication in History: Technology, Culture, Society, lk 177.*
[2] *Barthes, R. 1981. Camera Lucida. Reflections on Photography, lk 87.*
[3] *Jurgenson, N. 2019. The Social Photo. On Photography and Social Media, lk 13.*

GIIDITÖÖ KUI IMPROVISATSIOONILINE MONOETENDUS

Ilmselt on enamikul meist olnud elus kokkupuuteid giididega – reisil nende juttu kuulates või märgates neid linnapildis-muuseumis turistidele tundmatut maailma tutvustamas. Ja isegi kui rajad on samad, siis igav selles ametis ei hakka.

Katrin Alekand

Kes tuleb silme ette, kui öeldakse „giid" ja lappate oma kujutluspiltide mälus? Kas kergelt karjuva kõneviisi ja hea pioneerijuhi raudse haardega tegus isik, kes näitab nagu hea karjane ekskursantidele mõõdukal kapakul teed läbi muuseumide ja linna? Inimene, kes istub bussijuhi kõrval, lobiseb reipalt mikrofoni, et vaadake nüüd paremale ja nüüd jälle vasakule, ning lahutab reisiliste meelt? Või, nagu pakub Vikipeedia, keegi, kes juhib kedagi teist läbi tundmatu või kaardistamata maa-ala?

Nagu hea semiootik, on ka giid eelkõige märgi märkaja ja seoste looja, aga lisaks peab tal olema ka jutuvestja annet.

Kui võtta aluseks Vikipeedia, on ilmselt igaüks olnud oma elus kas või korra giid, olnud või liikunud kellegagi kuskil, kus tema tunneb end koduselt, aga teine mitte. Olnud teisele teejuhiks, aga mitte ainult ruumis, vaid ka ajas. Giid on keegi, kes avab uusi kohti ja loob oma teadmiste, kogemuste ning esinemisega sündmuste maailma, kus liikuda, toob välja märgid, mis seda maailma tähistavad. Avab aegruumi. Nagu hea semiootik, on ka giid eelkõige märgi märkaja ja seoste looja, aga lisaks peab tal olema ka jutuvestja annet.

SHOW ON IGA KORD UUS

Minust sai ametlik giid umbes neli aastat tagasi, kui Eesti Rahva Muuseum uue maja näituste jaoks giide otsis ja koolitas. Nüüd ekskurseerin inimesi peamiselt ERMis – läbi Eesti ajaloo, soome-ugri rahvaste maailma või mis tahes ajutise näituse, mis parasjagu avatud on –, aga on tulnud käia võõraste inimestega ka mööda kodulinna Tartut. See on ühtäkki väga teistmoodi – olla elukutseline giid on sootuks muud kui sõpradega mööda linna või näitust jalutada, sest ühtäkki makstakse sulle selle eest raha ja on väga konkreetsed nõudmised, mida selle eest saada tahetakse. Teinekord võivad need olla natuke ebareaalsed (mahutada kahe tunni sisse kesklinnatuur, bussitiir Supilinnas JA Karlovas ning ERMi külastus) või ka väljakutseid pakkuvad (jalutada tunniga läbi huvitavate kohtade Toomelt Dorpatisse, aga grupi keskmine vanus on umbes 80 aastat ja kõik istumisvõimalused kasutatakse kohe ära, kuigi uudishimu ja avastamisrõõm on meeletu). Igav selles ametis kindlasti ei hakka.

Hea giid on nagu tark mees taskus, teinekord kiirem ja targem kui internet ja Google, sest tal on midagi, mis on veel asendamatu – ta on inimene.

Üks giidituur on võrreldav improvisatsioonilise monoetendusega, kus materjal on olemas, asjad läbi mõeldud ja ette valmistatud, ajaraamid väga täpselt või laias laastus paigas, kuid *show* on iga kord uus. Inimesed, kellega retkele minna, on uued ja tegelikult valid sa iga kord lähenemiseks mingi teise vaatenurga, sest tahad giidina, et lugu, mida sa inimestele jutustad, see sündmuste maailm, mida sa neile lood ja avad, puudutaks neid ja võib-olla isegi muutuks osaks nende loost; et neile jääks elamus ning mälestus sellest tellitud tunnist-kahest kui väga hästi veedetud ajast. Inglise keeles on tore väljend „edutainment", mis on kokkuvõetav kui „hariv meelelahutus", ja see iseloomustab minu meelest üht giidituuri päris kenasti. Mida muud veel inimestele pakkuda kui seda, et nad hea ajaviite käigus ka tükilt targemaks saavad. Loodetavasti. Alati on ruumi ka improvisatsioonile, sest ühest küljest hoolitseb selle eest grupp ja teisalt hakkab muidu endal lõpuks igav.

AVARDAB INIMESEKS OLEMIST

Kui mõelda oma senisele kogemusele, siis tundub, et üks väga oluline omadus giidiameti juures on võime iga kord asju uuena näha. Vaadata alati värske pilguga. Ka siis, kui teed samadele näitustele tuure 2–4 korda päevas ja 4–6 päeva nädalas – selline oli puhuti uue maja avamise järgne koormus ERMis. Sageli saab uue vaatenurga grupilt – nende vanus, päritolu, kogemused, amet või huvid annavad hea võimaluse luua neid inimesi kõnetavaid seoseid ning nokkida oma mälust välja seiku või näituselt esemeid, mis võiksid just sellele seltskonnale huvi pakkuda. Teinekord tekib grupiga nende küsimustele vastates huvitav arutelu. Eriti mõtlemapanevad on inimesed, kellega sa oma tavaelus ilmselt üldse kokku ei puutuks, teistsuguse elukogemusega või muust kultuuriruumist. On rabav avastada, kui nägemismeelekesksed me liigina oleme ja kui iseenesestmõistetavalt võtame kogu ümbritseva visuaalset tajumist, kui ühtäkki pead tegema tuuri pimedatele ja nägemispuudega inimestele. Või kui avad eri ilmanurkadest tulnud seltskonnale oma maa ja kodu lugu, aga järsku selgub, et sinu kontekst on tegelikult väga Lääne, valge maailma ajaloo keskne ja nende õpitud ajalood on olnud hoopis teistsugused – olgu nad siis teiselt mandrilt või muu religiooniga kultuurist –, ning ilmneb, et näiteks luterliku reformatsiooni tähtsus on neile kaunis arusaamatu või trükikunsti leiutamine Euroopas hoopis taasavastamine, sest nende kodumaal oli see selleks ajaks juba aastasadu olemas olnud. Jah, muidugi sa tead seda, aga ei ole selle peale tegelikult kunagi varem nii mõelnud. Ja muidugi keeleküsimus – olgugi et inglise keel on praegu moodsa maailma *lingua franca* ja seda emakeelena mitterääkijad saavad ka vigadest paremini aru, on häälduse või sõnavaliku tõttu tulnud ilmselt igal giidil ette koomilisi olukordi. Ka eesti keele puhul on seda huvitav jälgida – kui oled harjunud oma kõnes väheke murdesõnu pruukima, võib juhtuda, et ühel hetkel keegi küsib, et oot, mida see nüüd tähendas, ja selgub, et ei teata sõna, mis on sinu jaoks igapäevane. Põhja- ja Lõuna-Eesti „selle" ja „tolle" vahe on kõige tavalisem, aga ka sulalume pakkimine või kokkuhakkamine, millegi üle rehnuti pidamine või hoopis olukord, kus sisse tulevad põlvkondadevahelised sõnavaralised erinevused. Nii ei olegi sa giidina ainult teejuhi, vaid ka vahendaja, tõlkija rollis – seda nii otseses kui ka kaudses mõttes. Need kõik on sellised väikesed asjad, mille peale me võib-olla alati ei mõtle, aga mis märkamis- ja taipamishetkedena avardavad – mõtteruumi ja inimeseks olemise mõõtmes.

TARK MEES TASKUS

Kas teate, mis on kõige keerulisem asi kogu giidinduse juures? Aeg! Ajaraamid, ajast kinnipidamine ja ajaline paindlikkus. Mahtuda oma jutuga n-ö tellitud aja sisse ka siis, kui grupp ilmselgelt tahab ja eeldab rohkem, kui mahub nende planeeritud ajaaknasse või eelarvesse. Sest sul on neile NII palju rääkida! Sest ilma igasuguse kahtluseta on nad tulnud kui mitte maailma kõige huvitavamasse kohta, siis vähemasti väga olulisse, ja kõik, mis neid ümbritseb, on enam kui märkimisväärne! Nemad kaotavad uues kohas kergelt pea ja ajataju. Tuleb olla rahulik, rõõmsameelne ja paindlik, kui grupp hilineb, ja mõnikord hilineb väga palju, aga selle ootamise eest giidile ei tasuta. Ent see ei tohi rikkuda nende elamust.

Vahel kohtab giidide suhtes ka natuke üleolevat suhtumist, et milleks kellelegi rääkimise eest maksta, kui on olemas raamatud ja internet – infoajastul on ignorantsus või teadmatus valik –, aga hea giid on nagu tark mees taskus, teinekord kiirem ja targem kui internet ja Google, sest tal on midagi, mis on veel asendamatu – ta on inimene. Särav, tark, teadmishimuline märkaja, kes loob täiesti kordumatu sündmuste maailma.

2018. aastal toimunud kuue Euroopa riigipea visiit Tartusse, kus Katrin Alekand tutvustas ERMi väljapanekuid. Foto: Raigo Pajula

Katrin Alekand on hariduselt semiootik ja natuke etnoloog-antropoloog. Lisaks väikeettevõtja. Sageli makstakse talle palka lobisemise eest. Ja see sobib väga hästi.

UINAKU MEELDIV OAAS

Kaader Andy Warholi 1964. aasta filmist „Sleep"

Uinak on puhkuse kui kategooria väikseim üksus. Selleks pole vaja ei raha ega ka kuigi palju aega, vaid natuke harjumust ja tukastamisega kaasnevat rahulolu.

ALEKSANDER TSAPOVI UINAKUMÕTTED NÕMME AEDLINNAST

Vihkasin teadlikus lapsepõlves uinakut nagu ilmselt suurem osa lasteaias uinakut tegema sunnitud lastest. Kui nägin vanemaid sugulasi tukastamas, valdas mind alati arusaamatus, milleks küll tegeleda sellise tobedusega. Kui juhtusin siiski lõuna ajal magama jääma, valdas mind pärast ärkamist kerge paaniline FOMO, et just nüüd ja praegu toimus midagi väga olulist, millest ma oma rumala une tõttu ilma jäin. Ometigi tekkis ka mul enesel täiskasvanuna suur kiindumus uinakusse ehk *power nap*'i. FOMO asendus JOMOga, hirm ilmajäämise pärast asendus naudinguga rahulikust eemalolekust. Uinak võib olla privaatne (kodune sfäär) või kõigile nähtav (avalik sfäär). Kui rannas, pargis või transpordivahendis on uinak justkui sallitud, sest need pole produktiivse eesmärgiga kohad, siis töökohal või teatris (aktiivne nauding) on uinak stigmatiseeritud ja seotud justkui laiskusega. Ometigi on kinod ja teatrid suurepärased kohad magamiseks – pimendatud ruum, suhteliselt mugavad istmed, üldiselt ohutud naabrid jne. Olen maganud kinos osaliselt ilmselt kõigi **Tarkovski** filmide ajal ja see vahepealne olek, mis tukkudes tekib, on lisanud nendele kogemustele meeldejäävat psühhedeelset efekti. Kultuuriuinak ongi omaette kategooria tukastamise kunstis – Kanuti Gildi SAAL, STL, Arvo Pärdi Keskus, Kino Sõprus jt jäävad alatiseks seotuks ka mälestustega ühest või teisest uinakust. Aga iga kord mõtlen ka, et ei tea, kas pannakse pahaks, et kultuuritoimetaja sedasi silma looja laseb. Las panevad, uinak läheb ikka edasi.

Kõige magusam uinakuaeg on kusagil kella kahe ja viie vahel. Liiga hiline tukastamine võib ööune rikkuda. Ideaalne pikkus on individuaalne, aga mulle on sobilik 20–40 minutit. Teadlaste sõnul on optimaalne kuskil 10–20 minutit, peamine on vältida sügavasse unne sattumist. Kognitiivne restart, mis uinakuga kaasneb, on küllaltki sõltuvust tekitav. Kui oled seda juba mekkida saanud, siis võid muidugi muutuda ka uinakute orjaks. Eesti kontorites ja avalikus ruumis sisuliselt tegelikult pole kohti, kus uinakut teha. Rand, park ja ühistransport on praktiliselt ainsad võimalused ja esimesed kaks ka teatud tingimustel vaid lühikeseks perioodiks. Kuigi uinakul ja magamisel on poliitiline mõõde – puhkus kui taastumine, et jälle produktiivne olla –, siis tegelikkuses on maailma pöörlemisest eemaldumise naudinguline tasand isiklikult märksa olulisem.

Kinod ja teatrid on suurepärased kohad magamiseks – pimendatud ruum, suhteliselt mugavad istmed ja üldiselt ohutud naabrid.

Uinak on autonoomne ja jagamatu elevandiluust torn, omalaadi mikroeksiil ümbritsevast saginast.

Koroonaepideemial ei ole eriti palju plusse, aga vähemalt ühe saab siiski välja tuua. Kuna lennureisidel on nüüd maskikandmise nõue, muudab see lennukiuinaku hoopis mugavamaks. Kui lennukis poolpüstises asendis magama jääda, valdab mind alati ebamugavus, et kas mul on äkki loll ilme, suu lahti või tatt suunurgast tilkumas. Magav inimene kaotab oma sotsiaalse fassaadi ja magava inimese vaatamises on midagi väga isiklikku. Maski kandes on see mure murtud – suu võib lahti olla, ilmet ei näe ja kui ila peaks suunurgast tilkuma, siis mask püüab selle kinni. Mask ise on normaliseeritud ja selle kandmine muudab ka avalikus kohas võõraste pilkude all magamise kuidagi privaatsemaks.

Kuigi uinakul ja magamisel on poliitiline mõõde, siis tegelikkuses on maailma pöörlemisest eemaldumise naudinguline tasand isiklikult märksa olulisem.

Jonathan Crary kirjutab oma 2013. aasta raamatus „24/7 Late Capitalism and the Ends of Sleep", kuidas unest on saanud kapitalismi jaoks viimane horisont, mida anastada. Meie ärkvelolek on täidetud lõputute stiilis osta-müü-naudi-tegutse-reisiarene kutsungitega ja uni on teoreetiliselt veel koht, kus meid kätte ei saa. Veel! Sedasi mõeldes muutub ka iga lõunauinak poliitiliseks aktiks, mille käigus me juhtme enda kuklast välja tõmbame ja ukse sissetungijate eest lukku paneme. Seega, mis muud kui, kõikide maade tukastajad, ühinegem!

MART JUURE UINAKUMÕTTED PÜHAJÄRVE RANNAST

Minul on uinakukomme pärit lapsepõlvekodust. Me elasime maal ja kõik, kellel see vähegi võimalik oli, magasid pärast lõunat, uinak ongi maainimeste komme. Kui on näiteks palav keskpäev, siis ükski arukas inimene põllule ei lähe. Linnainimeste elurütm on teine, kui sa oled kontoris üheksast viieni tööl, siis sa ju magada ei saa. Ja kui saad, siis seda ei mõisteta. Ema ja isa tööpäeval alati tukastada ei saanud, aga vanaemad magasid raudselt. Minu jaoks oli loomulik, et pärast lõunat visati pikali ja pikutati. Paljud inimesed, kes kuulevad, et ma magan päeval, on kas üllatunud, naeravad või ilmutavad mõistmatust. Aga see on väga kasulik harjumus, sest see poolitab päeva ja teeb selle teise poole uueks. Sul oleks justkui kaks hommikut päevas. Mina joon alati pärast lõunast uinakut kohvi, pikutan voodis ja loen midagi või kuulan muusikat. Päevane uni ei ole kuigi pikk, kusagil 15–20 minutit, mitte rohkem. Kella ma helisema ei pane, organism kuidagi ise teab, et see ei ole öine uinak. Kui pean õhtul või öösel minema diskot tegema, siis magan kaks korda päevas – lõuna ajal ja hilisemal õhtutunnil ka. Tavaliselt on uinak pärast lõunasööki. Kui hommikused toimetused on tehtud, siis võtad mõnusalt asendi sisse, vaatad, mida on maailmas uudiste vallas juhtunud ja kes on mida Instagrami üles pannud. Vaatad rahulolevalt selle lusti ära ja vajud meeldivasse unne. Ma olen sattunud elus palju kokku inimestega, kes päeval magavad. Kui kell on kuskil kolm, siis ma tean, et ma ei hakka **Peetrile** praegu helistama, sest ta magab. **Andrus** ka magab mingil ajal ja ainus, kes on valvsalt üleval, on **Tõnis**, aga tema magab jällegi hommikul kauem.

Me elasime maal ja kõik, kellel see vähegi võimalik oli, magasid pärast lõunat, uinak ongi maainimeste komme.

Olen ka kultuuriüritustel magama jäänud. See on ausalt öeldes piinlik, aga mis teha, elu on elu ja ega ma pole ainus, kes magama jääb. Keskkond on meeldiv ja ebamugavas kohas ju magama ei jääks. See pole mingi häbiplekk ei kinole ega teatrile. **Jaan Ruus** läks ikka kinno, istus maha ja kui film pihta hakkas, jäi magama, magas terve filmi ja kirjutas briljantseid arvustusi. **Eri Klas** oli selline inimene vanemas eas, et tuli ja istus maha, jäi tukkuma ja pärast pidas hiilgava kõne, milles ta analüüsis väga asjatundlikult ja täpselt rolle, laulusooritusi ja orkestripartiid. Magamine ei seganud absoluutselt oma töö tegemist kõrgel tasemel. Motörheadi **Lemmy** mälestustes oli tore kild, kuidas ta oli mingil Black Sabbathi tuuril soojendaja. Lemmy meelest oli õudselt veider ja kummaline Black Sabbathi kontserdieelne rituaal. Neil oli lava taga väike pime ruum, kus Sabbathi tüübid tund aega enne kontserti pikali heitsid ja nagu liblikad kookonis pool tundi või tunnikese magasid, siis tõusid ülesse ja läksid lavale esinema. Lemmy jaoks oli see täiesti arusaamatu.

Uinaku kauge kuma on tegelikult kõigi kontorites töötavate inimeste lõunasöögijärgsetes unelevates lausungites: „Ohh, küll oleks hea, kui büroos või kontoris oleks voodi."

Mul pole magamisega seoses FOMOt kunagi olnud, aga see ilmajäämise tunne ongi ilmselt iseloomulik noortele, kes maailmaelu väga hästi ei mõista. Arvatakse, et kusagil, kus mind ei ole, toimub midagi olulist ja huvitavat. Ja siis on soov olla seal ebamäärases kohas, kus see oluline või huvitav asi toimub. Kui sa saad natuke vanemaks, siis taipad, et see huvitavus või olulisus on sinu endaga kaasas. See on maailmataju küsimus.

Kui tähelepanelik olla, siis uinak on väga sage juttuteema ja see võib kodudes ka pingeid tekitada. Magajaid mõistetakse vahel valesti. „Mis mõttes sa magad praegu, kuda, misasja?" Uinaku kauge kuma on tegelikult kõigi kontorites töötavate inimeste lõunasöögijärgsetes unelevates lausungites: „Ohh, küll oleks hea, kui büroos või kontoris oleks voodi." Kõigil on see soov, aga elu seda kahjuks kõigile ei võimalda. Nüüd ollakse rohkem kodukontoris, ehk need harjumused muutuvad ja tekivad võimalused tukastamiseks. Juhul muidugi, kui kodused juhet kokku ei lase ega hakka prõmmides nõudma, et misasja, marss ülesse!

Mart Juur on uinakute *aficionado*.

KUHU ME LÄHEME? EKS IKKA KOJU

Kui elu muutub liiga suureks ja intensiivsused voolavad üle, siis tuleb vaadata, kuidas popkultuur saaks siin aidata oma tuppa tõmbuda.

Kirjutas **Janar Ala**, illustreeris **Jaan Rõõmus**

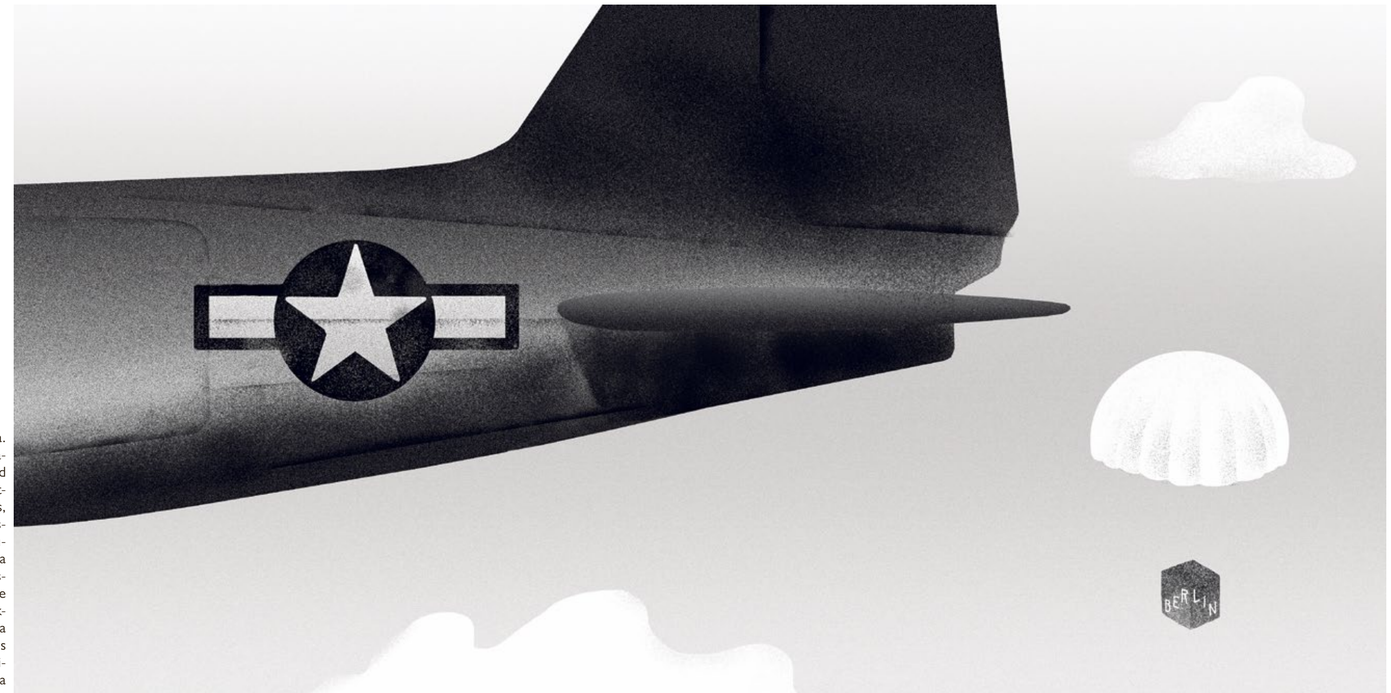

Saime elada vägeval ajal, mil ühiskond pidi isoleeruma ja atomiseeruma ehk lihtsamalt öeldes tõmbuma oma tuppa. Seda reaalselt, mitte metafoorselt. Nii mõnigi rääkis isolatsiooniperioodil, kuidas selline asi mõjub talle ikka hästi, saab enda sees revisjoni teha jne. Kas taolisi jutte uskuda, on muidugi iseküsimus. Mulle on pigem tundunud, et inimese sees pole suurt midagi ja sellised kaevumised on rohkem nagu teistele etendamiseks välja mängitud. Aga võib-olla ma olen kiuslik.

Võtta avalikkusest väiksem, suurem või isegi igavene puhkus – see on ju *cool*. Olla eksiilis, olla kadunud, olla kauge kuma millestki, mis ühelt poolt oli, kuid teisalt võib veel tulla. Muidugi oleks sellise asja adekvaatne eeltingimus, et varem on „keegi" oldud, et mingisugune konsensus on su isiku kusagil kolmandate inimeste jaoks (nimetame seda siis avalikkuseks) ära märkinud. Parimal juhul on selline avalikkus olnud pigem tsentraliseeritud ja mitte nii fragmenteeritud kui meie ilusal ajal. Praegu on tänu meediate kõikjalolekule enamvähem kõik avalik ja kuna kuulsuse lävi kui selline on langenud nii madalale, võib muidugi tekkida pausi võtmise eel ka kahtlusi, kas äkki pausi ajal või ammugi pärast seda sind keegi enam mäletabki ja milleks siis see kõik – üks tühi töö ja vaimu närimine. Tulevad uued peale ja võtavad üle. Meenub, kuidas 2000ndate alguses tegutsesid eesti süldimuusikaskeenel nii **Sulo** kui ka **Vale-Sulo**. Vale-Sulo oli siis vist keegi, kes esines

Võtta avalikkusest väiksem, suurem või isegi igavene puhkus – see on ju cool.

kusagil Sulo pähe. Ja kuna Sulo kuulsuse lävi oli ikkagi küllaltki madal (ta ise esines ka alguses **Pearu Pauluse** tribuutlauljana), sai Vale-Sulost õige varsti hoopis kuulsam artist. Aga keda huvitaks lugu siseeksiilis elavast Vale-Sulost? Võib-olla ainult mind.

Sotsiaalmeediast tagasitõmbumiselgi on sageli väga performatiivne foon, sellest tehakse ikka sündmus – ilma kärata ja vaikse susinaga sealt lahkuma ei tõtata.

Aprillis linastus **Michael Jordanist** ja tema ajastu Chicago Bullsi tegemistest rääkiv doksari „The Last Dance". Jordan oli ilmselt 90ndate kuulsaim inimene – isegi mitte kuigi korvpallihuvilisel Prantsusmaal öeldi Chicago Bullsi külaskäigu aegu, et Jordan on kuulsam kui paavst.

Howard Hughes tahtis nii väga olla eikusagil, et ta ei saanud olla teistele nähtav. Hughes ei kandnud ka kella, et olla „aja isand".

Pärast esimest *three-peat*'i ehk kolme järjestikust NBA tiitli võitmist teatas Jordan ootamatult, et lõpetab korvpalliga. Hea küll, see ei olnud küll otsene paus avalikust elust, Jordan plaanis proovida kätt pesapallis, kuid Michael Jordan ilma korvpallita võrdub ikkagi tagasitõmbumiszestiga. Soov tagasi tõmbuda on kindlasti praktiline, aga seda võib näha ka nartsissismi ülitasandina – vaadake alles siis, kui mind enam ei ole, ütleb see. Kadumine võib pakkuda alust müsteeriumiks ja õigel kuulsusel peaks seda ju olema. Ei saa olla pidevalt kättesaadav. Jordan elas teises maailmas, ta ei olnud emotsionaalselt kuigi kättesaadav, rääkis ka Jordani klubikaaslane **Steve Kerr**. Praeguse aja sotsiaalmeediakeskne kuulsus on sageli nürimeelne sellegi poolest, et see on nii läbivalgustatud – tahtmine pidevalt pildil olla on kuidagi liiga meeleheitlik ja alasti kistud. Michael Jordanil polnud käepärast sotsiaalmeediat, ütleb keegi asjatundja sarjas justkui teatava kahetsusega, et mis küll siis oleks võinud olla. Aga väga hea, et Michael Jordanil polnud sotsiaalmeediat. Kui oleks olnud, siis ehk poleks meil sellisel kujul jällegi Michael Jordanit.

OMA TUBA, ELEKTRISININE VALGUS

Kuhu tõmbuda tagasi? Eks ikka tuppa. Parimal juhul ühte tuppa. Tuppa, millel on neli seina ja akendel katted ees. Valgust ei peaks vist tuppa paistma. Niimoodi tegi üks 20. sajandi esimese poole maailma rikkaim ja mõjukaim mees **Howard Hughes**. Hughesi elu esimesi aastakümneid võib pidada sooviks lõputult laieneda ja olla kõikjal, muutuda mingis mõttes kiiruseks endaks: ta oli megarikas, kurameeris filmistaaridega (**Katharine Hepburn**, **Hedy Lamarr**, **Ginger Rogers** jne), produtseeris filme, tegi lendamise kiirusrekordeid (ka ümber maailma). Pärast 47. eluaastat tõmbus Hughes aga avalikust elust tagasi ning pööras varasema mingis mõttes teistpidi. On teada, et Hughes elas neli kuud ühe Hollywoodi stuudio pimedas projektsiooniruumis, istus toolis, sõi šokolaadi, jõi piima ja vaatas filme. Siinkohal tuleb muidugi ära märkida asjaolu, et paar korda kukkus ta lennukiga ka alla ja pärast seda ei pruugi inimene olla enam endine.

Vahemärkusena pean mainima, et mu isa on ikka rääkinud kellestki oma noorpõlvetuttavast hüüdnimega Jänes. See Jäneski proovis isetehtud lennukiga õhku tõusta, kuid kukkus kusagil Mustvee lähedal asuval aerodroomil alla. Isa veel lisas, et pärast seda „polnud Jänes enam endine". Oli ta endine või mitte, igal juhul olevat Jänes läinud hiljem Soome autot ostma ja elanud kaks nädalat ainult ühe leiva peal. Nii et natuke nagu Jeesus. Prantsuse tehnofilosoof **Paul Virilio** nimetab Howard Hughesi meie loo vaatenurgast asjakohaselt pealkirjastatud raamatus „Kadumise esteetika" muu hulgas ka „ümberpööratud Jeesuseks". Ühtlasi küsib Virilio, miks valib nii rikas inimene elu ei kusagil mujal kui pimedas toas. Selleks et akumuleerida mitte raha, vaid võimu, proovib ta vastata. Hughes tahtis nii väga olla eikusagil, et ta ei saanud olla teistele nähtav. Hughes ei kandnud ka kella, et olla „aja isand".

60ndate teine pool oli paljuski rokk-kultuuri, ühe 20. sajandi teise poole tähelepanuväärseima elu- ja suhtumisviisi tipp. Rokkstaarid said rikkaks ja kuulsaks ning nende ambitsioonid rebestasid taeva. Nad tegid muusikat, mida polnud varem tehtud, ja elasid elu, mida polnud varem elatud. Elu oli muutunud elektrilisemaks, elu oli muutunud paremaks, kui parafraseerida üht teist kadumiskunstnikku **Stalinit**. See täiesti teistsugune elu saabus nende jaoks kiiresti ja nad pidid selle eksperimendiga suhestuma ning sammu pidama. Nad olid uue ajastu avatarid. Võimsaimad neist rokkstaaridest olid muidugi The Beatles ja The Rolling Stones. **Mick Jagger** flirtis (mulle ei meeldi see sõna, aga millegipärast kasutan) sedalaadi kadumisega **Nicolas Roegi** filmis „Performance", kus ta kehastas Londonis siseeksiilis elavat rokkstaari Turnerit. Roki tulevikušokk oli talle andnud ilme, mis ütles meile, et see inimene on maailmas kui võõrsil. Sellesse maailma oleme me heidetud, esitas **Jim Morrison** umbes samal ajal heideggerlikke laulusõnu. Turneri juurde kolib segastel asjaoludel samuti maapagu otsiv gangster Chas (**James Fox**). Filmi jooksul jõuavad Turneri ja Chasi identiteedid psühhedeelselt või siis 60ndate lõpu Londoni stiilis segi minna ning Chas tapab Turneri. Natuke varem tegi sarnase isolatsiooni tingimustes (saar, maja) äravahetamise filmi **Ingmar Bergman** („Persona"). Olid 60ndad ning aeg ja selle avalikkusesse tagasisidestatud nägu olid varasemast intensiivsemas muutumises.

MEIL ON TELEVIISOR

John Lennoni (kes ütles 60ndatel, et The Beatles on populaarsem kui Jeesus) elus saabusid 70ndate alguses keerulised ajad. Tema suhe **Yoko Onoga** muutus järjest turbulentsemaks, oma osa võtsid ka narkootikumid ja alkohol. Lennon suhestus ka ühiskondlike suundumustega. See oli tollal mingis mõttes rokkstaari normaalsus, sest, nagu öeldud, see eluvorm oli uus ja veel leiutamisel ning selle piire alles testiti. 1973. aasta suvest kuni 1975. aasta alguseni kestnud aega nimetatakse Lennoni biograafias „kadunud nädalavahetuseks".

Muidu New Yorgis resideerinud Lennon sättis oma elu suuresti ümber Los Angelesse. Seal ta siis hängis peamiselt oma uue pruudi **May Pangi** ja *maverick*-muusikamehe **Harry Nilssoniga**, jõi ja tarbis narkootikume. Ta visati korduvalt välja tolleaegsest L.A. põhiklubist Troubadour. Ükskord jõudis Lennon veel baaridaamilt küsida, kas too üldse teab, kes ta on. Baaridaam vastas, et ei tea, kuid Lennon vist ei jõudnudki selle peale veel korralikult vihastuda, kuna turvamees oli tal juba kratist kinni haaranud ja ta ukse taha tõstnud. Selle aja jooksul jõudis Lennon salvestada kolm plaati, mis tähistasid ka tema taandumist poliitilistest sõnavõttudest ja pigem isiklikumaks muutumist.

Minu jaoks on neist parim „Walls and Bridges" (1974). See on natuke laialilagunev joodikuplaat või sedasorti album, mis tehakse siis, kui kõik on olemas ja olukorrast on ühtlasi natuke kõrini. Kaasbiitel **Paul McCartney** ütles selle kohta, et pole viga, aga Lennon suudab paremini. Plaat sisaldas ka Lennoni kui sooloartisti ainsat USA esikohasinglit „Whatever Gets You Thru the Night". Selle loo pealkirja sai Lennon ei kusagilt mujalt kui televiisorist, kui ta ühel ööl oma New Yorgi korteris üksinda kanaleid klõpsis ja siis kellegi kuulsa teleevangelisti jutluse peale sattus. Pärast seda „kadunud nädalavahetust", mida võis tegelikult pidada ka puhkuse sissejuhatuseks, võttis Lennon välja päris puhkuse. Ta kolis Yoko Ono juurde tagasi, kasvatas poega **Sean Lennonit** ning tuli uue albumiga välja alles viie aasta pärast, mille järel ta ka peagi tapeti.

Meil on tuba ja meil on televiisor – võib öelda, et nii on meil käepärast terve maailma mudel. Lennoni heal tuttaval **David Bowie'l** sai umbes samal ajal, kui Lennon L.A.-s ringi jooberdas, inglite linnast lõplikult kõrini. Pole siin minu jaoks midagi, leidis ta. Bowie hakkas pingsalt mõtlema, kus võiks olla maailmas koht, mis on L.A. täielik vastand, selle negatiiv – hall, anonüümne ja ilma pideva hüsteerilise representatsioonivajaduseta. Selleks osutus mitte eriti pikka mõtlemise järel muidugi Lääne-Berliin – sündemat sorti ja klaustrofoobne tollane Euroopa heroiinipealinn, mis asus enklaavina idabloki sees.

Bowie Berliini perioodi esimene ja kuulsaim plaat on „Low", mille avalugu on „Sound and Vision". Ta laulab selles: „Blue, blue, electric blue / that's the colour of my room / where I will live." Selle elektrisinana võib kujutada ette ka televiisori tekitatavat külma kuma – üht kõige tulnukalikumat ja samal ajal nii koduseimat kui ka võõraimat moodsa aja nähtust. Sama plaadi järgmist pala „Breaking Glass" alustab ta aga nii: „Baby, I've been / breaking glass in your room again." Protagonist on olnud üksi kusagil toas ja lõhkunud seal klaasi. Kas ta on teinud seda meelega või kogemata, pole teada. Samas laulus tulevad veel ette järgmised sõnad: „Don't look at the carpet / I drew something awful on it." Nii et Bowie on selle „baby" korteri ära „sitanud", kuid tal on selleks ju põhjus. „You're such a wonderful person, but you've got problems," laulab ta. Võiks ka arvata, et protagonist on toas istumisest juba natuke segi läinud. Loo kohta on teada, et see pärineb ajast, mil Bowie tundis suuremat huvi kabala ja kurikuulsa maagi **Aleister Crowley** tegemiste vastu.

HULLUKS LÄINUD JUMAL, GNOSTITSISTLIK JUMAL

Umbes samal ajal, kui Bowie nokitses Berliinis koos **Brian Eno**, **Iggy Popi** ja teistega, võttis New Yorgis narkopuhkust **Miles Davis**. Trompetigeenius oli jõudnud ligi 25 aastat džässi uuendada ja oli liikunud viimased kuus-seitse aastat sellise elektrilise ja globaalse fusiooni suunas, mis oli tõesti üks ambitsioonikas ja suur muusika. Mida teha pärast seda? Või küsigem pigem saksa romantiku **Novalise** sõnadega: „Kuhu me läheme? Eks ikka koju."

Miles Davise kodu asus New Yorgis. Ta ostis välja ka oma korteri kõrvalkorterid, et ikka oleks rahu majas, kui ta puhkust peab ja narkootikume tarvitab. Miles istuski kogu puhkuse kodus, kardinad ees ja hiiglaslik teler ööpäev läbi hämaruses vilkumas, nagu see oli vist ka Bowie toas, kus „ta hakkab elama". Alguses käidi Milesil külaski, aga kui nähti, mis alko- ja narkokogused talle kehasse lähevad, siis tunti hirmu ja enam teda eriti ei külastatud. Sõpradest puudust tundma hakates otsis ta välja **John Coltrane'i**, **Max Roachi**, **Dizzy Gillespie** ja teiste pildid ning oma auhinnad.

Kui Miles Davis puhkas New Yorgis ja David Bowie tegi Berliini eksiilis ajalugu, siis **Francis Ford Coppola** proovis Filipiinide džunglis „Tänapäeva apokalüpsist" („Apocalypse Now") filmida, kuid asjad hakkasid minema nii valesti, kui need üldse said minna. Võimust võttis kaos, kuid õnneks suudeti olukord lõpuks kunstlises mõttes kaalukaks tulemuseks realiseerida. „Tänapäeva apokalüpsis" on psühhedeelne rännakufilm, mille kaudseks aluseks on **Joseph Conradi** romaan „Pimeduse süda". Coppola ise ütles, et see pole mitte film Vietnami sõjast, vaid Vietnami sõda ise. Rühm sõjaväelasi asub teele, et leida üles müütiline ja müstiline kolonel Kurtz (**Marlon Brando**), kellel on peas „krõks" ära käinud ning kes redutab nüüd džunglis ja peab seal sissisõda. Lõpuks jõutaksegi Kurtzini, kes on ennast kusagil „pimeduse südames", mingisuguses mahajäetud budistlikus templis koos jüngritega sisse sättinud ja keda peetakse pooljumalaks. Hulluks läinud jumal – millestki sellisest on rääkinud gnostikud. Kurtzi suhtumine sõtta on muutunud ja ta peab segase ning diktsiooni mõttes raskesti mõistetava monoloogi, milles kõlavad ka kuulsad sõnad „The horror! The horror!". „Tänapäeva apokalüpsise" kaos on Vietnami sõja kaos ja Vietnami sõda on 60ndate lõpu rokkstaari psüühe üks keskseimaid tähistajaid – see andis põhjuse vastanduda ja sellele vastandusele sai ehitada autoriteeti.

Brando sai selle filmi eest tohutu honorari, kuid tegi väidetavalt vähe tööd – nagu jumalale kohane. Ta enda suhe avalikkusega oli samuti poolmüstiline. Ta ostis

1973. aasta suvest kuni 1975. aasta alguseni kestnud aega nimetatakse John Lennoni biograafias „kadunud nädalavahetuseks".

60ndatel rahu saamiseks ja muudelgi eesmärkidel Tahitil ühe saare ja rajas sinna loodusega kooskõlas oleva elamise, mis hiljem küll tornaado tõttu hävis. Kui Brando sai „Ristiisa" eest oma kolmanda Oscari, saatis ta enda asemel auhinnast keelduma indiaanlase, muidugi eelkõige poliitilise avaldusena. Omamoodi paradoksaalne viis avalikkusele *fuck off* öelda oli ka see, et Brando sõi ennast hiljem väga paksuks.

Eespool mainitud Nicolas Roeg tegi muide ka „Pimeduse südamest" filmiversiooni (1993).

HEROIINIPÄEVIKUD

Kui rääkida isolatsioonist ja rokk-kultuurist, ei saa vast läbi heroiinita. Guns N' Rosest võib pidada viimaseks suureks rokkbändiks, mille liikmed elasid mõistagi ka suure bändi mõõtu elu. Nii mitmeski mõttes ei oleks GNRil vist praegusel ajal enam kohta. GNRi **Slash** räägib oma elulooraamatus, et ainus, mida ta pärast turneesid teha suutis, oli kodus istumine ja heroiini süstimine. Kuidas tulla toime olukorraga, kus kuude kaupa on esinetud iga päev kümnetele tuhandetele inimestele, kuidas taluda seda uut tüüpi vaikust – ikka heroiin ja ikka oma tuba. Kuhu me läheme? Eks ikka koju.

Janar Ala on vabakutseline ajakirjanik, kes käib suhteliselt tihti maapaos Luual. Viimati läks ta maale kartulipaneku ajaks, kuid selgus, et kartul on juba pandud.

SPAAKULTUURI LÄTETEL

Spaakultuuri jälgi saab ajada aastatuhandete taha, mil juba Vana-Egiptuse arstid teadsid rääkida veeprotseduuride tervendavast mõjust. Spaade olemust on vorminud läbi aegade nii Rooma keisrite hiiglasuured termikompleksid kui ka meie naaberrahva soomlaste saunad.

David Vseviov

Ilma veeta pole inimelu (vähemalt meile tuntud variandis) võimalik. Kuid vett pole antud inimkonnale ainult janu kustutamiseks, vaid see kujutab enesest olulist osa keskkonnast, mida vanad roomlased märgistasid abstraktse terminiga „otium" ning mida võiks tänapäeva tingimustes võrrelda mõnuseisundiga, mida suudab pakkuda lõõgastumine mõnes Eesti või välismaises spaas, kus tegeletakse sulistades ja arvukates erineva otstarbega saunades higistades tundide viisi andunult mitte millegi tegemisega.

Spaamaailm pole oma olemuselt põhimõtteliselt midagi uut ning selle ühel olulisimal komponendil veel on eriline koht paljude rahvaste mütoloogilises pärinemisloos, ühtlasi on see maailma tekke algus- ja lõpp-punkt. Samuti nagu ookeani lõputud veteväljad sümboliseerisid piibellikus interpretatsioonis loomiseelset kaost, millega haakub laialt levinud arusaam suurest veeuputusest. Ka allilm paikneb paljudes mütoloogilistes traditsioonides jõetaguses maailmas, mida iseloomustab näiteks Vana-Egiptuse matmisrituaali kulminatsioon – Niiluse ületamine.

Vesi on olnud inimeste teadvuses kõiksuse alguseks, allikaks, milleta elu oleks võimatu.

Judaismis seostub traditsiooniliselt veega toora, kuna ilma selleta oleks elu võimatu – see tõmbab enese poole kõiki janunevaid, levib üle kogu maailma, on eluallikaks, lähtub taevasest kõrgusest, puhastab hinge, voolab ülevalt alla, muutes tavalise savianuma hindamatuks ning andes toitu kasvamiseks. Analoogselt ilmnevad paralleelid vee ja Kristuse õpetuse vahel, milles veel on võtmeroll ristimisrituaalis. Ka islami interpretatsioonis sümboliseerib vesi halastust, teadmisi ja elu. Seega on vesi olnud inimeste teadvuses kõiksuse alguseks, allikaks, milleta elu oleks võimatu.

Leidub väiteid, et esimestena muutsid argise saunas pesemise mingis mõttes kultuseks vanad egiptlased ligikaudu 6000 aastat tagasi.

Nendest mineviku lugudest on vast kõige tuntum ning Euroopa kultuurilugu enim mõjutanud kreeka mütoloogia, mis kinnitab, kuivõrd olulist rolli on Kreeka tsivilisatsiooni tekkes mänginud vesi. Seda näitab ka Vana-Kreekas laialdaselt levinud jõgede ja allikate ning neid kehastavate jumalate kummardamine. Vett kasutati laialdaselt ka mitmetes rituaalse puhastumisega seonduvates toimingutes, see sümboliseeris puhastumist palvetamise ja ohverdamise eel ning pärast kokkupuudet „mustade toimingutega" (sünni ja surmaga). Üks Vana-Kreeka silmapaistev mõtleja **Thales Mileetosest** pidas kõikidest maailma moodustavatest elementidest kõige olulisemaks vett. Tema arvates ümbritses vesi maad, täitis õhku auruga, imbus maa seest jõgede ja allikatena ning, mis kõige tähtsam, veeta poleks elu võimalik. Thalese arusaamast lähtuvalt kujutaski Maa enesest ketast, mida katab kaanena sfääritaoline taevas ning mis ujub lõpmatus veeookeanis. Antiikfilosoofia laiemalt käsitleski vett, kõrvuti tulega, dialektika ühe peamise sümbolina. Sarnaselt tulega muudab ka vesi pidevalt oma vormi, andes nii edasi üleüldise ja igavese liikumise põhimõtet, mida **Herakleitos** on väljendanud kokkuvõtvalt järgmise lausega: „Ühte jõkke ei saa kaks korda astuda."

Foto: Ave Maria Mõistlik (CC BY-SA 4.0)

David Vseviov on EKA professor ja raadiosaatesarja „Müstiline Venemaa" autor.

TERVENDAV VESI

Sõna „spaa" ise tuleneb Belgia linna Spa nimest, mille ravivad veed olid tuntud juba vanal ajal, mil roomlased andsid kohalikele allikatele nime Aquae Sepadonae. Allikate vesi oli meeldiva maitse ja raviomadustega ning allikad sedavõrd populaarsed, et neid on kirjeldanud ka **Gaius Plinius Secundus** oma „Looduse ajaloos". Selle kohta, kust pärineb Spa linna nimi, on käibel eri versioonid. Pole välistatud, et see seostub valloonikeelse sõnaga „espa" ehk „purskkaev", kuid võib tuleneda ka ladinakeelsest sõnast „spargere" ehk „mullitama".

14. sajandil sai Spa juba laiemalt kuurordina tuntuks ning 16. sajandist on teateid, et kohaliku allika vett turustati paljudes Euroopa riikides. Puhkus Spas muutus aastatega sedavõrd moodsaks ajaveetmise viisiks, et allikaid hakkasid külastama mitmed aristokraadid ning 1717. aastal ravis seal ennast ka **Peeter I**. Ta oli saabunud allikatele oma raviarsti **Robert Erskine** (Robert Karlovitš Areskin) soovitusel. Tsaar jõi nelja nädala jooksul (24. juunist 25. juulini) tervendavat vett ning andis käsu jäädvustada oma viibimine vetel spetsiaalselt püstitatud ausambale ladinakeelse tänutekstiga. Peeter I joogieelistusi arvestades on tegemist suure imega – tsaar jõi kuu aja jooksul vaid mineraalvett. Muidugi, kui kirjeldatud lugu vastab tõele.

Spa linn on läinud ajalukku veel ühe meelelahutusviisiga, mis sobib igati maailma, mida märgistab mõiste „otium". Seal toimus 1888. aasta 19. septembril esimene uue ajastu iludusvõistlus, mille võitis Guadeloupest pärit 18-aastane **Bertha Soucaret**.

Arheoloogilisele materjalile tuginedes on teada, et maailma vanimate tsivilisatsioonide – Egiptus, Babüloonia, Sumer jt – õitseng sõltus veega varustavate kaevude ja kanalite ulatuslikust süsteemist. Mõnevõrra lihtsustatult võib isegi väita, et nende tsivilisatsioonide käeküik olenes otseselt vee olemasolust. Kuid võimatu on öelda täpselt, kus sai vesi teise otstarbe ning millal hakati nautima erinevaid veekasutusega seonduvaid protseduure, kuigi ajalookirjandusest leiab ka väiteid, et esimestena muutsid argise saunas pesemise mingis mõttes kultuseks vanad egiptlased juba ligikaudu 6000 aastat tagasi. Nii on Vana-Egiptuse papüürused toonud tänapäeva kohalike arstide ettekirjutusi selle kohta, millised veega seotud hügieenilised toimingud mõjuvad inimese tervisele soodsalt. Seega võib spaatamise alguspunkti paigutada soovi korral kas või sellesse kaugesse minevikku.

MÕJUTUSI MITMELT MAALT

See, et veeprotseduuridega seotud mõnud olid väga populaarsed nii Vana-Kreekas ning eriti Vana-Roomas, on üldteada. Maailmavalitsejast linnaks kasvades kujunes Rooma ühtlasi teadaoleva maailma rikkuse ja naudingute sümboliks. Hiilgeaegadel elas linnas ligikaudu miljon inimest ning on oletatud, et neist igaühe tarbeks kulus kuni tuhat liitrit vett ööpäevas. Üks osa sellest läks saunade-termide (ehk tänapäevases mõistes spaade), basseinide ja muu vajaliku veega varustamiseks.

Supelsalong Kadriorus. Foto: Tallinna Linnaarhiv / Vikipeedia (CC BY-SA 4.0)

Esimesed termid ehitas Roomasse **Marcus Vipsanius Agrippa** (63.–12. eKr). Hiljem kujunes termide ehitamine peaaegu iga järgmise keisri auasjaks ja neid rajati laialdaselt üle kogu impeeriumi territooriumi. Sellest, kui suured ja võimsad need ehitised olid ja mis valikut need külastajatele pakkusid, annavad ettekujutuse osaliselt meie ajani säilinud arvukatest eri otstarbega ruumidest koosnevad Caracalla termid, mis hõivasid pindalalt 11 hektarit ning mis loeti juba paar sajandit hiljem maailmaimede hulka kuuluvaks.

Osaliselt meie ajani säilinud Caracalla termid Roomas hõivasid pindalalt 11 hektarit ja neid loeti maailmaimede hulka kuuluvaks.

Kuigi tänapäeva tähenduses võib näha spaa algeid just nimelt vanade roomlaste termides kasutatud protseduuride kompleksis, on spaakultuuris märgatavad ka teiste tsivilisatsioonide mõjutused. Nii on igas suuremas spaas saunad, mille lätted ulatuvad Soomes juba 10.–11. sajandisse. Idamaad on toonud spaakultuuri omalt poolt elemendid, mis seonduvad traditsioonilise Türgi saunaga, ning neid mõjutusi on ka teisi.

On igati loogiline, et spaakultuur levis kõigepealt piirkondades, kus olid soodsad olud ning soojaveeallikad. Kuid selliste asutuste arvukuse kasv ajas polnud kaugeltki ühtlane. Kõigepealt ei mahtunud taolised meelelahutuslikud ettevõtmised kasinust ja vaoshoitust propageeriva kristliku moraali raamidesse. Seejärel pidurdas kümblusasutuste arengut 14. sajandi katkuepideemia ning 16. sajandi süüfiliselaine, mis päädis Euroopas muude piirangute kõrval ka saunade sulgemisega.

Kümblusasutuste arengut pidurdas 14. sajandi katkuepideemia ning 16. sajandi süüfiliselaine, mis päädis Euroopas muude piirangute kõrval ka saunade sulgemisega.

MUDA – EESTI SPAAKULTUURI NURGAKIVI

Mis aga puudutab otseselt tänapäevaseid spaa-asutusi, siis neist esimeseks peetakse 1910. aastal Manhattanil avatud Red Door Saloni, esimeseks *fitness*-spaa keskuseks aga 1974. aastal avatud The Ashramit Californias.

Kui tulla meile geograafiliselt lähemale, siis on väidetud, et teated tervendavatest allikatest Venemaa territooriumil kuuluvad juba väga ammusesse aega, kuid teadlikult pööras nende tervendavatele võimalustele esimesena tähelepanu tsaar Peeter I. Nagu paljude muude uuenduste puhul, sai ta ka siin inspiratsiooni läänes reisides. 1717. aastal käskis Peeter I otsida Venemaal mineraalveeallikaid ning juba 1719. aastal ehitati Karjala lähedale rauasisaldusega allikate juurde tsaari palee, mida võibki pidada Venemaa esimeseks kuurordiks. Jumal Marsi auks nimetati palee Marsi veteks. Peeter I käsul koostati ka spetsiaalne juhend, mis õpetas, kuidas tuleb mineraalvett raviks kasutada.

Vene impeeriumi vägivaldse laienemisega Krimmi ja Kaukasusse kasvas tunduvalt riigis paiknevate mineraalvee leiukohtade valik. Kuigi tervendavad allikad olid kohalikele inimestele tuntud juba varasemast ajast, kuulutas keiser **Aleksander I** Kaukasuse mineraalvete piirkonna „riikliku tähtsusega ravialaks". Piirkonna tervendav kliima ning mitmed mineraalveeallikad soodustasid ala kiiret arengut – sinna kerkis arvukalt vene eliidi suvituskohti. Neist üks tuntuim on Livadia palee. Kokku tegutses Venemaal 1912. aastaks 72 kuurorti ning nende kaitseks võeti 1914. aastal vastu eraldi seadus „Ravipiirkonna sanitaarsest kaitsest".

Pole välistatud, et eestikeelne sõna „looder" on seotud Venemaa kuurortide ajalooga. Väidetavalt tutvustas venelastele mineraalvee raviotstarbel kasutamist Moskvas praktiseeriv arst **doktor Loder**, kelle ravimeetod nägi ette mineraalvee joomisele järgnevaid pikki jalutuskäike ehk logelemist.

Väidetavalt tutvustas venelastele mineraalvee raviotstarbel kasutamist doktor Loder, kelle ravimeetod nägi ette mineraalvee joomisele järgnevaid pikki jalutuskäike ehk logelemist.

1917. aasta bolševike korraldatud oktoobripöördega kuulutati kuurordid rahva omandiks, mis ei tähendanud aga kaugeltki seda, et nendest asutustest kõik said tavainimestele kättesaadavaks. Neist parimad olid mõeldud vaid juhtiva nomenklatuuri teenindamiseks. Ühe taolise kuurordi näitena võib nimetada Gruusias Khuthaisi lähistel paiknevat Tskaltubot, mis kuulus niinimetatud „üleliidulise tähtsusega kuurortide" hulka. Hiiglaslik nõukogude pompoosses stiilis sanatoorium rajati **Stalini** käsul sinna 1950. aastal ning pealinnast Moskvast mugavalt kohale jõudmiseks oli ettenähtud isegi otserongiliin.

Eesti kuurortide ajaloo alguspunktiks on peetud 1813. aastat, mil arst **Benedikt Witte**, alustades Kadriorus soola- ja ürdivannide raviotstarbelist pakkumist, muutis Tallinna Vene impeeriumi esimeseks kuurortlinnaks, mis kujunes peatselt Peterburi eliidi seas populaarseks puhkepaigaks.

Mis aga puudutab Eesti spaatraditsiooni laiemalt, siis selle algus paigutub 1820ndatesse aastatesse, mil siinsed raviomadustega mudalademed ning kohalike arstide huvi tervisemuda ja ravisupluse võimaluse vastu soodustasid vastavate asutuste teket. Algusaastatest pärineb ka vanim järjepidevalt tegutsenud mudaravi-asutus Eestis – Haapsalu kuurort, mille algusaastad seonduvad linna tööle asunud kreisiarsti **Carl Abraham Hunniuse** nimega. Tegevuse täishoo saavutasid Eesti kuurordid aga alles 19.–20. sajandi vahetusel, millele andis olulise tõuke raudteetranspordi areng. Siis leidsid tee Haapsallu ka mitmed Romanovite dünastia esindajad.

Ja lõpetuseks: praegu ühendab Eesti Spaaliit 21 spaahotelli üle Eesti.

Suvitaja Budapesti populaarses ajaveetmiskohas Margiti saarel 1938. aastal. Foto: Fortepan / Wikimedia Commons (CC BY-SA 3.0)

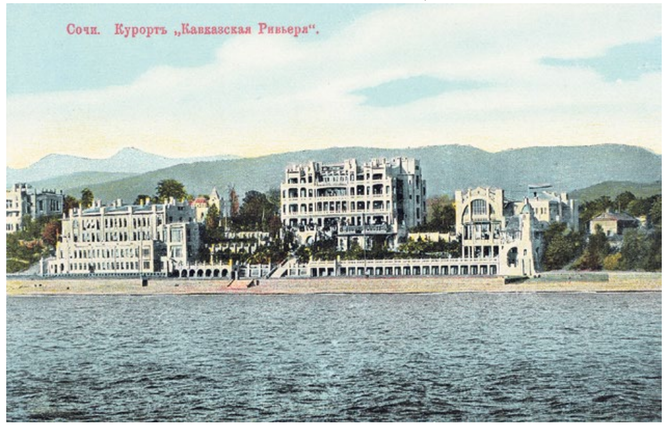

Kavkazskaya kuurort Sotšis ca 1909. Foto: Wikimedia Commons

Caldarium ehk kuum vann vanade roomlaste rajatud termis Bathi linnas Inglismaal. Foto: Wikimedia Commons

KOERAD, RAND, VABADUS

KIRJUTAS **ANNE VETIK**, ILLUSTREERIS **LILIAN HIOB**

Milline näeb välja koeratempli talitaja tavaline õhtupoolik ühe täiesti keskmise eksootilise puhkusepaiga rannas? Katkend autori tulevasest suurteosest „Minu Goa".

Päike loojub, turistid käivad edasi-tagasi. Neil pole kuhugi mujale minna, nende elu on piiratud rannaga – puhkus on koondatud kolmekilomeetrisele liivaribale, kus toimub kontsentreeritud lõbutsemine. Vastavalt vajadusele kas hommikune jooga või tekiila-*shot*'id, päevane nahavähi teenimine või meditatsioon, kuid ikka ja alati päikeseloojangul promenaad lainetesse uppuva päikese kiirtes.

Istun rannas ja vahin päikeseloojangut. Minu ümber on viis koera: Konn-koer, Suure-peaga-poiss, Szelze, Kolme-jalaga-koer ja Rannakoer. Michael on pannud kõigile oma hoolealustele uhked saksa nimed, aga kuna ükski neist minu saabudes oma nimele ei reageerinud, ei viitsinud ma neid pähe tuupida ja panin kõigile uued. „Need kõik" ei ole viis koera, kellega olen rannas, vaid 58 koera, kes elavad Aramboli koeratemplis.

Konn-koer on mustvalge, naeratab alati ja oskab ronida üle aia paremini kui ahv. Kõik viis oskavad tegelikult üle aia minna – seetõttu neist ongi saanud rannakoerad –, kuid igaühel on selleks oma meetod. Konn ronib, teistest suuremad Poiss ja Szelze hüppavad, Kolme-jalaga-koer roomab aia alt ja Rannakoer ongi loobunud rannavalvega liitumise eesmärgil templi hüvedest, eelistades vabadust igapäevasele riisipläustile.

Olen koeratempli kõrval asuva rannarestorani Toiduplaneet, mida peab Novosibirskist pärit Nastja, püsiklient. Restorani silti kaunistab „Nu, pogodi!" hundi morda, menüü on peadpööritav segu sovetliku ja India köögi hittidest. Singirullid *garam masala*'ga, *anyone*?

Toiduplaneedilgi, nagu peaaegu kõigil rannarestodel, on oma koerad. Iga õhtu panevad nad salga kokku ja lendavad templikoerte territooriumile peale. Salka juhib endine dobermann ning nüüdne dobermanni karvastikuga jõehobu Tigrjusha (Tiigrikutsu), kelle Nastja on suurest armastusest üsna täiusliku kera kujuliseks toitnud. Tigrjusha on tema elu päikene, kuna abikaasast Singhist on kopp ees, töötajad on laisad ja lollid, Putini Venemaale tagasi ei taha. Sellest kõigest kuulen igal hommikul lahja India kohvi kõrvale, ent põhiliselt siiski uudiseid samal ajal laua all pikutava lojuse käekäigust. Vaatamata regulaarsele pannkookide ja keedumuna manustamisele on Tigrjusha kaklustes osav, ning seal, kus ta ei löö graatsiaga, lööb ta kaaluga. Hooga kappab ta meie territooriumile, kaasas kaks käsilast. Minu karjakaaslased kargavad püsti ning tormavad ilge haukumisega Tigrjushale vastu. Kakluseks muidugi ei lähe, jõud on tasavägised ja tegemist on igaõhtuse perfonksiga, millega koerad enda meelt lahutavad. Sama ei saa öelda rannas patseerivate turistide kohta – nad kipuvad ehmuma ja, plätud käes, põlvini ookeanivette ronides kohmakalt pelgupaika otsima. Üritan käsutada oma karja tagasi tulema ja palun paralleelselt vabandust kahvanägudelt, kes passivad pahaselt ja ehmunult vees. Mina ei suuda väga koerte peale pahandada – olen hakanud mõtlema viimase kuuga rohkem nagu koer kui inimene, mis on muidugi kirjanduslik liialdus, kuid vastab mingil määral siiski ka tõele. Mida nad kardavad, haukugu vastu.

Päike on järjest madalamal, Tigrjusha ja minu koerad on sõlminud igaõhtuse rahulepingu. Tigrjusha loivab Toiduplaneedi terrassile, kus teda ootavad Nastja ja Singh. Kolesteroolitase pole Tigrjushal kiita, kuid tuju on selle eest hea. Nii tema kui ka meie koerad on veendunud, et just nemad on selle rannariba karmid, kuid õiglased valitsejad. Vaikselt laekuvad terrassile ka kliendid, keda on küll üsna vähe, sest hooaeg pole veel alanud. Hooajal algab Toiduplaneedi klientuuri hommik ja ka lõpeb õhtu tekiila-*shot*'idega, praegu on hommikujoogiks Kingfisher ja õhtul plastkõrtega magusad kokteilid.

Koertele lisaks hängivad sel kellaajal rannas mitu inimgruppi: joogahipid, vene mutid, kohalikud turistid, kes toodavad meeletutes kogustes telefonipilte, seksikad iisraeli tšikid ja kutid, kellest enamik on lõpetanud just kohustusliku ajateenistuse ning kelle kõhulihaste peale vene mutid ilastavad, aga ka kohalikud kalamehed. Viimastega on Michael tülis, sest meie karja juht Mowgli murdis maha ühele kalamehele kuulunud sea. Ametlikku karjajuhti tegelikult muidugi pole, Mowglit võiks nimetada pigem alaliseks asetäitjaks. 58 koera ei suuda politikas omavahel kokkuleppele jõuda ja juhiamet on nagu rändkarikas, liikudes kord ühe, kord teise tegelase kätte. Või siis pigem käppade vahele.

Lisaks kõigile kohustuslikule promenaadil jalutamisele kuulub päikeseloojangu juurde veel paar väiksemat rituaali. Iisraeli turistidele meeldib kuulata oma JBLidest träna, samal ajal tehakse midagi sportlikku – enamasti tähendab see väikest võrk- või jalgpalli. Mulle käib ilgelt pinda, kui kuulatakse lainete asemel tümondrit, kuid samal ajal mäletan, kuidas väiksena Pirital meeldis mulle täiega, kui isa lasi kassettmakist oma mussi.

Igast rahvusest *influencer*'id sunnivad oma elukaaslasi ja bestikaid tegema endast pilte, kuna *magic hour*'i valgus toob kõvasti laike. Nad vingerdavad erootiliselt lainetes, proovides vältida vees hõljuvaid kilekotte, ning vaatavad spirituaalsete nägudega kaugusesse – *#blessed*. Füüsiliselt paremas vormis olijad sooritavad hüppeid ning teevad kätelseisu. Kätelseisu on keeruline pildistada, peab olema väga

kiire, kuna juba mõne sekundiga muutub kätelseisja nägu pingutusest punaseks.

Minu positsioon *longstayer*'ina ja eesmärk hoolitseda koerte eest tõmbavad rannaliivale minu ning puhkajate vahele piirjoone. Goasse hedoneerima tulnud turisti sihtideks on teha joogat, juua *piña colada*'t, põleda või siis mitte põleda päikese käes ära, „välja puhata" või põgeneda kaheks nädalaks enda elu eest, sest mis see puhkus muu on. Oleme mänginud end kohta, kus tõelist vabadust on jäänud aastas alles vaid neljaks nädalaks – selle aja jooksul peab tegema kõike, mida sa muidu ei tee. Luban Konn-koerale, Suure-peaga-poisile, Kolme-jalaga-koerale, Szelzele ja Rannakoerale, et ma annan endast parima, et töötegemine ja rahateenimine minu elu kunagi üle ei võtaks, et minu elus oleks alati esikohal laisklemine ja seiklused vaheldumisi ning et need ei oleks paigutatavad Exceli tabeli raamistikku.

Anne Vetik on moekriitik, reklaamitegija ja loomasõber.

KOLUMN

Kui tavapäraselt puhkuselt kaasa võetud päevitus kipub tuhmuma ja suveniirid riiulil tolmu koguma, siis eriolukorra põhjustatud „puhkuse" õppetunnid ja uued harjumused võiksid jääda püsima.

SUNDPUHKUS SAASTAVAST NORMAALSUSEST

Kirjutas **Helen Puistaja**, illustreeris **Stella Salumaa**

Kui kirjutasin ligi aasta tagasi keskkonnakolumnile kliimaärevuse teemal sissejuhatust, ei osanud keegi meist arvata, millisest ärevusest me end ühiselt leiame. Esimeses kolumnis käsitletud elektritõukekate nõudluse suurenemine oli aimatav, küll aga on üllatav selle põhjus ehk soov ühistransporditga kaasnevat pisikupilve vältida. Kuid siin me oleme – muutunud maailmas, kollektiivpuhkusel senisest normaalsusest.

TÖÖ LAHTISIDUMINE SÜSINIKUHEITMETEST

Enamik meist veedab veerandi oma nädalast tööd tehes. Lisaks kulub arvestatav hulk ajast kodu ja töökoha vahel liikumise peale. Eriolukorra tõttu muutunud elurütm avaldab märkimisväärset mõju nii isiklikul tasandil kui ka keskkonnale tervikuna. Me liigume vähem, ei lülita sisse energiajanus kontorielektroonikat, ei prindi, ei istu ülevalgustatud koosolekuruumides. Ära on jäänud tööreisid, mis võivad moodustada kuni poole ettevõtte CO_2 jalajäljest.[1]

Kodus püsimise tipphetkel aprilli alguses olid maismaatranspordi – autode, busside jms – päevased heitmed vähenenud kogu maailmas 36 protsenti. Umbes samal ajal langesid lennunduse tekitatud heitkogused 60 protsenti.[2] Goldman Sachsi esindaja sõnul[3] võib tulevikus videosilla teel kohtumiste pidamine vähendada nafta nõudlust 2–3 miljoni barreli (318–477 miljoni liitri) võrra päevas.

Kui arvestada sellega, et suurettevõtted, nagu Twitter, Shopify ja Facebook, lubavad oma töötajatel kodust tööd teha kuni aasta lõpuni või lausa püsivalt kodukontorisse jääda, on selge, et üks koroona kestvatest mõjudest saab olema veidi keskkonnasõbralikum tööelurütm.

Muidugi ei ole võimalik teha kõiki töid kodust ja paraku võtame me just neid töötajaid, kes ei pääse ka pandeemias töölkäimisest, iseenesestmõistetavalt. Esmatarbekaupade müüjad, meditsiinitöötajad, põllumehed, toidutöötlejad, kullerid jpt mängivad hädavajalikku rolli meie kõigi elukvaliteedi ja tervise hoidmisel, aga on tihti alahinnatud ning halvasti tasustatud.

LINNAST MAALE

Enamasti saavad endale kodukontorit lubada kõrgema palgaga juhtivtöötajad, kellest paljud on loodetavasti hakanud ka pikemas perspektiivis kodus töötamise peale mõtlema, mis omakorda tõstatab küsimuse, miks üldse elada linnas. Ja tõesti, miks? Eestis on väikeste kohtade hääbumine juba ammu probleem. Inimesed lahkuvad suurtesse linnadesse, võtavad kaasa oma maksutulu ja panuse kohalike ettevõtete säilimisse.

Kui vaadata, mis hinnaga saab Sillamäel kõrgete lagedega kortereid Stalini-aegsetes majades, pooldaks ma kontoritöötajate suuremat ümberasustamist suvituskohana tuntud linna merevaatega majadesse, kus on võimalik veeta vähem aega ummikutes seistes ja inimestele liialt lähedal olles ning rohkem loodust hinnates.

TEISTMOODI TARBIMINE

Kui muidu kipub inimestel rahakott puhkuse ajal kergemini avanema, siis viimased kuud on ka meie ostuharjumused üsna segamini löönud. Suurem poodlemise armastaja pole ma kunagi olnud, kuid laupäevaseid jalutuskäike taaskasutuspoodide raamatu- ja kodukaubalettide juurde igatsesin ka mina väga. Asjade soetamise vajadus on paraku enamasti mingil kujul inimestesse kodeeritud. Olen aga ise asendanud Uuskasutuskeskuse ringid avastusretkedega Tallinna rohelisematesse kantidesse ja seetõttu on minus tärganud lootus, et ehk on kauplustest peamiselt emotsioonioostude tegijad leidnud tarbimise kõrval teisigi rõõme. Või kui ei saa ilma, siis saab paremini. See teistmoodi tarbimine ja lõputud *#toetakohalikku* jmt postitused on võimaldanud ilmselt paljudel avastada, kui rohkelt on meil põnevaid väikeseid tegijaid. Kuna ka mina sõltun elatusallikana veebipoe käibest, innustas see ühine ellujäämisinstinkt mindki senisest enam väiksematelt pakkujatelt oste sooritama.

Samas tasub veebipoodide võidukäigu perioodil oma oste siiski läbi mõelda ja võimalusel ise (autovabalt) neile kodulinnas järele minna, kuna pakendid moodustavad väga suure osa maailma tselluloosinõudlusest ja hiljem prügist.

Eesmärk võiks olla toetada kohalikke ettevõtteid ja hoiduda Amazoni tüüpi hüperrikaste omanikega suurkorporatsioonidest, kes rahakoti suurusest olenemata nii oma töötajaid kui ka keskkonda igal võimalusel kurjalt ära kasutavad.

Kui rääkida töötajatest ja keskkonna ohustamisest, ei saa jätta mainimata lihatööstust. Koroonaviirus hakkas levima eksootiliste loomade turult ja jätkab oma hävitustööd lihatöötlemistehastes. Tavapärase stressi ja raske füüsilise töö kõrval on lihatööstuse töötajad suuremas ohus. The Guardiani analüüsi kohaselt olid mai keskpaigas peaaegu pooled – ehk kaksteist kahekümne viiest – USA suurematest COVID-19 kolletest seotud lihatööstlemistehastega, kus tapetakse ja pakendatakse kodulinde, sigu ja veiseid ning kus töötajad töötavad kõrvuti kitsastes oludes.[4] Sama trendi oli mai lõpus näha ka Saksamaal ja Prantsusmaal, kus liikumispiirangute lõpuosas tekkisid uued nakkuspuhangud lihatööstuses, mis sõltub umbes 80% ulatuses peamiselt Rumeeniast, Poolast, Bulgaariast ning teistest Ida- ja Lõuna-Euroopa riikidest pärit ajutistest võõrtöötajatest, kes on „sama ohverdatavad kui loomad, keda nad tapavad".[5]

SUNDPUHKUSE SUVENIIRID

Suures pildis on aga muutused juba nähtavad ja prognoosi kohaselt vähenevad süsinikdioksiidi heitkogused sel aastal 4–7 protsenti. See on langustrend, millel tuleks püsida, et vältida katastroofilist globaalset soojenemist. Languse tulemusel on ka tänavune globaalse ületarbimise päev – päev, mil inimkond on kasutanud ära kogu aasta loodusressursside eelarve – prognoositud eelmise aastaga võrreldes kolm nädalat hilisemaks, nimelt 22. augustile.[6] Viimati olime sellisel tasemel 2005. aastal, mil planeedi jagu ressursse sai tarbitud 25. augustiks. Sellegipoolest saame suve lõpuks tarbitud nii palju, kui maailm suudab meile jätkusuutlikult pakkuda aastaks. Nii otseses mõttes kui ka metafoorselt on meil siiski vaja ka sügis ja talv üle elada.

Loodan aga, et kõige olulisema suveniirina võtab maailm kaasa võime näha suuremat pilti ja kohaneda muutustega. Arusaama, et meie mõju keskkonnale mõjutab ka meie võimet pandeemiaga toime tulla. Lühidalt öeldes: tööta rohkem kodust (kui saad), tarbi mõistlikult ja kohalikult, söö vähem liha, nõua riigilt vajalike töötajate palgatõusu ja oma linnalt paremaid kergliiklusteid, vähenda oma süsiniku jalajälge. Kas tundub palju? Tegelikult mitte, see on lihtsalt osa uuest elukorraldusest.

Selle, esialgu viimase keskkonnakolumni lõpuks tahaks jätta sind lootusrikkalt tulevikku vaatama. 2020 on üks erakordne aasta. Aasta, millest nii mõnigi meist tahaks puhkust võtta, kuid ehk on meil just vaja seda täielikku kriisi, et lõpuks oma harjumused üle vaadata ja luua uus normaalsus. Selline, mis meie keskkonda ja seeläbi meid ennast päriselt toetab ja toidab ning võimaldab meil ka taolisi aastaid enesekindlusega vastu võtta.

[1] *Gagan, O. 2018. Reducing corporate carbon footprint. – Raconteur, 30.05.*
[2] *Woodward, A. 2020. The Pandemic Caused an 'Extreme' 17% Drop of Daily Global Carbon Emissions in April. – Science Alert, 20.05.*
[3] *Mitchell, A. 2020. Goldman Sachs official says companies switching to Zoom instead of business travel could hit oil demand by up to 3 million barrels per day. – MarketWatch, 09.05.*
[4] *Lakhani, N. 2020. US coronavirus hotspots linked to meat processing plants. – The Guardian, 15.05.*
[5] *Kinniburgh, C. 2020. Covid-19: How the meat industry became a global health liability. – France24, 24.05.*
[6] *Gorey, C. 2020. Earth Overshoot Day 2020 pushed out by three weeks as a result of Covid-19. – Silicon Republic, 06.06.*

RIIK NÄITAB VÄLIS-TUDENGITELE UST

ARVAMUS

Siseministeeriumis küpseb seadusemuudatus, mis pöörab küsitavatele riskidele osutades ümber õpirände senised põhimõtted ja mille tulemusena kaotab riik miljoneid maksutulu. Tagatipuks võib see tuua kaasa senisest tasuta kõrghariduse mudelist loobumise.

Marleen Allemann

Meedias on olnud juttu sellest, kuidas koroonaviiruse levikust tingitud liikumispiirangute tõttu ja rahva tervise kaitset silmas pidades on kolmandatest riikidest pärit tudengite Eestisse tulek raskendatud ning nad ei pruugi õppeaasta alguseks siia jõuda. Vähem on aga saanud kajastust tõsiasi, et COVID-19 varjus on siseministeerium liikunud edasi seaduseelnõuga, mis piiraks õpirände tingimusi kolmandate riikide kodanikele märksa laiemaulatuslikult. Eelnõu on seejuures vastuolus seniste lähenemistega ja plaanitavate muudatuste rakendumine võib muuta kõrgharidusmaastiku meie kõigi jaoks.

Eelnõust leiab julge väite, et õpingud lõpetanud välismaalastel on keeruline meie ühiskonda integreeruda, mis omakorda võib põhjustada pettumist ning viia radikaliseerumiseni.

Möödunud õppeaastal õppis Eestis üle 5500 välistudengi ja neist 62% oli pärit just kolmandatest riikidest. Välisüliõpilaste osakaal kogu tudengkonnast on viimastel aastatel küll kasvanud, kuid Eestit ei saa siiski pidada ülemäära populaarseks õpirände sihtriigiks. Õppeaastal 2016/17 oli Eesti välisüliõpilaste osakaal ELi keskmisel tasemel (8%). Siseministeeriumi algatatud eelnõuga, täpsemalt välismaaleste seaduse ning õppetoetuste ja õppelaenu seaduse muutmise seadusega soovitakse piirata edaspidi muu hulgas Eestis õppivate välismaaleste töötamist ja välistudengite pereliikmetele pikaajalise viisa võimaldamist, lõpetada võõrsilt tulnud õppuritele vajaduspõhise õppetoetuse maksmine ning ühtlasi karmistada ka õpingutejärgselt Eestisse elama jäämise tingimusi.

Õppeaastal 2018/19 maksid välisüliõpilased Eestis töötades tulu- ja sotsiaalmaksu 8 miljonit eurot.

Ingliskeelsetel kavadel õppivate välistudengite õppemaksu vähenemine tähendab, et alarahastatud kõrgharidusvaldkonnas tuleb uuesti päevakorda (vähemalt osaline) tasuline õpe.

soovib kuuluda. Teisalt on aga huvitav vaadata, millega põhjendab ministeerium seadusemuudatuse vajalikkust ise ning kuivõrd usutav on see laiemas kontekstis. Nimelt on eelnõu seletuskirjas välja toodud, et kavandatavate muudatustega korrastatakse Eestis ajutise viibimise, õppima asumise ja õpingutejärgselt Eestisse jäämise tingimusi elamislubade ja viisade väärkasutuse ärahoidmiseks. Eelnõust leiab muu hulgas julge väite, et õpingud lõpetanud välismaalastel on keeruline meie ühiskonda integreeruda, sageli satutakse oodatust madalama kvalifikatsiooniga tööle ja see omakorda võib põhjustada pettumist ning viia radikaliseerumiseni. Siinkohal tahaks irooniliselt küsida, mis uuringute alusel käib protsess „tudengist terroristiks" nii hõlpsalt ning kas tööturu reaalsusega kokkupuutumine ja sellest tulenev sisemine solvumine on kuidagi eriomane kolmandatest riikidest tulnutele või peaks muretsema igasuguse õpirände pärast ning jälgima ka Eesti endi üliõpilaste radikaliseerumistendentse…

Eelnõu järgi tahetakse piirata väljastpoolt ELi pärit tudengite töötamist 16 tunniga nädalas. Väidetavalt peaks meede vähendama ohtu, et välistudengid kasutavad oma õppimiseks saadud elamisluba hoopis töötamiseks. Ei saa välistada, et sellist väärkasutust võib vähesel määral esineda, kuid ka TÜ õppeprorektor **Aune Valk** on öelnud, et 16 töötunni piirang pole mõistlik, kuivõrd tänu töötamisele saadud lisasissetulek on välisüliõpilastele oluline ning tegelikult ei hoia ülikool oma nimekirjas nagunii kedagi, kes õpingutele ei pühendu. Kui välisüliõpilane ei täida õppekava, kaotab ta tähtajalise elamisloa ning saadetakse koduriiki tagasi.

Kõnekas on ka asjaolu, et varem on siseministeeriumi just välistudengite tööturul rakendamist pigem soosinud. Näiteks on olnud aastatel 2014–2020 võimalik taotleda Varjupaiga-, Rände- ja Integratsioonifondist toetusi koolitusteks ning üritusteks, mille eesmärk on tutvustada kraadiõppuritest kolmandatest riikidest välistudengitele Eesti tööturu võimalusi. Taotlusvooru juhendis rõhutatakse, et „kvalifitseeritud tööjõupuuduse probleemi lahendamisel on välistudengite värbamine ning nende tööturul rakendamine tõhusam välistööjõu värbamisest, kuivõrd välistudengitel tekib õpingute käigus harjumus siinse keskkonnaga ehk esmane kohanemine". Seaduseelnõu valguses tundub, et see enam justkui ei kehti või kvalifitseeritud tööjõu puudusele on leitud muu imeravim, millest avalikkuses pole siiski kuulda olnud.

Lisaks potentsiaalsete töökäte rakendamata jätmisele tähendab kolmandatest riikidest pärit välistudengite töötamise piiramine ka saamata jäävat maksutulu. Nimelt selgub Statistikaameti tehtud uuringust, et õppeaastal 2018/19 maksid välisüliõpilased Eestis töötades tulu- ja sotsiaalmaksu 8 miljonit eurot. Nagu varem mainitud, on kolmandatest riikidest pärit välistudengeid meil ligi 2/3 kõigist võõrsilt pärit õppuritest, nii et võib eeldada, et kolmandatest riikidest pärit välistudengite mõju majandusele on ligikaudu sama proportsionaalne. Tegu on üsna arvestatava rahasummaga ja laekumata jääva maksutulu küsimuse on seaduseelnõu menetlemise käigus tõstatanud ka Kaubandus-Tööstuskoda, kes ei pea välistudengite tööaja piiramist mõttekaks.

OLEMATU PROBLEEMI LAHENDAMINE

Vähe sellest, et kolmandatest riikidest pärit üliõpilaste töötamist tahetakse keerulisemaks muuta nende õpingute ajal, siseministeerium soovib kehtestada rangemad nõuded ka hariduse omandamise järel Eestisse jäämiseks. Kui praegu võib äsja kooli lõpetanud välistudeng taotleda lühiajalist elamisluba töötamiseks ja talle ei pea maksma erinevalt teistest välismaalastest Eesti keskmist palka, siis seadusemuudatuse jõustudes see vaheetapp kaoks ning võõrsilt pärit ja siin kooli lõpetanud vilistlane peaks hakkama saama töökohal kohe vähemalt keskmist palka. Just nii välditakse ministeeriumi sõnul radikaliseerumist.

Samuti loodavad eelnõu koostajad, et palganõude kehtestamine soodustab kraadi omandanud ja Eestisse jääda soovivate välismaaleste tööle asumist oma õpitud erialal ja eeskätt valdkondades, kus meil on puudus kõrgharitud spetsialistidest. Seletuskirjas öeldakse selgelt, et „arvutiteaduste erialal kõrghariduse omandanu saaks sellisel juhul tööd pigem infotehnoloogia- ja sideettevõtetes, mitte nt toidupoes või toitlustusasutuses teenindajana". Statistikaameti 2019. aasta uuringust selgub aga, et Eestisse tööle jäävate välisüliõpilaste osakaal on suurim (õppeaastal 2017/18 lõpetanute puhul) IKT- ning tehnikavaldkonnas ja IKT välistudengitest vilistlaste keskmine teenitud tulu on kõrgeim. Seega lahendaks seadusemuudatus probleemi, mida reaalsuses sisuliselt ei eksisteeri.

Nagu öeldud, soovib siseministeerium lisaks töötamise piiramisele karmistada ka kolmandatest riikidest pärit välistudengite pereliikmetele pikaajaliste viisade andmist. Eelnõu seletuskirja kohaselt on ajutine pereränne toonud kaasa koormuse suurenemise avalikele teenustele ning tekitab seeläbi lisakulu. Näitena esitatakse seejuures haridusvaldkond, kus KOVidele tekkis 2019. aastal Eestis pikaajalise viisa alusel viibinud laste koolitamisega lisakulu vähemalt 100 000 eurot. Kui võrrelda seda välistudengite töötamisest saadava maksutuluga, on tegu aga silmapaistvalt väikese summaga, mis ei tohiks õigustada pereliikmete üksteisest lahutamist.

KANNAPÕÖRE TALENDIPOLIITIKAS

2016. aastal võeti ELis vastu nn tudengite ja teadlaste direktiiv, mis puudutab muu hulgas kolmandate riikide kodanike õpinguid ja seab üheks eesmärgiks neist riikidest pärit tudengite õpingutejärgse „kinnihoidmise" (*retention*). Ka „Eesti kõrghariduse rahvusvahelise tutvustamise strateegia 2015–2020" ühe alaeesmärgina on sõnastatud soov saavutada olukord, „kus Eestis õppiv välisüliõpilane panustaks Eesti majanduse ja ühiskonna arengusse pikemaajaliselt ning enam kui üksnes meie kõrgharidusmaastiku rahvusvahelisemaks muutmise näol".

2018. aasta seisuga olime võtnud eeskujulikult kasutusse pea kõik stiimulid, mida on teisteski ELi riikides *retention*'i soodustamiseks rakendatud: Eesti haridusasutuse lõpetanud kolmanda riigi kodanikele kehtib lihtsustatud töö- ja ettevõtluslubade kord, eksisteerivad madalamad palganõuded ning neil on piiranguteta ligipääs tööturule. Rakendatud on ka täiendavaid stiimuleid, nagu kolmandatest riikidest pärit välistudengite väljaarvamine sisserändekvoodist. Tollal lubati välisüliõpilastel jääda pärast õpingute lõppemist riiki kuni 183 päevaks, kuid seda perioodi pikendati direktiivi üle võttes üheksa kuuni.

Eesti kui klassikaline nüüdisaja Euroopa riik, mida iseloomustab rahvastiku vananemine, (kvalifitseeritud) töökäte puudus ja sellest tulenev heaolusüsteemide jätkusuutmatus, ei saa lubada endale inimkapitali raiskamist, mistõttu *retention* on tegevussuund, mis peaks saama sarnaselt teiste edukate ELi riikidega osaks ka meie talendipoliitikast. Siseministeeriumi praeguseid kavatsusi vaadates aga näib, et pigem pööratakse tagasi kõik vastava valdkonna poliitikameetmed ning ministri taktikepi all ujutakse isepäiselt vastuvoolu, mõtlemata pikemale perspektiivile.

EES TERENDAB TASULINE KÕRGHARIDUS

Ei saa unustada sedagi, et planeeritav seadusemuudatus ei mõjuta ainuüksi välismaalt siia õppima tulla soovijaid, vaid võimalik, et ka kohalikke tulevasi üliõpilasi. Kui praegu on eestikeelsetel õppekavadel täismahus õppides kõrghariduse omandamine tasuta, siis olukorras, kus niigi alarahastatud kõrgharidusvaldkond jääb ilma ka ingliskeelsetel kavadel õppivate välistudengite õppemaksust, ei kõla hoiatused taas tasuliseks muutuvast kõrgharidusest enam sugugi ulmelistena. TÜ puhul on välja toodud, et kolmandate riikide esmakursuslastest tudengite riiki mittelubamine tähendaks ülikooli eelarves *ca* poolemiljonilist auku, TalTechis õppivad ligikaudu tuhat välistudengit maksavad õppemaksu kokku umbes 2,5 miljonit eurot. Ilmselgelt on tegu suurusjärkudega, mille niisama korstnasse kirjutamist ei saa meie ülikoolid endile lubada, ja tuleb leida viis puudujääkide kompenseerimiseks. Kui võtta arvesse niigi keerulisemaks muutuvat majanduslikku seisu, oleks naiivne tõsimeeli uskuda, et riik lähiaastatel lõpuks kõrgharidusse senisest rohkem ressursse panustab. Lisavahenditeta ei jäägi aga ilmselt lõpuks üle muud kui pöörduda tagasi (vähemalt osaliselt) tasulise õppe juurde, mis ampsaks seega osa iga siinse õppida sooviva noore rahakotist.

Seaduseelnõu on saanud seni küll üsna vähe avalikku tähelepanu, ent vastuseisu sellele on avaldanud paljud olulised sidusrühmad, nagu Eesti Üliõpilaskondade Liit, SA Archimedes ja ka eespool nimetatud Kaubandus-Tööstuskoda. Mitmete muudatuste suhtes on skeptiline ka haridus- ja teadusministeerium. Arvestades kõiki vastuolusid seniste poliitikate ja lähenemistega, mida planeeritavad seadusemuudatused endas kätkevad, ning asjaolu, et eelnõuga ei lahendata reaalseid probleeme, pole reaktsioonid muidugi eriti üllatavad. Kahtlusi ei vähenda seegi, et siseministeeriumi väitel pole eelnõu aluseks oleval ministeeriumi allasutuste koostatud analüüsid ja mõjuhinnangud avalikud. Kellele on vähegi oluline hea seadusloome ning Eesti kõrgharidusmaastikul toimuv, sel tasub muudatuste menetlemisel silma peal hoida ja ehk kiigata ka lehele *rahvaalgatus.ee*, kus kogutakse allkirju, et püsiks välistudengite ja -töötajate võimalus Eestis õppida ning töötada.

Loe artikli viidetega versiooni Müürilehe veebist.

Marleen Allemannil on magistrikraad politoloogias ja ta kirjutab aeg-ajalt meedias ühiskondlikel teemadel. Ta on tööalaselt seotud Tallinna Ülikooliga, kuid esitab selles artiklis vaid isiklikke seisukohti.

TUDENGIST TERRORISTIKS

Ühelt poolt näib, et tegu on järjekordse parempopulistliku võõravihast kantud algatusega, mis tekitab avatuma maailmavaatega inimestes kummastust ja paneb küsima, millise väärtusruumiga riikide hulka Eesti

VALITSUS, NOORTE PSÜÜHIKA-HÄIRETE RAVI POLE KOHT SOOVMÕTLEMISEKS

KOMMENTAAR

Seadusandja soov piirata jätkuvalt alaealiste ligipääsu vaimse tervise spetsialistidele tähendab, et tulevikus satuvad psühholoogide ja psühhiaatrite juurde paremal juhul seda raskemad juhtumid, halvemal aga ei jõuagi spetsialisti abist ilma jäänud laps täisikka.

Liisa Rajamets

Riigikogu menetleb seadusemuudatust, mis võimaldaks alaealistel minna psühhiaatri vastuvõtule ka ilma vanema nõusolekuta. Praegu on psühhiaatrid ainukesed eriarstid, kelle juurde visiidile minekuks peab olema vanema või eestkostja kirjalik luba. Eelmise aasta juulis kirjutas õiguskantsler **Ülle Madise** sotsiaalminister **Tanel Kiigele** seoses seaduse muutmisega pöördumise. Selle aasta jaanuaris toimus riigikogus ka esimene seadusemuudatuse lugemine, kuid sellest ajast saati ei ole edasiminekuid olnud. Kuigi riigikogu sotsiaalkomisjonis on üritatud seadust kuuel korral päevakorda tõsta, hääletas üks valitsuspartei selle järjepidevalt laualt maha.

Psühhiaatrilise abi seaduse muudatus on väga oluline, sest ligi 75% vaimse tervise probleemidest saab alguse enne 24. eluaastat.

Psühhiaatrilise abi seaduse muudatus on väga oluline, sest ligi 75% vaimse tervise probleemidest saab alguse enne 24. eluaastat, mistõttu on tähtis saada abi võimalikult varakult ja kiiresti, et ennetada ja/või leevendada häirete süvenemist täiskasvanueas. Praegu jäävad paljud noored abita, sest nad ei pöördu õigel ajal psühhiaatri poole. Seadusemuudatusega tekiks neist paljudel võimalus saada vajalikku abi, mis on nende jaoks praegu kättesaamatu. Igal võimalusel tuleks kaasata raviprotsessi ka vanemaid/eestkostjaid, kuid see ei ole alati noore parimates huvides. Eriti tõsine on olukord neil, kelle elus esineb mingil moel vägivalda ja/või väärkohtlemist.

VARASEM SEKKUMINE PÄÄSTAB RAVIMITEST

Psüühikahäirete õigeaegne ravi on oluline, et taastada, säilitada ja kasvatada inimese elukvaliteeti ja -rõõmu. Selleks et ravi õnnestuks, on vaja mitmete spetsialistide (psühhiaater, psühholoog, perearst jne) ja patsiendi/kliendi koostööd. Iga inimene saab märgata enda juures tujumuutusi, meeleolulangust, liigset ärevust vmt, et pöörduda abi saamiseks vaimse tervise spetsialisti poole. Psüühikahäireid diagnoosib eeskätt psühhiaater, kes saab määrata ka ravi vastavalt vajadusele. Just tema on spetsialist, kelle juurde pöördumisest saab Eesti meditsiinisüsteemis alguse vaimse tervise probleemi ravimine. Tõsi, ka asjatundlikud perearstid oskavad levinumaid vaimse tervise probleeme diagnoosida ja suudavad tagada minimaalse ligipääsu täiendavatele spetsialistidele, näiteks psühholoogile.

Seadusemuudatus võimaldaks jõuda abini nendel alaealistel, kelle vanemad pole suutnud täita oma toetavat rolli.

Vaimse tervise häireid saab ravida nii psühhoteraapia kui ka ravimitega. Teraapiat juhib kvalifitseeritud psühholoog, kelle toel tegeleb inimene eneseanalüüsi, uute toimetulekuoskuste õppimise ja vajalike muutuste elluviimisega. Psüühikahäiretega kaasnevad aga ka muutused inimese ajukeemia tasakaalus, mida saab taastada ravimraviga. Raskematel juhtudel peitub kõige edukam lähenemine nende kahe raviviisi kombineerimises. Mida varem jõutakse probleemide ilmnedes vaimse tervise spetsialisti juurde, seda kergemini toimub taastumine, ja mitmete häirete raviks võib piisata teraapiast. See tähendab, et noorte kiirem ligipääs psühhiaatrile võib vähendada sootuks ravimravi vajadust. Seega näib seadusemuudatuse vastu toodud argument, et suurem ligipääs abile toob kaasa ka alaealiste liigse ravimitarvitamise, üsna õõnes. Seda enam, et alaealistele ei kirjutata ravimiretsepte välja ilma vanemate teadmata, nagu on tõstnud korduvalt esile lastepsühhiaater **Anne Kleinberg**.

Liisa Rajamets loeb, kirjutab ja kui vaja, teeb kukerpalli. Südameasjaks on (noorte) vaimne tervis.

Samuti rõhutame meiegi ikka ja jälle asjaolu, et vaimse tervise spetsialistid annavad endast parima, et kaasata raviprotsessi ka noore perekonda. Seadusemuudatus võimaldaks jõuda abini nendel alaealistel, kelle vanemad pole suutnud täita oma toetavat rolli. Me ei tea täpselt, kui palju selliseid peresid on, kuid see arv ei saa olla väike. Nii vaimse tervise häireid stigmatiseerivad hoiakud, väärkohtlemine kui ka vägivald on enamikul juhtudest nähtamatud – ent kas oluline pole mitte iga lapse ja iga pere toetamine igal võimalikul moel?

Oleks tore, kui ravida saaks vaid loitsides: „Varesele valu, harakale haigus, mustalinnule muu tõbi, meie lapsed saavad terveks". Nii lihtne asi aga ei ole. Selleks et kõik noored, kes psühhiaatri abi vajavad, seda ka saaksid, tuleb võtta vastu psühhiaatrilise abi seaduse muudatus. Nii loome tervema ja õnnelikuma ühiskonna.

PAULA LUGU

Ühe noore naise kogemus alaealisena abi otsimisest, ette tulnud takistustest ning lõpuks siiski ka abi juurde jõudmisest.

Paula on noor naine, kes jõudis vaimse tervise abini alles täisealisena, kuigi vaja oleks seda olnud varem. Tema vanemad olid väga vastu tütre soovile pöörduda abi saamiseks vaimse tervise spetsialistide poole.

Paula oli väga noor, kui tema vaimse tervise probleemid algasid. Tugevat mõju avaldasid nii kroonilist valu põhjustav haigus, koolivägivald kui ka kodus kogetav emotsionaalne vägivald. Esimest korda üritas Paula oma elu lõpetada 12-aastaselt ja see katse ei jäänud kaugeltki viimaseks.

Mõned aastad hiljem tundis Paula, et ta ei jaksa niimoodi enam edasi elada, ja ta soovis leida abi. Kuna koolis ei olnud psühholoogi, otsustas tüdruk pöörduda perearsti poole, et saada saatekiri psühholoogi ja vajaduse korral ka psühhiaatri vastuvõtule. Perearst ei olnud aga nõus saatekirja väljastama, vaid ütles, et kui tüdruk seda saada tahab, peab ta vanemate nõusolekut küsima, ning saatis ta minema. Kui Paula ema mõned nädalad hiljem perearsti külastas, rääkis viimane talle ka sellest, et tema tütar oli palunud saatekirja psühholoogi juurde. Selle asemel et oma last toetada, sai ema aga vihaseks ning sõimas ja alandas tüdrukut. Sellise suhtumise tõttu ei julgenud Paula enam abi otsida. Oma teismeiga meenutades ütleb ta, et see mõõdus sügavas depressioonis, mida ta üritas leevendada alkoholiga. Ta soovis jätkuvalt oma elu lõpetada, kuid sai enesetapukatsetel alati viimasel hetkel pidama.

Esimest korda sai Paula päriselt abi alles 20-aastaselt, kui ta saadeti Töötukassa kaudu psühholoogi juurde. Seal selgus üsna pea, et vaja on siiski ka psühhiaatrit külastada, sest lisaks lapsepõlvest saadud posttraumaatilise stressi sündroomile (PTSD) arvati tal olevat ka bipolaarne häire. Praegu, mitmeid aastaid hiljem saab Paula talle vajalikku abi. Ta tunnistab, et teeb ränkrasket tööd, et oma haigust kontrolli all hoida, sest mida vanemaks saab patsient, seda rohkem aega ja vaeva kulub, et aju „ümber programmeerida". Oma lapsepõlvele tagasi vaadates leiab Paula, et vanemad ilmselt kartsid, mida ta nende kohta turvalises keskkonnas rääkida võib, ning püüdsid kaitsta end oma tütre vaimse tervise arvelt.

MEHE KEHA JA SEKSUAALSUS TOMMY CASHI VISUAALSIS LOOMINGUS

Tommy Cashi visuaalses maailmas kohtab hulgaliselt viiteid seksuaalsusele ja soolisusele, mis esindavad nii jõulist maskuliinsust ja sellega kaasnevaid vaatemänge kui ka seda kuvandit ümbermõtestavaid pehmemaid eneseväljendusi.

Mikk Oja

Ida-Euroopa suursaadikuks tituleeritud räppar ja visuaalne kunstnik Tommy Cash jõudis laiema avalikkuse ette 2013. aastal muusikapalaga „Guez Whoz Bak". Tänu kaasahaaravatele lugudele, šokeerivatele visuaalidele ja postsovetlikule esteetikale on artist leidnud nüüdseks tee suurtele lavadele.[1] Ebatavalise räpimatid, seksuaalvähemused ja hipid[3]) mõjul leidis ka mehe kehalisus laiema representatsiooni populaarkultuuris.[4] Eestis on võimalik vaadelda sarnaseid muutusi ajalise nihkega ja väiksemas mastaabis. 1980ndate lõpul asendus senine Nõukogude Liidu tsensuur liberaalsema meedia- ja kultuurisfääriga, võimaldades kehalisuse

Kaader videost „Winaloto"

neeri ja väljanägemisega esindab Tommy Cash anomaaliat traditsiooniliselt jõulisel hiphopimaastikul – tema olekus ja tihti ka välimuses väljenduvad maskuliinsus ning seksuaalsus, mis ei pruugi vastata harjumuspärasele ettekujutusele.

1960ndatel alanud seksuaalrevolutsiooni mõjul leidis ka mehe kehalisus laiema representatsiooni populaarkultuuris.

Mehelikkuse ja naiselikkuse kuvand ning ootused soorollidele on ajaloos pidevalt teisenenud. Kui praegu on võimalik rääkida Lääne kultuuriruumis teoreetilises plaanis sugudevahelisest võrdsusest, siis mitte just eriti kauges minevikus mõisteti mehekeha neutraalse algkehana ning naisekeha nii-öelda teise kehana, tundmatu objektina, mille stereotüüpilistele omadustele vastandumise kaudu mees ennast defineeris.[2] Kuni eelmise sajandi lõpuni puudus meheihuga seoses ajalooliselt järjepidev seksuaalne pilk, mis oleks võrdväärne naiste laialdaselt levinud objektistamisega. 1960ndatel alanud seksuaalrevolutsiooni (mille olulised suunajad olid teise laine feminisning seksuaalsusega seotud diskussioone ja seisukohti.[5] Muusikamehelikkusi ja -naiselikkusi uurinud sotsiolooog **Hannaliisa Uusma** täheldab, et pärast üheksakümnendate vabanemist ja nullindate vagurust on viimastel aastatel tõusmas ka siinmail vaikselt esile soolisuse norme nihestavad muusikud, kelle sekka kuulub ühtlasi Tommy Cash.[6] Neile muutustele vaatamata on mehe kehaline määratlus jäänud siiani enamasti tavapärasesse maskuliinsuse kaanonisse, mis rõhutab füüsilist tugevust, enesekindlat kehahoiakut ja peenise potentsi. See aga ei pruugi võimaldada seksuaalse identiteedi avaldumist tema võimalikus mitmetahulisuses.[7]

HEGEMOONILINE MASKULIINNE SEKSUAALSUS

Kui analüüsida Tommy Cashi laulusõnu, muusikavideoid ja fotolavastusi, leiab üsna kiirelt, et sarnaselt hiphopimaailma stereotüüpidega on tema loomingu läbivateks teemadeks pidutsemine, seks, raha, mõnuained ja naised. Maskuliinset seksuaalsust väljendab Cash oma loomingus domineerimise kaudu (nt „Euroz Dollaz Yeniz", „Winaloto", „Surf"). Artisti kuulsaimas videos „Winaloto" (rež. Tommy Cash) heidetakse naiseihule rohkelt objektistavaid pilke, vähesel määral tehakse sama ka mehekeha puhul. Kui naisi on kujutatud pigem staatilistes poosides, siis mehi seevastu tantsides ja atleetlikke harjutusi sooritades. Filosoof ja kehauurija **Susan Bordo** arutleb raamatus „Mehekeha", et visuaalkultuur küll esitleb poolalasti mehekeha erootilises kontekstis, kuid enamasti säilib kujutatava tugev ning kohati isegi agressiivne hoiak. Olla lahti riietatud ei tähenda tingimata olla alasti, haavatav.[8] Kui mitte arvestada lühikaadreid Tommy Cashi aluspesust, esitletakse mehekeha videos vaid muskulatuuri rõhutava liikumisega.

Tommy Cash väljendab vähesel määral ka ise seksuaalsust, paljastades ülakeha muusikavideotes „Guez Whoz Bak" ja „Euroz Dollaz Yeniz" (rež. **Janar Aronija**). Filmiteoreetik **Richard Dyer** leiab, et katmata mehetorso on võimu ja domineerimise tähistaja.[9] Mainitud videotes kehastub Tommy Cash vastavalt naistesalga ja kuritegevusliku rühmituse liidriks, mistõttu võib keha eksponeerimine olla vajalik võimupositsiooni kinnitamiseks. Muusikapala „Leave Me Alone" (rež. Tommy Cash) visuaalis demonstreeritakse vaatajale Cashi füüsist pesemise ja jõutõstmise kontekstis. Meheihu levinuima representeerimisviisi aluseks visuaalkultuuris on muskulatuuri rõhutavad tegevused, mis võimaldavad vaadelda keha kui maskuliinset vaatemängu ja eitada sealjuures kellegi teise intiimset pilku.[10]

FALLILINE MÜTOLOOGIA

Kui praeguseks on vaataja ehk harjunud filmidega, mis kujutavad (pool)alasti naisekeha erootilises kontekstis, siis alasti mehekeha näeb enamasti vaid argistes tegevustes, nagu riiete vahetamine.[11] Peenis on kehaosa, mida visuaalkultuuris pigem varjatakse või julgetakse näidata vilksamisi vaid paariks sekundiks, samal ajal kui naise intiimpiirkonnad on ekraanil palju pikemalt. 1993. aastal loodud **Onu Bella** „Onu Bella paradiis" on üks väheseid mehekeha eksponeerivaid eesti muusikavideoid. Videos on ihualasti naine ja mees, kuid mehe vööpiirkond on varjatud süntesaatoriga. Näidates lähivõtteid mõlema kehast, tekitab varjav süntesaator peenise ümber salapärase õhkkonna. Kubemepiirkonna ja selle suuruse rõhutamist võib täheldada ka Tommy Cashi muusikavideos „Winaloto". Vajalikku tooni lisab siinkohal sumomaadluse traditsioonilise kehakatte *mawashi*'ga sarnanev aluspesu. Mütologiseeritud peenis on ideena palju jõulisem kui kogu ususes oma füüsilisel kujul.[12] Maskuliinsuse keskse sümbolina annab mehele võimu peenise varjamine, mitte paljastamine.

Erigeerunud peenis on kultuurilises kujutluses julge ja tugev, tavaolekus on see aga pehme ja haavatav. Esimese ülistamine ja kahe seisundi vaheline kontrast tekitab teisega seoses väeti kujutluspildi ning pettumuse.[13] Jõuline maskuliinsus seda endale lubada ei saa, sest ideaali taastootmiseks on tarvis säilitada aktiivset võimupositsiooni. Fallilisel mütoloogial on Tommy Cashi loomingus tähtis koht. Muusikavideos „Surf" (rež. Tommy Cash) on mitmeid tegevusi ja objekte, mis vihjavad erigeerunud peenisele, selle võimsusele ning seksuaalvahekorrale. Samuti on ühes stseenis kujutatud üleelusuuruseid munandeid. Sarnased võtted esinevad ka mitmes Tommy Cashi fotolavastuses, muutes fallilise mütoloogia peamiseks seksuaalsust väljendavaks abinõuks artisti visuaalses loomingus.

Kaader videost „Sdubid"

SOOLINE PERFORMATIIVSUS

Tommy Cash ei karda siiski rakendada pehmemaid eneseväljendusi ja näida androgüünne või feminiinne. Oma esimese singli „Guez Whoz Bak" sõnades tõstab ta uhkusega esile enda pikki pruune juukseid ja suuri huuli. Lisaks kannab ta mitmes videos „naiselikke" aksessuaare, nagu kunstküüned, juukseklambrid, peavõru. See pole iseenesest midagi uut – soolise imagoga on popkultuuris ja kunstimaailmas mängitud juba kümnendeid. Tänu 1990. aastate Eestis toimunud poliitilis-ühiskondlikele muutustele ja nendega kaasnenud võimalustele tõusid esile mitmed keha ja seksuaalsust mõtestavad kunstnikud.[14] Näiteks avas **Kiwa** oma töödes „Paradisco" ja „Work in Progress" maskeraadi kontekstis (mees)identiteeti, kehastades erinevaid sotsiaalseid rolle ja viidates sealjuures popkultuuris valitsevatele paradigmadele, esteetikale.[15] Üsna sarnaseid meetodeid rakendades tegutseb ka Tommy Cash. Ta on loonud enda ümber eksootilise superstaari kultuse, kasutades viitamist ja jaburust. Cash läheneb oma loomingus mitmete irooniliste võtetega ida ja lääne kultuuri erisustele ning ka soolisusele ja seksuaalsusele.[16]

Filosoof **Judith Butleri** sooteooria keskse idee kohaselt on sugu performatiivne. Korduv stiliseeritud kehaline ja mitteverbaalne käitumine loob inimese soolise identiteedi. See on ühiskondlik konstruktsioon, mis põhineb mehelikkuse ja naiselikkuse ideaali taasesitamisel või vähemalt selle poole püüdlemisel. Seetõttu ei peeta ühele õigele mehele kohaseks väljendada n-ö feminiinseid omadusi, nagu õrnus, empaatia ja avatus.[17] Ühiskonda representeeriv visuaalkultuur taastoodab valitsevaid arusaamu soost ja soolisest eneseväljendusest, mistõttu mehe keha ja seksuaalsust kujutatakse feminiinses kaanonis vähe. Naise pilk võimaldab küll mehekeha seksualiseerimist, kuid võimuvahekordade ümberpööramine ei lahenda probleemi, kus ühe keha eneseväljendust nähakse võimalikuna vaid ühes kindlas raamis. Ka naise pilk võib taastoota maskuliinset seksuaalsust ja kehalist objektistamist laiemalt.[18] Muusikavideos „Little Molly" (rež. Tommy Cash, **Anna-Lisa Himma**) pannakse Tommy Cashi nägu mitmetele eri soost karakteritele, justkui mängides soolise performatiivsusega. Samas võib selle võtte kasutamine olla mõeldud vaid koomilise olustiku tekitamiseks.

LAIENDATUD SEKSUAALSUS

Peamiselt on Tommy Cashi loomingus võimalik vaadelda valitsevat arusaama maskuliinsusest ja sellest tulenevat domineerivat seksuaalsust, kuid leidub ka hetki, mil meest on kujutatud tundelise ja õrnana. Haavatavat alastiolekut võib näha näiteks muusikavideo „Sdubid" (rež. Tommy Cash, Anna-Lisa Himma) lõpukaadris, kus artist pikutab kõhuli voodil, paljastades oma selja ja tuharad. Taolist vaadet mehekehale ei kohta visuaalkultuuris eriti tihti. Naisekeha passiivse objektistamisega harjunud pilgule on vööras näha meest sarnases kontekstis.[19] Moeteadlane **Shaun Cole** on arutlenud, et meest kujutatakse eelkõige aktiivses vankumatus poosis ja üldjuhul eestvaates, sest nõnda säilib dominantne kujutlus. Lõdvemas poosis või selja tagant näidatuna on ta kaitsetus positsioonis ja seega ka feminiinsem. Nii on näiteks stigmatiseeritud alasti mehetagumik, sest see on justkui seotud seksuaalse passiivsuse ja homoerootilisusega.[20]

Maskuliinsuse keskse sümbolina annab mehele võimu peenise varjamine, mitte paljastamine.

Mehekeha mõtestamisega pehmema maskuliinsuse kaanonis pole eesti kultuuriruumis väga palju tegeletud. 1997. aastal avas kunstnik **Mark Raidpere** teemat fotoseeriaga „Io", mis kujutab meest eri pooside kaudu haavatava ja õrnana.[21] Kunstiteadlane ja fotograaf **Eugénie Shinkle** ütleb, et feminiinne kehaline kohmetus on justkui mäss valitsevate sooideaalide vastu. Ebatavalised poosid ja liikumised lõhuvad harjumuspäraseid ootusi ning loovad uusi võimalusi, kuidas mõelda kehast ning selle eneseväljendusest.[22] Muusikavideos „Winaloto" võtavad nii Tommy Cash kui ka teised tantsijad mitmeid poose, mis rõhutavad lihaste ja jõulise hoiaku asemel hoopis painduvust. Pea igas liikuvas visuaalis kasutab Cash kehaliseks eneseväljenduseks ka tantsimist. Taolist tendentsi võib märgata hiphopimaailmas laiemalt – uuema generatsiooni muusikud (Eestis näiteks **villemdrillem**, **Pluuto**) ei karda end liigutada ja laiendavad sellega mehe kehalise eneseväljenduse piire.

Haavatavat alastiolekut võib näha näiteks muusikavideo „Sdubid" lõpukaadris, kus artist pikutab kõhuli voodil, paljastades oma selja ja tuharad.

KOKKUVÕTTEKS

Kuuekümnendate seksuaalrevolutsiooni mõjul alanud mehe kehalisuse ja seksuaalsuse tunnistamise ning hilisema ümbermõtestamise jälgi võib täheldada ka Tommy Cashi visuaalses loomingus. Artist rõhutab oma muusikavideotes ja fotolavastustes domineerivat positsiooni ning fallilist mütoloogiat, kuid samas eksperimenteerib ta ka androgüünse välimuse ning õrnema kehakeelega. Tommy Cash laiendab oma loomingus mehe keha ja seksuaalsuse võimalusi, kuid pehmemad eneseväljendused jäävad pigem siiski artisti jõulist maskuliinsust täiendama.

Mikk Oja on graafiline disainer, sõnaseadja, tantsija ja eelkõige vaba hing.

[1] Ubaleht, M. 2016. Ida-Euroopa suursaadik Tommy Cash. – Eesti Päevaleht: Eesti mõjukad 2016, 10.12., lk 36–38, 40.
[2] Butler, J. 2006. Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity, lk 31.
[3] Garton, S. 2004. Histories of Sexuality, lk 210–211.
[4] Bordo, S. 2000. The Male Body: A New Look at Men in Public and in Private, lk 18–19.
[5] Kivimaa, K. 2001. Soolise erinevuse tulek eesti kunsti: feministlikest suundumustest 1990. aastatel. – Ülbed üheksakümnendad, lk 116.
[6] Kiirkohting: Hannaliisa Uusma. – Müürileht, 17.04.2017.
[7] Bordo, S. 2000. The Male Body: A New Look at Men in Public and in Private, lk 36–37.
[8] Ibid., lk 30.
[9] Dyer, R. 1992. Only Entertainment, lk 274.
[10] Tasker, Y. 1993. Spectacular Bodies: Gender, Genre and the Action Cinema, lk 119.
[11] Bordo, S. 2000. The Male Body: A New Look at Men in Public and in Private, lk 28.
[12] Lacan, J. 2001. Écrits: A Selection, lk 218–219.
[13] Bordo, S. 2000. The Male Body: A New Look at Men in Public and in Private, lk 44–45.
[14] Kivimaa, K. 2001. Soolise erinevuse tulek eesti kunsti: feministlikest suundumustest 1990. aastatel. – Ülbed üheksakümnendad, lk 116.
[15] Härm, A. 2001. Meediapinna refleksioonid eesti videokunstis. – Ülbed üheksakümnendad, lk 168–169.
[16] Pasdzierny, M. 2018. „Produced by some chemical waste and cum": TOMM¥ €A$H and His Concept of Signifying „post-Sovietness". – Res Musica, lk 35.
[17] Butler, J. 2006. Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity, lk 23–24, 34.
[18] Barnard, M. 2002. Fashion as Communication: Second Edition, lk 151.
[19] Bordo, S. 2000. The Male Body: A New Look at Men in Public and in Private, lk 173.
[20] Cole, S. 2012. Considerations on a Gentleman's Posterior. – Fashion Theory, nr 2 (16), lk 213–215.
[21] Kivimaa, K. 2001. Soolise erinevuse tulek eesti kunsti: feministlikest suundumustest 1990. aastatel. – Ülbed üheksakümnendad, lk 119.
[22] Shinkle, E. 2017. The Feminine Awkward: Graceless Bodies and the Performance of Femininity in Fashion Photographs. – Fashion Theory, nr 2 (21), lk 216.

Tekst on kirjutatud Eesti Kunstiakadeemia graafilise disaini osakonnas.

IMELINE ELEKTROONIKA 2020: SFÄÄRIDE HELID JA MASINATE UNI

Elektroonilist muusikat ei peata ükski batsill, sestap ilmus selles vallas ka kevadel ja suve hakul mühinal lugusid, EPsid ja albumeid, samal ajal kui enamik kobedamatest popreliisidest lükati sügise poole. Teie ees on väike ülevaade sellest, mis sündis elektroonikas 2020. aasta esimeses pooles.

Valner Valme

Mis on elektrooniline muusika aastal 2020? Ütled „elektrooniline" ja mõeldakse tantsu, aga tähtsam on ajutants, ning kuigi võnge on faktor ja teatavat osa šikimast elektronmuusikast kannab voogavus, sõidavad uues saundis konkreetse, keskse biidi asemel voolavad mustrid ning rütmikat pakuvad bassid või sündirifid.

Sel abstraktsusel on lisaks tulevikuhõngule ajalugu, selle lõid visionäärid, kelle käed ehitasid ise enneolematuid masinaid, mõte vihises kosmoses. Kui **Delia Derbyshire** poleks loonud 1960ndatel imelisi kompositsioone BBCle (muu hulgas „Doctor Who'le"), poleks **Aphex Twin** saanud 1980ndatel indu punuda lapselikke meloodiaid, mis vahendaksid justkui iidset kosmilist tarkust minevikust, mis peegeldub ajaspiraali kaudu tulevikust, aga ähmaselt, mürakatkestustega.

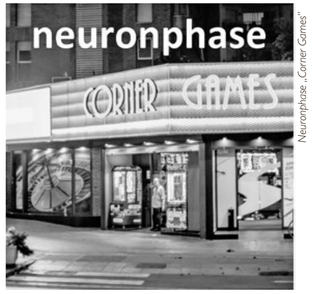

Neuronphase „Corner Games"

Kuulan aeg-ajalt **The Future Sound of Londoni** albumit „Accelerator" (1991), **Innerzone Orchestra** (Carl Craig) albumit „Programmed" (1999) jm plaate, mille sees saab elada, tabamas tulevikku, mis loodetavasti kätte ei jõua, jäädes utoopiaks ka aastal 2020 või 2030. Iga looja võiks mängida illusiooniga, et just see album on ainus maailmas. Et üksikule saarele või võõrale planeedile lõksu jäänud kuulaja peakski leppima ainult sellega. Ei usu, et kõigil järgmiste plaatide tegijail nii uhked eesmärgid on olnud, aga vähemalt on nad saanud aru ühest: 21. sajandi kolmanda kümnendi hakul ei piisa kuulajate võlumiseks pelgalt tehnilisest vilumusest. *House*, *techno*, *electro*, *ambient*, *drum'n'bass*, *dubstep* jne, nende ohtrate alaliikideni välja, on andekad vigurid, aga nüüdseks kõigest tööriistad, millega tuleb luua järgmisi kujutlusi.

Valner Valme on melomaan ja kultuurikritik, ERRi kultuuriportaali vastutav toimetaja ja Raadio 2 saate „Lift" juht.

ESKAPISM JA ILUHELI

Planeediga on asjad nii ja naa. Hoiame küll, jõuga hoiame, aga mingid jobud olid siin maamunal juba enne meid saastamas ja elu arendamas ning siis veel see kliima soojenemine ja suurkorporatsioonid. Muidugi võiks siis aeg-ajalt põgeneda planeedilt ja päevauudistest, kus keset plastimerd lõõmab viimne metsatukk.

Paremasse maailma viib näiteks itaalia produtsent **Andrea** albumil **„Ritorno"** Müncheni plaadifirmalt Ilian Tape, kust ilmuvad sädelevad ja missiooniga biidid (mitte ainult tantsuks). Andrea pakub uus-*ambient*'likke reise rajalt välja, vaheldumisi võbelevate rütmidega. *Ambient* on tal uus seetõttu, et kui pioneerid võistlesid õhuga, siis tänapäevane laine tekitab tehiskeskkondi. Selline *ambient* on industriaalmuusika alafaas, puhkus pärast digitaalset tehast või unenägu, kuhu peksavad ikka sisse päeva trummid, selle vahega, et *industrial*'ile omane painav intensiivsus on siin moondunud sürrealistlikuks kogemuseks, ja selles on kõhe ilu.

Mahedamalt, sulnimalt litsub end atmosfääris tunglevate trummide vahele Californiast pärit **Huerta**, kelle loodusest indu võttev *house*'i-album **„Junipero"** (Voyage) on mõeldud pigem avara, fantaasiaist tulvil tähistaeva alla kui higisesse tantsusaali, aga muidugi on tema *ambient house* seejuures samuti imaginaarne. Sosinad ja välisalvestised ümmarguste, pehmelt rulluvate rütmipatjade keskel tekitavad tunde, et seda pole olemas, miski ei klapi, ja siin ongi mängu võlu: masinate loodud loodus, pilditud pildid argielust ja muusika, kus argisust pole ollagi.

Pulse Emitter ehk Daryl Groetsch Portlandist pakub albumil **„Swirlings"** (Hausu Mountain) meditatiivseid meloodiaid näpuotsatäie kosmilise helendava tolmuga. See on *new-age*-saund aasta 2020 vaimus ja tehniliste võimalustega, kuigi miksib vanu ja uusi kõlasid (uus ja vana pole tema jaoks kategooriad, sest tema looming ihkab välja ajast ja ruumist). Muusika tundub esmapilgul rütmiline ja seejuures ülimalt voolujooneline. Lähemal kuulamisel mõistame, et tegemist on küll pulseerimise ja võngetega, aga trumme ei ole, ning just seetõttu see heli nii hoogsalt voolabki. **Vangelis** ja **Tangerine Dream** on lähedal, aga Pulse Emitter ei korda kedagi, maailmaruumis on lihtsalt sama hoovus, kus nad kümblevad, ja samal ajal käivad korraga lisaks siinsele ja praegusele seitsme- ja kaheksakümnendad.

***House, techno, electro, ambient, drum'n'bass, dubstep* jne on andekad vigurid, aga nüüdseks kõigest tööriistad, millega tuleb luua järgmisi kujutlusi.**

Kosmosest vee alla harrastab minna **Cremation Lily**, kes ei suuda albumil **„More Songs About Drowning"** (Cremation Lily) päris nii võluvat Atlantist avastada kui eelmisel plaadil „In England Now, Underwater" (2018), aga väärib alati tähelepanu, isegi kui paneb kokku intellektuaalse hauntoloogia, kosmosefolgi ja jaurava emoräpi nagu uuel üllitisel. Kokku tekib ähmane peegeldus õlisel loigul, mis on kaunis just tänu illusoorsusele. Ghost Boxi artistid ja **The Caretaker** kajavad samuti kuskilt vastu. Lugu „Light Gathers in the Corners of the Room Pt. I", kus teeb kaasa **Geoffrey Rickly**, võiks olla päevaraadio hitt, kui teie raadio oleks katki. Mitte *power*-ballaad, vaid nõrkuse ballaad.

Space Afrika / Annanan „LL.M. 002"

Manchesteri afrofuturistid Josh Reidy ja Joshua Inyang ehk **Space Afrika** defineerisid 2018. aasta albumil „Somewhere Decent to Live" uuesti *dub techno*. Nende käsitluses sai sellest tume, mahlane ja ebamäärane maailm, kus segunesid futuristlik *rnb*, väljavenitatud *dubstep* ja õõvastav, aga kohutavalt ligitõmbav maastik, mille bassidesse võis siplema jäädagi. Kuulaja tunneb end viieaastase lapsena, kes läheb öösel üksi surnuaeda piiluma. Koos **Annananiga** küpsetatud EP **„LL.M. 002"** (LL.M.) siirdub tagasi tavalisema *dub techno* manu, aga „traditsioonilist" kunsti oskabki teha see, kes on vahepeal imelikku asja teinud, kui maalikunstis kehtiv põhimõte tagurpidi sõnastada. Ehk siis salapärased nurgatagused ja peibutavad minimeloodiad nõtkete (sel EPl üsna korrapäraste) rütmide vahel on hõrgud ja leidlikud. Kui meeldib **Rod Modell**, siis see meeldib veel rohkem.

Dub techno'ga vallatleb ka Wisconsini tüüp Joel Shanahan ehk **Auscultation**. Tema kolmas album, pealkirjaks lausa **„III"** (100% Silk), on päev Space Afrika ööle ja toonik Space Afrika džinnile. Helge, libisev, vahel rõõmust lirtsuv saund on idanema löönud hoopis 80ndate *dream pop*'ist ning Shanahani elu lemmik on **Cocteau Twins**, mis ta muusikast õnneks otse läbi ei paista. Õnneks seepärast, et pole ju vaja otseseid vihjeid, teiseks on Cocteau Twins nii erakordne nähtus, et neid kopeerida poleks mõtet. Aga kui meeldivad 100% Silki ja Not Not Funi (kus Auscultation on samuti plaadistanud) tooted, siis esimese mahla ja teise mõnusat udu leidub ka Auscultationil.

HUNT / New Mysteran „Split"

SÄDE JA PUNK

Põgenemiste vahel oleks tubli asjad käsile võtta ja raevukalt tantsida, kas või südames. Pidu su peas ei pea olema sulnis, pigem ikka karakteriga. Üks eredaimaid 2020. aasta tantsumuusika monumente on **Josey Rebelle'i** miksiplaat **„Josey In Space"** (Beats In Space), kus sõidetakse küll ka *house*'i ja *techno* tavaliinidel, aga põigatakse bassimuusika eri harudele ja peatutakse paigus, kus sildid on maha kistud või keskkond alles vajab avastamist. Rütmilisi hübriide ja getobiiti pakuvad põimikul **Fotomachine**, **DJ Marcelle**, **Access 58**, **rRoxymore**, **Hieroglyphic Being**, **Uschi Classen**, **Loraine James**, **Afrodeutsche** jt.

Kõige tõhusam reiv 2020. aasta esimeses pooles (vaielge vastu, aga võnkudes) on **Jasmine Infiniti** album **„Bxtch Säp"** (New World Dysorder). See bass käib nii sügaval põhjas ära, et rütmi kaja toob maa alt üles kaasa pisikesed vokaalsämplid, mis tunduvad kontrastiks taevani põrkavat. *Dark rave*, *industrial*, mõnes võsasemas kohas *gabba* ja *hc jungle*. Vilgub ka tooremat Detroiti, ja Jasmine või tema Queen of Helliks nimetatud artistivaim kannab ehedat afrofuturismi.

Four Tet on muutunud selge ja sirge päevavalgusaja produtsendiks, ei mingit öist maagiat enam.

Avangardpopi poole küünitab **1995 epilepsy** salapärasel albumil **„1995 epilepsy"** (WORLD MUSIC).

Chekov „Aerated"

1–2-minutised lood on kui visandid võimsatest visioonidest: moonutatud, minimalistlik, kirgas tulevikupopp palas „get 2 kno", „sümfooniline" müra loos „raw classics", imeline avangard-*jazz*'i käik, mille tapab aga ruttu *qcom*-löök loos „liberties", lisaks *gangsta jungle*, *bleep* & *bass*. Kõik haarav, aga vaid virvendused, 22 minutit, plaat läbi, oleks nagu mitu kümnendit läbi käinud, 1992–2032.

1990ndatest tõukuvad New Yorgi tantsukunstnikud AceMo ja MoMA ehk **AceMoMA** albumil **„A New Dawn"** (HAUS of ALTR; värskeim reliis on neil sealt „EP2") – atmosfääriline *dnb*, garaaži-*house*, intensiivne ja kerge korraga, saundid nopitud *jazz*'i pealt, hakitud vokaalikatked kui linnulaul urbanistlikus saundträkis. Aga see ei ole nostalgiatoode, inimesed teavad, mida teevad, ja see tähendab mineviku tundmist ja oma rajal käimist.

Arms And Sleepers „Safe Area Earth"

Moodymann on võib-olla läinud albumil **„Taken Away"** (KDJ) helipildilt ümaramaks, isegi traditsioonilisemaks. Seal kostab rohkem ja selgemalt kui varem souli, bluusi, *funk*'i, *rnb*'d, kõike musta ja hõrku, millel tantsumuusika põhineb, isegi kui üritab seda varjata. Eksperimenti ja radikaalsust esineb vähem kui Moodymanni tugevaimatel albumitel „Silentintroduction" (1997) ja „Forevernevermore" (2000), enim meenutab „Taken Away" 2014. aasta „Moodymanni". Moodymann võib teha mida iganes, sest midagi halba tema sulest ei tule.

Norra elektroonilise muusika plaadifirmas Smalltown Supersound tegutsev briti tüüp **Matt Karmil** pole albumil **„STS371"** õnneks järjekindel, muidu oleks tegu funktsionaalse litakaga, kui kõik palad oleks nagu „PB". Ent Karmil tahab teha kunsti ja leidub ka lirtsuvat *house*'i, *ambient techno*'t, IDMi ja kombinatsioone keerulisematest ja klaarimatest mustritest. Geniaalne on „Snail Shower". Tahaks hüüda nagu noored vanasti, et kamoon!! Monotoonne tilkumine, aga töötab nii, et tapab!

CHILL OUT EHK RAHUNE VÄLJA!

Bostoni uue *trip hop*'i duo **Arms And Sleepersi** album **„Safe Area Earth"** (Future Archive) tundubki turvatsoon. Leidub sillerdusi 90ndate *trip hop*'ist, mis etableerus osaliselt kohvilauasaunditks (mida paljud paraku peavaddki *trip hop*'iks), osaliselt liitus *ambient*'ist, baleaarikast ja *brazillica*'st lähtunud *chillout*'iga, aga hajus mingil hetkel nullindatel ära. Arms And Sleepers õõtsub kõigil neil pehmeil patjadel (*trip hop* oli alul siiski üsna *creepy* ja kriipiv), teeb seda mugavalt (ei põe, et pole parasjagu trendikaim saund). Üks pool duost, Mirza Ramic on sõjapõgenik Bosniast, kes on veetnud lapsepõlve pagulaslaagreis, tema jaoks ongi muusika siin maamunal „safe area" ning plaat üks üle ilma taasrajatavate sumeelektroonika ehitiste nurgakividest.

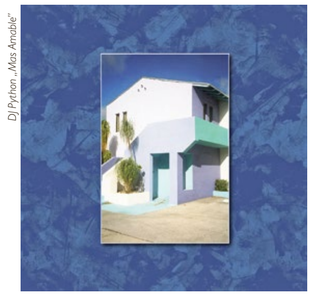
DJ Python „Mas Amable"

Four Tet ja **„Sixteen Oceans"** (Text) võib tunduda liiga ilmne valik, sest eks Kieran Hebden ole muutunud selge ja sirge päevavalgusaja produtsendiks, ei mingit öist maagiat enam. „Oceans" pole ka kaugeltki ta parim album, vaid pelgalt korralik töö. Teisalt on temast mõttetu mööda minna, nii määrav on ta popimas elektroonikas ja endiselt alahinnatud keskteekanalites. Harfid, gamelanid ja *new-age*-hõllandused, mis on Hebdenile iseloomulikku nõtkesse takti vulksuma pandud, on klass omaette, isegi kui me seda juba tavaliseks peame.

Olen ka sügavalt veendunud, et ilma Hebdenita poleks järgmist taiest: briti produtsent **Chekov** teeb EPl **„Aerated"** (Peach Discs) fourtetlikku kergpsühhedeelset tiksutamist, aga tundub olevat mõnusalt kuutõbine. Kaevukoogukriuks loos „Flote" või hullutav eksootika „SMPs" näitavad taas, et eeskujude kingad jäävad õigetele jüngritele kitsaks.

Ikka niriseb kompuutrinurgast välja ka elektroonikat, mis ei tule isegi kaugekõne ega kaugsugulusliini kaudu Detroitist ega ka *goode olde England*'i angaarist ega isegi mitte *Autobahn*'ilt.

Hedonistlikku suvenestet pakub **Jordan GCZ** plaadil **„Space Songs"** (Future Times). Kuulake lugu „Bah Bah Rhodes": heaolu! (pigem väike eluterve nukrusemoment); madrats rannal! (murul põõsa vilus kaks telliskivi on parem); tööd ei ole! (töö on, aga puhkus on); kokteili sees on vihmavari! (IPA on okei); sandaalid liival, varbad püsti (sandaalid tuleks ära põletada ja varbad on rõvedad). Ühesõnaga, ilus muss.

Vahepeal tundus, et kõik on *reggaeton*. Hakkad sõrmedega trummeldama – *reggaeton*. Uus latiinopopi hitt raadios – *reggaeton*. Uus mittelatiinopopi hitt – *reggaeton*. Diip *dub techno* rada tundmatu plaadifirma Bandcampis – *reggaeton*. Uus kuum suund tantsumuusikas – *reggaeton*.

Kui maailmas oleks ainult üks *reggaeton*, siis see võiks olla **DJ Python**. Ja praegu mulle tundub, et rohkem *reggaeton*'i ma ei vajagi kui DJ Python. Seda enam, et ta pole enam just päris *reggaeton*. Kui ta varem segas *reggaeton*'i *deep house*'iga, siis nüüd teeb ta *deep reggaeton*'i. Album **„Mas Amable"** (Incienso) on sisekaemuslik ja sugereeriv *art beat*, mille ajal võib teha mida iganes, annab mõõtme elule juurde. Lisaväärtus!

BERSERK'ID JA UFOLOOGID

Ikka niriseb kompuutrinurgast välja ka elektroonikat, mis ei tule isegi kaugekõne ega kaugsugulusliini kaudu Detroitist ega ka *goode olde England*'i angaarist ega isegi mitte *Autobahn*'ilt. Mida siis teha? Haarata laualt pabermärkmik, et see märjaks ei saaks, ja lakkuda nõre ära, sest see võib olla veel kõige maitsvam ja füüsilisem heliilm.

jätkub >

< eelneb

Näiteks Londoni eksperimentaalmuusiku **Beatrice Dilloni „Workaround"** (PAN). Neid hakitud lelusid oleme kuulnud 90ndatest peale Saksamaalt näiteks **Pole'ist Beige'ini**, aga Dillon kahandab mürajääki, lisab pehmust ja avangardi korraga. Isver, kui pehme võib olla avangardpopp! Kui see olnuks küsimus, siis ülimalt pehme! Sidus ja ladus muusika, ei mingit katkendlikkust, see on lihtsalt õhk siin vahel!

YASMYN „Illusions"

Alles see oli, mingi kolm kuud või sada aastat tagasi, kui nullindate hakul põrkas Portugali kaudu Angolast üle maa ja ilma *kuduro*. Aga nagu sageli kõigest eksootiliseks taandatavate moeröögatustega, kannavad kolonialistid sind varsti maha, tambivad mutta. Tuleb jälle *techno* tagasi. **Nazar** ei lase end peobiidi ega trendiloomega piirata, ta teeb sõja-*kuduro*'t. **„Guerrilla"** (Hyperdub) ammutab jõudu ja ainest Angola kodusõjast, kus Nazari isa võitles. **Tricky** kaks esimest albumit on siiani ulme, ent „Guerrilla" kõrval on need laste sünnipäevade renditoa muss. Nazar toob kosmose alla, noad välguvad ja tardume.

Tume, sünge, metsik element elab ka tuneesia elektrooniku **Deena Abdelwahedi „Dhakaris"** (InFiné). Vaadake, kuidas lendab lugu „Insaniyti": araabialikud rõhud laevad iga bassilöögiga elektrit kerre, samas kui elektroonilised fiidelid, rebekid ja käsitrummid tõstavad pinget, aga sel äreval liinil on paradoksaalselt tore rahulik olla, sest kuula- ja on nõiutud muusika maagilisest helgist.

QUO VADIS, NEOSOUL?

keiyaA teeb unelmate souli ega lase end segada selle mineviku meeldivast taagast. **„Forever, Ya Girl"** (Chakeiya Richmond) tõestab, et värske kõlaga souli saab teha ka aastal 2020. Nipp on lihtne: teha kõik ise ja mitte tunda liigset respekti žanri väärikuse vastu. Meenub, milline briis oli 20 aastat tagasi **Jill Scotti** „Who Is…", ent vahe on selles, et Chicago muusik keiyaA ei tee popmuusikat. Ta laulab, nagu hingest tuleb, ja produtseerib, nagu leiutaks kõike nullist – vidinatega ilustatud, tillukeste gruuvidega täidetud, taktitundeliste rütmide najal edasi liikuv heli.

Jarek Kasari hääl ründab nagu mõmmi, armas, aga poeb nahaalselt kaissu ja siis kratsib oma sõnumiga, seal on alati mingi sigadus sees.

New Yorgi artisti **Mhysa „NEVAEH"** (Hyperdub) on esmapilgul keiyaAst palju ülbema joonega album, tegelikult kostab austust ameerika musta muusika varasalvede vastu enamgi. *Jazz* siit, soul sealt, pop-*rnb* miraaž on rüütatud eksperimentaalse lõikega mantlisse. „Sad Slutty Baby Wants More For The World" on aegade hämaruse hällilaul, millele on antud vastupidine ülesanne: äratada! Äratada omad ja võõrad, äratada maailm. Ja sahisev, ragisev elektroonikasupp pulbitseb hõikeks, siis sosinaks ümber luupiva viisikese, et 2.57 hiljem jääda enam mitte meeldegi, alles on vaid kummitus ja maailm on kahjuks endine.

EESTI: KAS AINUOMANE VÕI GLOBAALNE?

HUNTi ja **New Mysteriani „Split EP"** (This & That Tapes) on napp kassett, mis paneb tahtma rohkem just HUNTi poolelt – HUNT teeb tegelikult täiesti ebaeestilikku muusikat. Bluus loojangulise *chillwave*'i vaimus. *Dream blues*? Popsoul. Aga üsna ebapopis formaadis ja produktsioonis. Hannaliisa Uusma kui Eesti kavalaim laulja, kelle hääl kõlab distantseeritult ja intiimselt korraga. Peeglitagune mäng.

Eesti ühe väljapaistvaima popartisti **YASMYNi** EP **„Illusions"** (FastRise) seob peenelt mõõdetud *trap*'i-mustrid pehme lauluga, mis voolab rütmisektsiooni pragudest välja, kord kuuma laavana, kord jahedalt distantsi hoides.

Üldse varju ei hoia **Jarek Kasar** plaadil **„KRIBUKRABU"** (Eesti Syntesaatori Muuseum). Hääl ründab nagu mõmmi, armas, aga poeb nahaalselt kaissu ja siis kratsib oma sõnumiga, seal on alati mingi sigadus sees. Ja kui Jarek sündimuuseumi ja trummimelud põrklema paneb, siis ei saa ka vestluspartner, antud juhul mina, pidama, ülakeha õõtsub nagu maniakil. Mis hapet ta oma pillidesse paneb?

Jarek Kasar „KRIBUKRABU"

Neuronphase'i ehk Anti Aaveri ja tema **„Corner Games EP"** (Bandcamp) kohta öeldakse, et ta teeb muusikat juba liiga hästi. Kas *deep house* tohib olla liiga proff? Minu meelest peabki olema, sest see tähendab, et asi liigub klubist edasi, ja Neuronphase teeb sügavat tugitoolimuusikat, milles peitub kihte ja maitseid, *funk*'i ja mehaanilist souli ning masina-*jazz*'i ja varjundeid. Gurmee varietee essee.

Mart Avi „Spark / Soul ReaVer"

Mart Avilt tahaks rohkemat kui kaks lugu, aga **„Spark / Soul ReaVer"** (AVICORP), kokku 5 minutit ja 40 sekundit, on vist ühed parimad peaaegu kuus minutit, mis on Eesti popis tehtud. Rambe, tüüne, rauge, laisk, lämbe saund, ja samal ajal terav, irriteeriv, väljakutsuv. Kütkestav.

Mhysa „NEVAEH"

NUKU ⟶ EESTI NOORSOOTEATER
eestinoorsooteater.ee
EESTI NOORSOOTEATER
EESTI NOORSOOTEATER
EESTI NOORSOOTEATER
EESTI NOORSOOTEATER
NUKU
teater · muuseum

Ewert and The Two Dragons. Foto: Herkki Merila

NOËP. Foto: press

SUME Festival toob 3. ja 4. juulil kaunis Käsmus muusikasõpradeni kaks kontserdiõhtut, millest esimesel astuvad päikeseloojangu saatel üles Ewert and The Two Dragons ning teisel NOËP. Mõlema artisti jaoks on tegemist selle suve esimese kontserdiga.
Lisainfo: *sumefestival.ee*

02.—30.07.

UNIVERSAALSE KEELE OTSINGUIL

Sel aastal esimest korda toimuv Tallinna Biennaal kutsub 2.–30. juulini osa saama kaasaegse kunsti kirkalt säravatest pärlitest ja kõnekast loomingust, mis alati näitusesaalidesse jõuda ei pruugigi. Nii leiame siit kunsti, mis on paiguti toores ja viimistlemata, vaba piirangutest. Biennaali alateemaks on „Globaalne keel", nõnda küsitakse, kas on üldse olemas universaalne kommunikatsioonisüsteem, mille kaudu saame omavahel suhelda olenemata päritolust, haridusest ja usutunnistusest. Kogu programm: *tallinnabiennaal.ee*

16.—23.07.

PÄRNU MUUSIKAFESTIVAL 10!

Klassikalise muusika suursündmus Pärnu Muusikafestival peab selle suve kummalistes tingimustes juubelit. Ehkki piletimüük peatus märtsis eriolukorra algusega, on lootust, et pärast hajutatud paigutusega ürituste korraldamise reeglite täpsustumist tuleb müüki uusi pileteid, liiati on seekord võimalik saada sündmustest osa ka Pärnu Muusikafestivali TV vahendusel. Esitamisele tuleb Tõnu Kõrvitsa uudisteos „Kuuvalgusele" (Eesti Festivaliorkestri ettekandes, Paavo Järvi juhatamisel), kontsertmeistrina tuleb taas Pärnusse Florian Donderer. Solistidena näeme Eesti oma paremikku: tšellol Theodor Sink, klaveril Kalle Randalu ja Kristjan Randalu, viiulil Triin Ruubel.
Info: *parnumusicfestival.ee*

Pärnu muusikafestival. Foto: Kaupo Kikkas

23.—26.07.

LIL SAUND

Festivale toimub sel suvel teadagi vähe ning need, mis toimuvad, on siis ka n-ö kullahinnaga. Õnneks on natukene veel pileteid kaunil Hiiumaal asetleidvale Sõru (endisele Kalana) Saundile, kus väärt esinejad ja DJd nelja päeva jooksul publikut erisuguse muusikaga kostitavad. Kes ees, see sees!
Info: *facebook.com/KalanaSaund*

10.—15.08.

TARTUFF TARTUS JA INTERNETIS

Juba 15. korda Tartu Raekoja platsil toimuva Tartu armastusfilmide festivali Tartuff alateemaks on sel aastal kujutav kunst. 10.–15. augustini näidatavasse programmi kuulub ligi 20 filmi, aga ka mitmeid eriüritusi. Lisaks hajutatud vabaõhuprogrammile avab Tartuff tänavu esimest korda ka virtuaalse kinosaali, mille külastamiseks tuleb küll erinevalt Raekoja platsist lunastada pilet. Info: *tartuff.ee*

13.—16.08.

NELI PÄEVA KUU VARJUPOOLEL

13.–16. augustini peetakse Tallinna ööklubis HALL elektroonilise muusika festivali The Dark Side of the Moon. Ehkki festival keskendub suuresti tantsumuusikale, kohtame ka eksperimentaalsema suunitlusega *live*-esinemisi ning eklektilist muusikavalikut eri diskoritelt. Kolme lava (HALL, MESILA, Suvila) kureerimise eest vastutavad pikaajalise kogemusega promootorid Artur Lääts ja Tanel Mütt. Enam kui kolmekümmet nime hõlmavast kavast võib leida sellised artistid nagu Modulshtein, Mihkel Maripuu, Katja Adrikova, Kiimsask, Kevin Park ja Mava.
Info ja piletid: *facebook.com/dsotm2020*

14.—15.08.

MÄGEDE HÄÄL 2020

Unikaalse Kohtla-Nõmme kaevandusmaastiku taustal hargnevad selgi aastal festivali Mägede Hääl muusikalised elamused: eripalgelised esinejad, kõrvupaitav muusika, pidu hommikuni ning väljasõidud Ida-Viru imepaikadesse. Teiste seas astuvad üles VERA VICE, Chalice, Pia Fraus, Ajukaja & Mart Avi ning HUNT.
Lähem teave: *magedehaal.ee*

14.—15.08.

ARVAMUSED EESTIMAA SÜDAMES

Kavandatust veidi väiksemas mahus toimub (aga siiski toimub!) sel aastal 14.–15. augustini Paide vallimäel Arvamusfestival. Esialgu plaanitud 25 arutelulava asemel näeme seekord niisiis seitset. Alad ja nende fookused valis meeskond programmi lähtuvalt päevakohastest teemadest ja festivali juhtmõttest, milleks on sel aastal Eesti põhiseaduse 100. sünnipäeva puhul põhiõigused ja -vabadused.
Vaata täpsemalt: *arvamusfestival.ee*

15.08.

MINIVÕNGE LAEVAS

Tänavu Mulgimaal toimuma pidanud kultuurifestival Võnge lükkus küll edasi, kuid päris võnkumata selgi suvel ei jää. 15. augustil rullub Tallinnas kultuuri- ja üritustepaiga LAEV õuel lahti minifestival Linnavõnge. Teiste seas toob festival meieni mitte just igapäevase koosluse Daniel Levi + Sander Mölder, kohal on ka elektroonilise muusika tipp ja visiitkaart NOËP, teraapilisi noote ja helikäike edastab Mick Pedaja bändiga, viimase unelusest raputab aga jälle üles elektroonilise *post-rock*'i kollektiiv I Wear® Experiment. Kuid see pole muidugi veel kõik.
Jälgi mängu: *facebook.com/vongefestival*

LAEV. Foto: press

KINO

ELEKTRITEATRI SUVEKAVA

Tartu Elektriteater läheb hoogsalt vastu suvehooajale, rikkalik kava pakub midagi nii romantikuile, küünikuile, unistajaile kui ka realistidele. Brian Welshi „Biidid" (2019) viib 90ndade Šotimaa reiviskeenele, Wes Andersoni „Kuutõusu kuningriik" (2012) kuuekümnendate Uus-Inglismaale. Aga leiame ka klassikat, nimelt üheks maailma parimaks komöödiaks peetava „Džässis ainult tüdrukud" (1959), ning obskuuriat, näiteks Eestis omal ajal radari alt läbi läinud 90ndate *film noir*'i „Tallinn pimeduses" (1993). Ja palju muudki! Vaata: *elektriteater.ee*

FOTO

PORTREEAVANGARD

Fotomuuseumis on novembri lõpuni avatud näitus „Eesti portreeavangard 1980–2000", mis aitab heita pilgu kunagistele nägemustele inimesest, ajast ja fotograafiast endast. 1980. aastatel toimus pöördeline murrang Eesti ühiskonnas tervikuna, aga tugevasti puudutas see aeg ka kunsti ja fotograafiat. Peale kasvasid noored loovisikud, fotokunstis hakkasid teisenema žanrid, modernism taandus, kuid tehnilised katsetused ei vaibunud jne. Kuraatorid Tanel Verk ja Annika Haas.
Info: *linnamuuseum.ee/fotomuuseum*

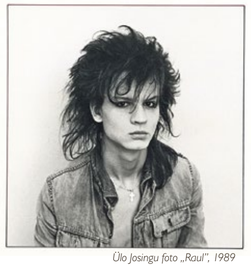
Ülo Josingu foto „Raul", 1989

KUNST

NÕID SERAPHITA EHETE MAAGIA

Kuni 11. juulini on projektiruumis Vent Space (Vabaduse väljak 6/8) võimalik näha ehtekunstnik Darja Popolitova isikunäitust „Maagiline leviala", mis käsitleb ksenofoobiat, seksismi ja eakate üksindust. Kolm videoteost ja installatsioon loovad fiktiivse maailma, kus nõid Seraphita pakub lahendusi Eesti ühiskondlikele probleemidele. NB! Näitusel tehakse tasuta ennustamisi! Vaata veel: *facebook.com/ventspace.project*

FILM

ESTONIANSHORTS.COM

Äsja avas virtuaalsed uksed veebisait Estonian Shorts, mis koondab tasuta vaatamiseks viimaste aastate silmapaistvaid kodumaiseid lühifilme. Näha saab nii festivalidel auhindu kogunud animafilme – näiteks Chintis Lundgreni „Manivald" ja Sander Joone „Sounds Good" – kui ka lühidokumentaale eri autoritelt, nagu Heilika Pikkov, Taavi Arus ja Nora Särak. Lühimängufilmidest on teiste seas esindatud näiteks Marta Pulga satiiriline teos „Omad". Pilk peale: *estonianshorts.com*

THE DARK SIDE
OF THE MOON
13.-16. AUGUST 2020
Four days of summery breeze and
unforgettable experiences in the mecca
of Tallinn's electronic music scene - HALL."
HALL